

Mistä on rosvot tehty?

Rikollinen nuoruus sen eläneiden kertomana

Sosiologia
Turun yliopisto
Panu Peltokallio 63870

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä

SISÄLLYS:

1. JOHDANTO	1
2. NUORISORIKOLLISUUDEN TUTKIMUS SUOMESSA	7
2.1. Nuorisorikollisuus Suomessa	7
2.2. Nuoriso-ongelmista nuorten ongelmiin	11
2.3. Kohteen ääni kuuluviin	16
3. TUTKIMUKSEN SUORITTAMINEN	21
3.1. Tutkimuskysymykset	21
3.2. Haastattelut	21
3.2.1. Haastattelutilanne	23
3.2.2. Haastattelut aineistona	25
3.3. Eletyn elämän ja kertomuksen suhde	29
3.4. Elämäkulku	33
3.5. Vahva ja heikko puhe kertomuksissa	36
4. SE TAVALLINEN TARINA, NUORISORIKOLLISEN ELÄMÄNKULKU	37
4.1. Lapsuus ennen kouluaikaa	37
4.2. Ala-asteaika	40
4.3. Yläaste	43
4.4. Aika peruskoulun jälkeen	49
5. RIKOSURA	50
5.1. Rikosuran alku	51
5.2. Elämää sumussa ja humussa, rikosuran aika	61
5.3. Päihteiden rooli rikosuralla	64
5.4. Muita motiiveja rikoksille	66
5.5. Millainen rooli yhteiskunnan instituutioille kerrottiin?	68
5.6. Tuomiot	71
5.7. Rikosuralta irtautuminen	78
6. YHTEENVETO	84

KIRJALLISUUS

LIITTEET:

Liite 1. Haastattelurunko

1. JOHDANTO

Aloite tämän työn tekemiseen tuli Turun kriminaalihuollolta, joka lähetti Turun yliopiston sosiologian laitokselle pyynnön tehdä opinnäytetyönä tutkimusta heidän nuorista asiakkaistaan. Heitä kiinnosti erityisesti ryhmä, joka tekee rikoksia nuoruudessaan aktiivisesti ja joitten elämää rikokset leimaavat laajemmin. Kriminaalihuoltoa kiinnosti etenkin sellainen tieto, joka tulisi rikoksia tekeviltä nuorilta itseltään, eli miten nämä nuoret itse hahmottavat elämäänsä ja viranomaisten roolia siinä. Samalla he toivoivat lisätietoa siitä, miten tähän ryhmään kuuluvia nuoria voitaisiin auttaa tehokkaammin ja miten he itse kokevat olemassa olevat auttamisorganisaatiot. Omakohtainen mielenkiinto tämän työn aihepiiriä kohtaan oli kuitenkin herännyt jo aikaisemmin. Itselläni on pitkä tausta työskentelystä lastensuojelussa turkulaisissa erityislastenkodeissa. Työssäni olen kohdannut myös rikoksia tekeviä nuoria sekä nopeina kohtaamisina akuuteissa kriisitilanteissa että pitempiaikaisina hoitosuhteina pitkäaikaisosastoilla. Työn aihepiiri kiinnosti minua toisaalta omien kokemusteni kautta, toisaalta kriminaalihuollon, sosiaalityöntekijöiden ja muiden rikoksia tekevien nuorten kanssa työskentelevien kanssa käymieni keskustelujen takia. Sekä omissani että muitten tämän ryhmän kanssa työskentelevien kokemuksissa toistui tietynlainen hämmästely siitä, miksi on olemassa sellaisten nuorten joukko, joka tekee aktiivisesti rikoksia, joitten todellista motiivia voi ulkopuolisen olla vaikeaa nähdä. Nuoret ottavat usein suuriakin riskejä tehdessään rikoksia, joista saatava taloudellinen hyöty on verrattain pieni. Rikostekoja saattaa kasautua yhdelle tekijälle kymmenittäin ja niistä voi seurata tuomittuja korvauksia ja muita sanktioita runsaasti jo nuorella iällä. Näiden nuorten auttaminen on myös usein vaikeaa ja monet heistä ajautuvat vanhempina syvemmälle rikolliseen elämäntapaan.

Tämän työn teoreettinen pohja on kriminaalisosiologiassa ja varsinkin 1990-luvulla nousseessa kulttuurisessa kriminologiassa. Omaan työhöni sopi hyvin kulttuurisen kriminologian tapa tarkastella ilmiötä poikkitieteellisesti, niin että kvantitatiivista tutkimusta käytetään tutkimuksen pohjana ja sen avulla saadaan hahmoteltua yleiskuva tutkittavasta ilmiöstä. Tätä kuvaa lähdetään syventämään laadullisella tutkimuksella. Tavoitteena on saada omakohtaista, syvällistä tietoa tutkittavasta ilmiöstä. Kvantitatiivinen tutkimus antaa tästä näkökulmasta arvokasta pohjatietoa ilmiöstä ja vastaa sellaisiin kysymyksiin kuin ”Kuinka

suuri osa nuorista tekee rikoksia ylipäättään?” tai ”Millaisiin rikoksiin nuoret yleensä syyllistyvät ja minkä ikäisinä?”. Tätä tietoa hyödyntämällä on mahdollista saada kokonaiskuva ilmiöstä ja valita se ryhmä, jonka toiminnasta halutaan tarkempaa tietoa. Laadullinen tutkimus antaa taas paremmin työkaluja pureutua ryhmän sisäiseen dynamiikkaan. Tällöin keskeistä on tuoda rikoksia tekevien nuorten oma kokemus tutkimuksen keskiöön. Onnistuessaan tällä otteella on mahdollista tuottaa syvällistä ja yksityiskohtaista tietoa tietyn ryhmän jäsenten omasta kokemusmaailmasta.

Nuoruus on erityisen merkittävää aikaa ihmisen minäkuvan muodostumisen kannalta. Monet nuorena tehdyt valinnat vaikuttavatkin merkittävästi ihmisen myöhempään elämään ja siihen rooliin, jonka hän omaksuu yhteiskunnassa. Rikosten tekemisen myötä nuoren elämään tulee mukaan yhteiskunnan rikoskontrolli ja sen mukanaan tuomat leimat, rikosrekisteri, perheen ulkopuoliset sijoitukset, laitokset ja sosiaalitoimen tuki ja kontrolli. Nuoruus on aikaa, johon kuuluu oman paikkansa hakeminen yhteiskunnassa, ja monien kohdalla tähän liittyy myös yhteiskunnan legaalisten normien rikkominen. Päivi Honkatukian, Leo Nyqvistin ja Tarja Pösön mukaan nuoruus on kehitysvaihe, jota leimaa tietyn tyyppinen labiilius. Nuori ei ole vielä valmis aikuinen, vaan vasta kypsymässä sellaiseksi. Nuoruuden yhtenä piirteinä voidaan nähdä norminvastainen käyttäytyminen, kun nuoret eivät vielä tunne rajojaan. (Hankatuki, Nyqvist & Pösö 2006, 212.) Valtaosalla ihmisistä nuoruuden kuohut jäävät taakse, kun ikää tulee lisää, ja näin on myös monien nuoruudessaan rikoksia tekemällä rajojaan kokeilleitten kohdalla. Kaikkien kohdalla näin ei kuitenkaan käy, vaan rikoksia saattaa kertyä runsaasti jo nuorena, ja riski ajautua tai hakeutua vanhemmiten syvemmälle rikolliseen maailmaan kasvaa. Tätä työtä varten kerätyissä haastatteluissa liikuttiin rikoskierteessä olevien nuorten maailmassa ja siinä, miten nuori joutuu tai hakeutuu vähitellen syvemmälle rikolliseen elämäntapaan. Samalla hänen elämänpiirinsä voi loitota suomalaisten enemmistön elämästä.

Käsitys nuoruuteen kuuluvista hölmöilyistä on ikään kuin sisäänrakennettuna puhetaipoihimme. Arkipuheessa kulkee mukana toisaalta kauhisteluja nykynuorten käyttäytymisestä. Toisaalta nuoruuden toilailuja myös ymmärretään ja koetaan tietynlaisen vastuuttomuuden kuuluvan nuoruuteen ja kokemuksen puutteen osaltaan vaikuttavan nuorten käyttäytymiseen. Myös tutkijat ovat korostaneet nuoruutta elämänvaiheena, jossa rikosten tekeminen on verrattain yleistä. Henrik Elonheimo (2010, 14-15) kertoo nuoruuden oleva

ihmisen elämän rikollisinta aikaa ja että iän ja rikollisuuden suhde on yksi parhaiten tunnettuja ilmiöitä kriminologiassa. Samaan on kiinnittänyt huomiota Janne Kivivuori (2009, 2), joka on sanonut rikollisuuden huipentuvan nuoruudessa. Yhteiskunnassa rikokset herättävät helposti turvattomuuden tunnetta ja pahennusta, eikä nuorisoriikollisuus poikkea tästä. Kyseessä on ilmiö, joka puhuttaa ja jota käsitellään usein niin medioissa, kahvipöytäkeskusteluissa kuin tutkijoitten työssä. Eri yhteiskunnalliset toimijat pyrkivät monella sektorilla toisaalta tutkimaan ilmiötä ja toisaalta ehkäisemään sen aiheuttamia kuluja ja inhimillistä kärsimystä. Nuorisoriikollisuus onkin monella tapaa erityisen huomion kohteena yhteiskunnan organisaatioissa. Lapsuus ja nuoruus ovat yleisemminkin elämänvaiheita, joissa yhteiskunnan läsnäolo ihmisen elämässä on vahvaa. Suomessa vallitsevan ajattelutavan mukaan vastuu lapsesta ei ole yksin vanhemmilla, vaan yhteiskunta kantaa osansa siitä. Mikäli vanhemmat eivät ole kykeneviä syytä tai toisesta huolehtimaan vastuustaan, on yhteiskunnan puuttuttava peliin. Lapsi ja nuori ovat monenlaisten yhteiskunnallisten tuki- ja kontrolli-instituutioiden piirissä, joiden eräs tehtävä on ennaltaehkäistä nuorten tekemiä rikoksia.

Työni tavoite on ymmärtää paremmin nuorisoriikollisuuden polarisaatiota ja varsinkin sitä, miten aktiivisesti rikoksia tekevät nuoret määrittävät itse toimintaansa ja suhdettaan toisaalta yhä kasvavaan joukkoon niitä nuoria, joiden elämään rikokset eivät kuulu lainkaan, ja toisaalta yhteiskunnan kontrolliorganisaatioihin. Nuorisoriikollisuutta ilmiönä on tutkittu paljon ja yhteiskunta on suunnannut runsaasti resursseja ilmiön tutkimiseen. Janne Kivivuoren mukaan kvantitatiivisella puolella tutkijalla on käytettävissään ensinnäkin viranomaistilastot, joita kerätään poliisin, tuomioistuinten ja vankeudenhoidon toimesta. Lisäksi tulevat vielä hoitoilmoitusrekisteri ja kuolinsyyntutkinta, tosin näitten kautta saadaan tietoa lähinnä uhreista. Toiseksi ovat tutkimusrekisterit, joihin eri viranomaiset tallettavat työnsä mukana syntyvää tietoa. Niihin kuuluu esimerkiksi Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen Rikosten teonpiirteiden seuranta- ja tutkimusrekisteri. Näille rekistereille on ominaista tarkka ja julkaistaviin viranomaistilastoihin verrattuna yksityiskohtainen tieto. Tutkimuksellisesti nämä rekisterit mahdollistavat esimerkiksi pitkäaikaisia seurantatutkimuksia yksilöiden rikosurista. Näiden kahden lisäksi on vielä erilaisia kvantitatiivisia kyselytutkimuksia, joita tuottaa esimerkiksi Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti (entinen Oikeuspoliittinen instituutti). (Kivivuori 2009, 7-8.)

Tässä työssä tutkittavaan aiheeseen nuorisorikollisuuden tilastolliset tarkastelut antavat arvokasta pohjaa ja auttavat sitä kautta ymmärtämään ilmiötä. Niissä on kuitenkin ilmiön syvällisen ymmärtämisen kannalta tiettyjä ongelmia. Viranomaistilastoihin päätyy ilmitulleiden rikosten tutkintaan ja tuomioistuinkäsittelyyn liittyviä tietoja. Matti Näsin ja Maiju Tanskanen mukaan nuorten rikollisuudesta on kuitenkin merkittävä osa piilorikollisuutta, ja se jää näiden tilastojen ulkopuolelle. Selvittämättä jäävien rikosten osuus on sitä suurempi, mitä tavallisemmista rikoksista puhutaan. (Näsi & Tanskanen 2017, 211.) Aihetta varten räätälöidyissä kyselytutkimuksissa saadaan tietoa myös siitä osasta rikollisuutta, mikä ei tule viranomaisten tietoon. Suurille massoille suunnattujen kyselytutkimusten ongelma on kuitenkin aina tietty kiire ja vaikeus syventyä aiheeseen kovin syvällisesti. Kyselylomaketta laatiessaan tutkijalla on oltava melko hyvä kuva tutkimastaan ilmiöstä ja hänen tulee tietää melko tarkasti, mistä ilmiön piirteistä halutaan lisää tietoa. Kvantitatiivisen tutkimuksen ansiosta tiedämme melko hyvin, kuinka suuri osa nuorista tekee rikoksia tietyn ikäisenä. Tiedämme myös, millaisia ovat tyypilliset rikokset missäkin elämänvaiheessa. Samoin tunnemme monia rikoksille altistavia taustatekijöitä. Kovin paljoa ei kuitenkaan tiedetä siitä, miten aktiivisessa rikoskierteessä olevat nuoret itse ymmärtävät omaa toimintaansa, sen syitä ja omaa suhdettaan yhteiskuntaan.

Kiinnostus laadullisen tutkimusotteen käyttämiseen tähän aiheeseen heräsi kohdallani keskusteluissa kriminaalihuollon työntekijöiden kanssa. Heillä on työssään käytössä runsaasti aiheesta olevaa kvantitatiivista tutkimustietoa. Kriminaalihuollon työntekijät kohtaavat päivittäin rikoksia tekeviä nuoria ja heillä on paljon käytännön asiakastyön mukanaan tuomaa kokemusta maailmasta, jossa rikoksia tekevät nuoret elävät. Keskusteluissa nousi esille työntekijöiden havainto siitä, että samalla, kun yleinen nuorten lainkuuliaisuus on kasvanut, on heillä asiakkanaan nuoria, jotka tekevät hyvin aktiivisesti rikoksia ja joihin ei tunnu juuri mikään tuki- tai kontrollitoimi vaikuttavan. Erityisesti he nostivat esille nuorisorangaistukseen tuomituista nuorista sen ryhmän, jolla heidän mielestään on suuri riski ajautua rikolliseen elämäntapaan. Näiden nuorten maailmaan ei ole kovin helppo päästä käsiksi kyselytutkimusten kautta. He edustavat monella tavalla marginaalin marginaalia kuuluessaan siihen jatkuvasti pienenevään joukkoon nuoria, joka ylipäätään tekee rikoksia, ja siitäkin ryhmästä pieneen vähemmistöön, jolle kasautuu paljon rikoksia ja jolle niiden tekeminen

näyttää kuuluvan erityiseen elämäntapaan. Heidän elämänkuluissaan rikokset eivät näyttäisi olevan pelkästään nuoruuden hölmöilyä, hormonikuohujen aiheuttamia typeryyksiä tai oman paikkansa etsimistä erilaisia yhteiskunnan normeja rikkomalla. Näiden syiden, joita perinteisesti on liitetty nuorisoriikollisuuteen, lisäksi rikosten tekeminen näyttäisi kuuluvan laajemmin koko heidän elämänpiiriinsä. Tilastollisen tutkimuksen piirissä on puhuttu nuorisoriikollisuuden polarisaatiosta. Pohjimmiltaan tällä viitataan rikosten kasautumiseen yhä pienemmälle, mutta niitä aktiivisesti tekevälle joukolla. Juuri tämä pieni, aktiivisesti rikoksia tekevä ryhmä on tämän työn kohteena.

Haastattelemalla tähän ryhmään kuuluvia nuoria toivon pääseväni syvemmälle heidän maailmaansa ja pystyväni omalta osaltani näin syventämään kuvaa, joka meillä on nuorisoriikollisuudesta. Oleellista on löytää ne reunaehdot ja se merkitys, mitkä nuori rikoksenteekijä näkee omalle toiminnalleen. Ulkopuolisen silmin toiminta voi näyttää päämäärättömältä haahuilulta, tarkoituksettomalta pahanteolta, ja otetut riskit voivat olla saavutettuun hyötyyn nähden suuria. Miksi tehdä rikos, jonka rikoshyöty on satoja tai korkeintaan tuhansia euroja, ja josta kiinni jäädessä on odotettavissa mahdollisesti pitkään vankeustuomio tai hyötyyn nähden moninkertaiset korvaukset? Osaltaan kyse on siitä, miten tai kenen näkökulmasta rationaalinen toiminta määritellään. Matti Kamppisen ja Petri Raivolan mukaan sosiologiassa ja yleisemmin yhteiskuntatieteissä rationaalisuus nähdään pluralistisena, eli ei ole olemassa yhtä rationaalisuutta, vaan siitä puhutaan monikossa. Asiantuntijan rationaalisuus on toinen kuin maallikon, länsimainen rationaalisuus eroaa itämaisestä, ja niin edelleen. (Kamppinen & Raivola 1995, 28.) Rikoskierteessä olevan nuoren rationaalisuus on toinen kuin työelämässä olevan aikuisen tai toisenlaista nuoruutta elävän. Oleellista ymmärtämisen kannalta on toimiva dialogi haastateltavan kanssa. Heli Valokivi (2004, 126) korostaa aktiivisen dialogin merkitystä marginaalissa elävän henkilön kohtaamisessa, jotta saadaan hänen kokemuksensa kuuluviin. Rikoksia tekevät nuoret ovat erityinen ryhmä, jonka toiminta poikkeaa monella tavalla yhteiskunnan vallitsevista normeista. Kuitenkin he elävät ja toimivat samassa yhteiskunnassa. Janne Kivivuoren sanoin rikollisten alakulttuurien erityisyys ei ole jyrkästi erossa muiden ihmisten todellisuudesta. Kyseessä on jatkumo, rikoksia tekevät nuoret toimivat yhteiskunnassa, mutta heidän toimintaansa ohjaa myös oman vertaisryhmän kulttuuri. (Kivivuori 2011, 97.)

Tässä työssä lähestyn aihetta käymällä ensin läpi aikaisempaa nuorisoriikollisuutta käsittelevää tutkimusta. Kvalitatiivisen tutkimuksen katsauksen kautta tarkoitukseni on jäsentää suomalaista nuorisoriikollisuutta ilmiönä ja kiinnittää tutkimani ryhmä laajempaan kontekstiin. Tämän jälkeen keskityn tämän työn onnistumisen kannalta keskeiseen kysymykseen, miten olla hukkaamatta tutkittavien ääntä? Toisin sanoen miten on mahdollista tuoda tutkimukseen mukaan rikoksia tekevien nuorten oma näkökulma ja heidän kokemusmaailmansa? Kolmannessa luvussa käyn läpi tutkimuskysymykset ja haastattelujen toteuttamisen. Kolmannen luvun loppuosassa käsittelen syvemmin haastatteluilla kerätyn tiedon narratiivisuutta ja niitä työkaluja, joita käytän aineiston analyysissä. Varsinainen analyysi alkaa haastateltujen elämäntulon yleisellä kuvailulla. Siinä jaotteluksi valikoitui lapsuus, ala-aste, yläaste, yläasteen jälkeinen aika. Luettavuutta parantaakseni olen nostanut rikosuran ajan omaksi luvukseen. Tämä jako ei kuitenkaan ole ongelmaton, koska rikosuraa ei pysty täysin erottamaan henkilön elämäntulon muista kehityskuluista. Ajallisesti varsinainen rikosura sijoittuu useimmilla haastatelluilla yläasteen viimeisiin vuosiin ja aikaan yläasteen jälkeen, tosin hajonta henkilöiden välillä on melko suurta. Rikosura-luku onkin osin päällekkäinen varsinkin yläaste-luvun kanssa. Painotus on kuitenkin toisenlainen kuin aikaisemmassa yläaste-luvussa keskityn yleiseen elämäntulkuun ja rikosura-luvussa nostan esiin elämäntulon niitä puolia, jotka liittyvät rikosten tekemiseen. Lopuksi viimeisessä luvussa nidon yhteen tutkimuksessa havaittuja kehityskulkuja ja pyrin nostamaan esiin asioita, jotka vastaavat tutkimuskysymyksiini.

2. NUORISORIKOLLISUUDEN TUTKIMUS SUOMESSA

2.1. Nuorisoriikollisuus Suomessa

Yhteiskunnan näkökulmasta nuorisoriikollisuuden määrittely ei ole yksiselitteistä. Tutkijoilla, lainsäädännöllä ja eri viranomaisilla on käytössä useita päällekkäisiä ja osin ristiriitaisiakin määrittelyjä ja ikärajoja. Janne Kivivuoren (2009, 2) mukaan rikollisuudesta puhutaan silloin, kun toiminta täyttää rikos- tai muussa laissa määritellyn rikoksen tunnusmerkistön. Toisaalta kriminologiassa rikoskäyttäytymisellä voidaan viitata myös laajempaan elämäntapaan, mihin kuuluu kriminalisoitujen tekojen ohella muunlaista sosiaalisten normien rikkomista. Venla Salmen ja kanssakirjoittajien mukaan puhuttaessa nuorisoriikollisuudesta keskeisiä ikärajoja ovat 15, 18 ja 21 vuotta. Lastensuojelulaki lähtee siitä, että jokainen alle 18-vuotias on lapsi ja 18 - 20-vuotias on nuori henkilö. Alle 18-vuotiaan tekemä rikos voi antaa aiheutta lastensuojelun toimenpiteille, joista ensisijaisia ovat erilaiset tukitoimet. Vakavammissa tapauksissa kyseeseen voi tulla myös huostaanotto ja lapsen sijoittaminen perheen ulkopuolelle. Sosiaaliviranomaiset ovat myös pääsääntöisesti aina läsnä alle 18-vuotiaiden tekemien rikosten esitutkinnassa ja tuomioistuinkäsittelyssä. Rikosoikeudellisessa säätelyssä taas puhutaan alle 15-vuotiaasta lapsena ja 15 - 20-vuotiaasta nuorena henkilönä. Lapsi ei ole rikosoikeudellisessa vastuussa ja eikä saa tekemästään rikoksesta tuomiota. Tästä huolimatta poliisi voi tutkia tehtyä rikosta ja lapsi on vastuussa aiheuttamastaan vahingosta. Hänet voidaan esimerkiksi velvoittaa korvaamaan aiheuttamansa vahinko ja hän voi ottaa osaa teon sovitteluun. Tarvittaessa häneen sovelletaan myös lastensuojelulain mukaisia toimenpiteitä. 15 vuotta täytettyään nuori tulee rikosoikeuden piiriin. 15 – 21-vuotiaasta puhutaan nuorena henkilönä, joka on jo rikosvastuussa teoistaan, mutta jonka kehitysaste otetaan huomioon tuomioistuinkäsittelyssä. Tutkimuskirjallisuudessa käytetään yleensä rikoslakiin kirjattuja ikärajoja. (Salmi, Suonpää & Virtanen, 2015, 308; ks. myös Näsi & Tanskanen 2016.) Omassa työssäni käytän tutkimuskirjallisuudessa vakiintunutta tapaa määrittellä nuorisoriikollisuus rikoslainmukaisin ikärajoin.

Poliisin tietoon tulleissa rikoksissa nuorten osuus kokonaisrikollisuudesta on pysynyt koko 2000-luvun melko vakaana. Nuoret henkilöt tekevät 20–26 % kaikista rikoksista ja alle 18-

vuotiaiden osuus kokonaisrikollisuudesta on noin kymmenen prosenttia. Poliisin tilastoissa nuorten osuus on erityisen korkea alkoholi- ja muissa päihderikoksissa. Tätä tosin selittää osaltaan se, että alle 18-vuotiaiden alkoholikokeilut ovat melko tavallisia, vaikka ovatkin rikoslain mukaan kiellettyjä. Poliisin nuorten alkoholinkäyttöön kohdistamassa valvonnassa tulee esille myös muita päihteisiin, varsinkin kannabikseen, liittyviä rikoksia, joista nuorten riski jäädä kiinni on täysi-ikäisiä suurempi. Muita nuorille tyypillisiä rikoksia ovat poliisin tilastojen mukaan erilaiset vahingonteot ja väkivaltarikokset, varsinkin lievät pahoinpitelyt. (Näsi & Tanskanen 2017, 202.)

Kun tarkastellaan tarkemmin nuorten rikostekoja 1990-luvun puolestavälistä nykypäivään, huomataan, että varsinkin varkausrikokset ovat vähentyneet selvästi. Lasku on ollut voimakkainta ikäryhmässä 15–17 vuotta, mutta myös 18–20-vuotiaissa lasku on ollut selvää. Yleisesti alle 21-vuotiaitten varkausrikosten lukumäärä on poliisin tilastojen mukaan puolittunut 20 vuodessa. Myös pahoinpitelyissä ja vahingonteoissa on tapahtunut selvää laskua, kun vuoden 2015 tasoa verrataan vuoden 1995 tasoon. Niissä kehitys ei kuitenkaan ole ollut tasaisesti laskeva, kuten varkausrikoksissa, vaan molempien suhteellinen määrä kasvoi 1990-luvun puolestavälistä eteenpäin aina 2000-luvun puoleenväliin ja kääntyi sitten laskuun. Poliisin tilastoihin päätyvät tosin vain ilmitulleet rikosteot. Poliisin tilastot eivät myöskään erittele tekijöitä ja rikostekoja, vaan niihin tilastoidaan vain rikostekojen määrä. Kokonaisuuden ymmärtämisen kannalta olisi kuitenkin merkittävää tietää, tekeekö tietyntyyppeisiä rikoksia aktiivisesti pieni joukko, vai suurempi osa nuorista vähemmän aktiivisesti. Koska luvut kuvaavat ilmitulleita tekoja, niihin vaikuttaa sen hetkinen poliittinen ilmasto. (Näsi & Tanskanen 2017; 204–206.) Tämä vaikeuttaa tilastojen tulkintaa. Kokonaisuuden kannalta olisi arvokasta tietää paitsi rikostekojen määrä, myös se, kuinka yleistä niiden tekeminen on nuorten parissa ja kuinka paljon tekoja kasautuu yksittäiselle tekijälle. Toinen ongelma poliisin tilastoissa on, että niihin merkitään vain ilmitulleet rikosteot ja ne siten heijastavat aina paitsi nuorten toimintaa, myös rikoskontrollin tehokkuutta ja painopisteitä.

Nuorten rikollisuudesta saadaan laajempi kuva, jos asiasta kysytään nuorilta itseltään. Silloin pystytään selvittämään myös piiloon jäävän rikollisuuden yleisyyttä ja sitä, miten suuri osa nuorista tekee rikoksia, ei vain rikostekojen lukumäärää. Helsingin yliopiston Kriminologian

ja oikeuspolitiikan instituutti (entinen Oikeuspoliittinen instituutti) on vuodesta 1995 eteenpäin toteuttanut laajoja kyselytutkimuksia peruskoulun yhdeksäsluokkalaisille. Niissä on kysytty nuorten rikosten tekemistä ja suhtautumista rikoksiin. Kysely on uusittu vuosina 1996, 1998, 2001, 2008, 2012 ja viimeisimpänä 2016. Kun nuorten rikoskäyttäytymisen suuria linjoja tarkastellaan, huomataan, että nuorten rikollisuus on laskenut selvästi nykypäivänä verrattuna 1990-luvun puolivälin tilanteeseen. Erityisen selvä muutos on ollut vahingontekojen ja varkausrikosten kohdalla. Varkausrikokset vähenivät voimakkaasti varsinkin 1990-luvun puolella ja kehitys jatkui 2000-luvulla, vaikkakaan lasku ei ollut enää niin nopeaa. Vuoden 1995 ikäluokasta lähes 40 % ilmoitti syyllistyneensä varkauksiin. 2000-luvun taitteessa enää hieman runsas neljännes nuorista oli varastanut ja uusimmassa vuoden 2016 kyselyssä enää 15 % ikäluokasta kertoi varastaneensa jossain elämänsä vaiheessa. Samansuuntainen kehitys on tapahtunut myös vahingonteoissa. Vuonna 1995 kolmannes nuorista kertoi syyllistyneensä vahingontekoihin, 2000-luvun taitteessa osuus oli 22 % ja uusimmassa kyselyssä osuus oli enää 14 %. Laskua on tapahtunut myös pahoinpitelyissä, joihin syyllistyneiden osuus ikäluokasta on puolittunut tarkasteltuna ajanjaksona. Vuonna 1995 osuus oli noin 15 % ja se on laskenut tasaisesti koko ajan vuoteen 2016 saakka, jolloin 8 % kertoi syyllistyneensä pahoinpitelyyn elämänsä aikana. Ainoa leimallisesti nuorten rikostyyppi, jossa ei ole tapahtunut merkittävää muutosta, on kannabiksen käyttö joka on pysynyt hieman vajaassa kymmenessä prosentissa koko tarkastellun ajanjakson. (Näsi & Tanskanen 2017, 211 - 212.) Matti Näsi ja Maiju Tanskanen nostavat tyypillisiksi nuorten rikoksiksi varkaudet, lievät väkivaltarikokset, omaisuuden tuhoamisen ja muut vahingonteot ja huumerikokset, varsinkin kannabiksen käytön. Sen sijaan esimerkiksi talousrikoksissa, petoksissa ja kavalluksissa nuorten osuus on pientä. Samoin vakavat väkivallanteot tai henkirikokset ovat harvinaisia. Heidän mukaansa voidaan yleisesti sanoa, että nuorten rikokset näyttävät liittyvän yleensä vapaa-ajanviettoon ja päihteisiin kun taas suunnitelmallisuutta vaativissa rikoksissa nuorten osuus on pienempi. (Näsi & Tanskanen 2017, 202.)

Nuorten rikollisuuden luonnetta tutkineet Ahti Laitinen ja Marja-Liisa Nyholm ovat jo 1990-luvulla huomanneet samansuuntaisia piirteitä tyypillisessä nuorten rikollisuudessa. Heidän mukaansa nuorten rikoksia yhdistää usein kolme seikkaa. Ensinnäkin nuorten rikokset ovat usein ryhmärikoksia. Rikoksia tehdään porukalla tai porukan painostuksen alaisena. Rikosten

tekeminen on nuorille sosiaalista toimintaa. Rikoksia tehdään yhdessä muiden kanssa ja osana muuta vapaa-ajanviettoa, johon usein kuuluu myös päihteiden käyttöä. Toinen toistuva piirre on rikosten suunnitteleamattomuus ja vähäinen taloudellinen hyöty. Nuorten rikosten suunnitteleamattomuus johtaa osaltaan siihen, että nuoret myös jäävät vanhempia useammin kiinni rikoksistaan. Kolmanneksi rikokset usein kasautuvat voimakkaasti pienelle, mutta aktiivisesti rikoksia tehtailevalle joukolle. (Laitinen & Nyholm 1995, 34 - 35.)

Tilastojen valossa vaikuttaisi siltä, että 1990-luvulla huomattu rikosten kasautuminen on jatkunut 2000-luvulle samaan aikaan kun nuorten rikosluvut yleensä ja varsinkin varkausrikokset ovat vähentyneet selvästi. Venla Salmi on tutkinut väitöskirjassaan nuorten normirikkomuksia ja hänen mukaansa 2000-luvulle tultaessa nuoret ovat jakautuneet voimakkaasti rikosaktiivisiin ja ei-rikosaktiivisiin, mikä heijastuu myös heidän kaveripiiriinsä. Esimerkiksi varkausrikoksia tekevien nuorten ystäväpiiriin kuului erittäin usein muita varastelevia nuoria, ja muista ei-varkauksia tehneistä nuorista vain harvalla oli ystäväpiirissään ainakaan aktiivisesti varastelevia nuoria. (Salmi 2004, 204.) Tutkijoiden parissa alettiin yleisemmin 2000-luvun alussa puhua nuorisorikollisuuden polarisoitumisesta. Tapio Kuureen ja Janne Kivivuoren mukaan suurin osa nuorista on tullut entistä normitietoisemmiksi ja alkanut välttää rikosten tekemistä. Samaan aikaan rikoksia on alkanut kasautua entistä pienemmällä ryhmälle nuoria, "häijyistä on tullut entistä häijympiä ja kilteistä kiltimpiä." (Kuure 2002, 182; ks. myös Kivivuori 2008, 162-163.) Aikaisemmin samaan ilmiöön on törmännyt 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa Turun nuorisorikollisuutta tarkastellut Henrik Elonheimo. Hän puhuu rikosten intensiteetin kasvusta. Hänen mukaansa useimpien tutkittujen rikostekojen määrä tekijää kohti on kasvanut samaan aikaan kun rikoksia tehneitten nuorten kokonaismäärä on laskenut. (Elonheimo 2002, 112-113.) Elonheimon mukaan keitys on jatkunut 2000-luvulla. Vuonna 2010 4 % ryhmä nuorista rikosentekijöistä teki jo 72 % kaikista nuorten tekemistä rikoksista (Elonheimo 2010, 47). Vaikuttaisi siltä, että 1990-luvulla alkanut kehitys on jatkunut 2000-luvulle tultaessa, ja samaan aikaan, kun nuorten rikosten tekeminen on vähentynyt selvästi, on noussut esiin ryhmä, jolle kasautuu merkittävästi rikostekoja.

2.3. Nuoriso-ongelmista nuorten ongelmiin

Kulloinenkin poliittinen ilmapiiri ohjaa aina jonkin verran tutkimuksen suuntaa. Näin on varsinkin laajojen, kalliiden kvantitatiivisten kyselytutkimusten kohdalla. Niitä toteutetaan, koska nuorisorikollisuus nähdään sellaiseksi yhteiskunnalliseksi ongelmaksi, johon halutaan puuttua ja jonka tutkimusta halutaan rahoittaa. Nuorisorikollisuutta käsittelevässä tutkimuksessa on yleensä vahvasti mukana ennaltaehkäisevä ja rajoittava taso. Tietoa tuotetaan yhteiskunnan rikoskontrollin tarpeisiin, usein sen rahoittamana ja toimiannosta. Tällaisella tiedolla on käyttöarvoa rikoskontrollissa ja tilastojen avulla voidaan toisaalta seurata tehtyjen toimien tehokkuutta ja toisaalta nuorisorikollisuuden kehitystä yleisemmin.

Päivi Honkatukia, Leo Nyqvist ja Tarja Pösö puhuvat siitä, miten tutkimuksella ja julkisella keskustelulla on taipumus lähestyä nuorisorikollisuutta ja yleisemmin nuorisoa erilaisten ongelmien ja pelkojen kautta. Tällöin keskiöön nousee aikuisyhteiskunnan huoli ja poliittinen ilmapiiri nuorten omien intressien sijaan. Valtakeskustelun ulkopuolelle jää tällöin se, mitä huolet, ongelmat ja rikokset ovat nuorten kokemuksina, merkityksinä ja käytäntöinä. (Honkatukia & Nyqvist & Pösö 2006, 211.) Tämä on ongelmallista, ei vain nuorten, vaan myös yhteiskunnan kontrolli-instituutioiden näkökulmasta. Heli Valokiven mukaan yhteiskunnan rikoskontrollissa on mukana integrointitehtävä, eli rikoskontrollin tehtävä on paitsi suojata ympäröivää yhteiskuntaa ja rangaista rikoksista, myös auttaa rikoksia tehneitä integroitumaan takaisin yhteiskuntaan. Tässä tehtävässä onnistumisen kannalta on oleellisen tärkeää olla kadottamatta autettavien ääntä, koska heillä on olemassa ensikäden tieto siitä, minkälaisia ongelmia he kohtaavat arjessa ja mitkä heidän tarpeensa ovat. Tästä huolimatta yhteiskunnan organisaatioissa on edelleen tapana ohittaa lainrikkajien oma kokemus, ja tällöin on riski siihen, että integroivien toimenpiteiden rinnalla auttamisjärjestelmissä kulkee syrjäyttäviä käytäntöjä. (Valokivi 2004, 115-116.) Tutkimuksellisesti on tärkeää pohtia niitä keinoja, joilla nuorisorikollisuuden kaltaisesta ilmiöstä saadaan tuotettua tietoa siten, että nuorten ääni saadaan pidettyä mukana. Tämä on tärkeää sekä yhteiskunnan että rikoksia tekevien nuorten näkökulmasta. Rikoskontrollin integrointitehtävä toteutuu vain, kun sen kohteet saadaan sitoutettua mukaan tuki- ja auttamistoimiin.

Päivi Honkatukia, Leo Nyqvist ja Tarja Pösö korostavat narratiivisen lähestymistavan antamia mahdollisuuksia nuorisorikollisuuden syvällisemmän ymmärtämisen keinona. Heidän mukaansa narratiivisella otteella on mahdollista siirtyä tarkastelemaan *nuorten ongelmia nuoriso-ongelmien* sijaan. Nuoriso-ongelmilla viitataan tässä yhteydessä aikuisyhteiskunnan eri aikoina nuoriin liittämiin ongelmiin, kuten nuorisorikollisuuteen. Nämä ongelmat määrittävät aina sen mukaan, mitkä asiat sen hetkiset toimijat nostavat ongelmiksi, mitkä määritellään oikeaksi tai vääräksi, hyväksi tai pahaksi. Nämä käsitykset ovat ohjanneet ongelmallisiksi koettuihin nuoriin suunnattuja kontrolloivia toimenpiteitä. Nuorten ongelmilla tarkoitetaan puolestaan nuorten itsensä kokemia subjektiivisia ongelmatilanteita, jotka voivat liittyä esimerkiksi yhteiskunnan nuoriin osoittamiin odotuksiin, vaikeuksiin erilaisissa nuorten kohtaamisissa valintatilanteissa (opiskelu, työura), kulttuurisiin normeihin, vaikeisiin lapsuuden tai nuoruuden kokemuksiin ja yleisimmin nuorten suhteisiin aikuisiin. (Nyqvist & Pösö 2006, 211-212.)

Nuorten äänen esiintuominen ei tarkoita moraali- tai legaalisten normien rikkomisen ohittamista; ymmärtäminen ei ole tässä yhteydessä sama asia kuin hyväksyminen. Olennaista on se, että toimiakseen tehokkaasti rikoskontrollin on saatava myös sen kohteet sitoutettua ennaltaehkäiseviin ja auttaviin toimiin, muuten riskinä on vastareaktio. Pahimmillaan rikoskontrollin sisälle voi syntyä syrjäyttäviä käytäntöjä Valokiven tarkoittamassa muodossa. Valokivi kertoo lainrikkojien kohtaamisten auttamisjärjestelmien kanssa muodostavan jatkumon, missä ääripäinä on sitoutuminen yhteistyöhön auttajien kanssa tai toisaalta vetäytyminen ja irtisanoutuminen, ääritapauksissa vastareaktio ja auttajan muuttuminen vastustajaksi. Valokiven mukaan oleellista on rikosentekijän kokemus siitä, että hän tulee kuulluksi ja on yhteistyössä työntekijän kanssa. Rikoksia tekevän henkilön auttaminen on helpompaa, kun hän kokee, että hänellä itsellään on mahdollisuus vaikuttaa siihen, saako hän tarvitsemaansa apua omiin ongelmiinsa. Auttamistyön integraatiotavoite toteutuu vain, jos sen kohde hyväksyy työn tavan ja suunnan. (Valokivi 2004, 129, 131.)

Eräs esimerkki aikuisyhteiskunnan nuoriin kohdistamista määrittelyistä on nuorisorikollisuuden tarkastelu syrjäytymisprosessin kautta. Syrjäytyminen nousi yhteiskunnalliseen keskusteluun laajemmin 1990-luvulla, jolloin julkisuudessa alettiin puhua nuorten syrjäytymisestä ja ajautumisesta yhteiskunnan ulkopuolelle. Nuorisorikollisuuden

kohdalla rikosten tekeminen nähdään tällöin pitkän, usein jo lapsuudessa alkaneen prosessin huipentumana, joka johtaa lopulta rikollisuuteen ja laitostieteeseen. Riitta Granfeltin (1998) mukaan syrjäytymisen käsite korostaa kehityksen riippumattomuutta yksilöstä: syrjäytyminen on prosessi, johon joudutaan vasten tahtoaan. Se on periksi antamista ja ajautumista yhteiskunnan ulkopuolelle kolmella tasolla: ajautumista tuotantoelämän ulkopuolelle, sosiaalisen yhteisöllisyyden puuttumista ja vallan puutetta. Tällöin valta ymmärretään vallaksi omaan elämään, yhteisöllisyys valtakulttuuriksi ja tuotantoelämä opiskeluksi tai palkkatyöksi. Syrjäytyminen on prosessi, jossa menetykset seuraavat toisiaan ja yksilö tai ryhmä ajautuu yhä kauemmaksi yhteiskunnan keskiöstä. (Granfelt 1998, 77-78.)

Kari Nyssölän ja Sasu Pajalan mukaan syrjäytymistä korostavan ajattelutavan mukaan rikoksiin ajautuminen kuvastaa pitkän syrjäytymisprosessin viimeistä vaihetta, jota seuraa vankila- ja laitostierre sekä lopullinen uloslyönti yhteiskunnasta. Tässä ajattelukannassa aktiivisesti rikoksia tekevät nuoret edustavat marginaalin marginaalia ja he erottuvat muista ongelmanuorista syrjäytymisalttiudellaan. Todellisuudessa kuva rikoksia tekevästä nuorista on paljon moniulotteisempi. Nuorena tehdyt rikokset eivät ole välttämättä menolippu aikuisiän rikos- ja vankilakierteeseen, vaan monet rikoksia tekevät nuoret onnistuvat palaamaan ”normaaliin” elämään. Nuorena saatu rikollisen leima rikosrekistereineen ei kuitenkaan paranna mahdollisuuksia työ- ja yhteiskunnallisessa elämässä. (Nyssölä & Pajala 1999, 65) Suvi Raitakari (2004, 58) taas kiinnittää huomiota syrjäytymiskeskustelun kaksijakoisuuteen. Toisaalta syrjäytyminen nähdään ongelmana ja syrjäytyneen leiman saaneen nuoren tukitoimiin ohjataan resursseja. Samaan aikaan syrjäytymispuhe kuitenkin synnyttää ”epäluottamuksen kulttuuria”. Tällä Raitakari viittaa auttamisorganisaatioiden sisälle syntyneeseen epäluottamukseen. Syrjäytyneeseen nuoreen liitetään helposti ennako-odotus passiivisuudesta ja että hän on haluton ja osaamaton asiakas. Tällöin aktivoituu helposti elämännhallintapuhe, kun nuorelle aletaan opettaa, miten hänen tulisi elää omaa elämäänsä.

Kuva nuoren tilanteesta laajenee, kun tarkasteluun otetaan mukaan nuoriso-ongelman, syrjäytymisen rinnalle nuoren ongelma, eli syrjäytyneen elämäntilanne ja ne merkitykset, jotka hän antaa toiminnalleen. Rikoskierteessä oleva nuori on varmasti syrjäytynyt Granfeltin (1998) määritelmän mukaan ja hänen mahdollisuutensa vaikuttaa omaan elämäänsä ovat kaventuneet monilta osin. Käsite sopii kuitenkin huonosti selittämään sitä, miksi tietty ryhmä

nuorista valitsee tai ajautuu rikolliseen elämäntapaan. Läheskään kaikki syrjäytyneet nuoret eivät tee rikoksia ja toisaalta merkittävä osa aktiivisesti nuorena rikoksia tehneistä ei ajaudu myöhemmin ammattirikollisen uralle. Toisaalta nuoren leimaaminen syrjäytyneeksi yhteiskunnan instituutioissa sisältää vahvan leiman, joka voi osaltaan vaikeuttaa tilanteen hahmottamista. Siihen, miksi tietty nuori ajautuu tai hakeutuu tekemään rikoksia vaikuttaa ulkoisten olosuhteiden ja yhteiskunnan leiman lisäksi hänen omat valintansa ja persoonansa. Syrjäytyminen terminä taas korostaa nuoreen nähden ulkoisten seikkojen vaikutusta ja sivuuttaa helposti nuoren omat valinnat.

Nuori kohtaa omassa elämässään monia ongelmia ja haasteita, ja siihen, miten hän selviää niistä, vaikuttavat monentasoiset tekijät. Janne Kivivuori vertaa rikollisten nuorten ryhmäytymistä koulun liikuntatunnilla tapahtuvaan jakoon, jossa opettajan valitsevat oppilaat valitsevat joukkueet itselleen. Rikosaktiiviset nuoret valitsevat kavereikseen samanhenkisiä nuoria ja toisaalta vähemmän rikosaktiiviset kaltaisiaan. Se, että jonkin porukan jäsenille kertyy runsaasti rikostekoja, ei siis selity pelkästään sillä, että seura tekee kaltaisekseen tai ulkoisilla olosuhteilla. Kyse on samalla myös sosiaalisesta valikoitumisesta, missä samankaltaiset nuoret hakeutuvat toistensa seuraan. (Kivivuori 2008, 123 - 124.) Kun tutkimuksen keinoin lähestytään mitä tahansa sosiaalista ongelmaa, niin hyvin helposti aletaan hakea vastausta siihen, miksi näin on, miksi juuri jokin tietty nuori tekee rikoksia.

Päivi Honkatukia ja Tarja Pösö sanovat tutkijan tutkiessaan sosiaalisia ongelmia lähes automaattisesti turvautuvan retrospektiivisiin tutkimuksiin, joilla haetaan selitystä sille, miksi jollain tietyllä ryhmällä on tietynlaisia ongelmia. Tässä on kuitenkin vaarana, että nuorten elämä, tässä ja nyt ja sellaisena kuin he sen kokevat, jää taka-alalle. Nuoret kuitenkin itse ratkovat kohdalleen tulevia ongelmia myös oma-aloitteisesti ja omista lähtökohdistaan. (Honkatukia & Pösö 2006, 218.) Nuoren tilannetta tarkasteltaessa syrjäytyminen on yksi niistä reunaehdoista, joiden alaisena hän joutuu toimimaan. Tutkimuksessa pitää kuitenkin kiinnittää huomiota tällaisten määritelmien sisältämiin arvotuksiin, niihin ikään kuin sisäänrakennettuina kuuluviin ennako-oletuksiin. Kun nuorten ongelmat nostetaan keskiöön, ollaan kiinnostuneempia esimerkiksi sellaisista kysymyksistä, miksi tietty osa syrjäytyneistä nuorista tekee rikoksia, samalla kun enemmistö kehittää toisenlaisia selviytymiskeinoja. Rikosten tekeminen ei välttämättä ole oire jostain tai jonkin syrjäytymisen kaltaisen

kehityskulun lopputulos. Se voi olla myös tietoinen valinta, tapa rakentaa omaa identiteettiä tai puolustaa omaa paikkaa ja tilaa yhteiskunnassa.

Yhteiskunnallisessa puheessa tuotetaan jatkuvasti keskustaa ja marginaalia, käsitystä siitä, mikä on normaalia ja mikä epänormaalia, keitä ”me” olemme ja keitä ovat ne ”muut”. Nuorisorikollinen kuuluu väistämättä monissa yhteyksissä ”muihin”, yhteiskunnan normaalin ja yleisesti hyväksytyyn elämänpiiriin ulkopuolelle. Yhteiskunnan marginaaleja tutkineiden Arja Jokisen, Anna Huttusen ja Laura Kulmalan mukaan tällaiselle puheelle on tyypillistä sen kietoutuminen yhteen vallan kanssa. Oleellista on se, kuka valtaa käyttää missäkin tilanteessa. Heikoilla tässä neuvottelussa ovat erilaiset vähemmistöryhmät, esimerkiksi elämäntapansa takia valtaväestöstä erottuvat. Tässä neuvottelussa marginaaliin joutuneisiin liitetään helposti erilaisia ominaisuuksia ja varsin leimaaviakin identiteettejä. Tiettyyn marginaaliin kuuluvien joukossa nämä ominaisuudet voidaan tunnistaa ja hyväksyä, mutta usein näin ei ole. Jokinen, Huttunen ja Kulmala nostavat esiin vastapuheen käsitteen, jolla viitataan siihen, kun johonkin ryhmään kuuluva voi alkaa puhetavoissaan kyseenalaistamaan ja uudelleen neuvottelemaan häneen liitettyjä ominaisuuksia ja pyrkiä näin horjuttamaan vallitsevia määrittelytapoja. (Jokinen & Huttunen & Kulmala 2004, 9-12.)

Vastapuhe edellä käsitellyssä muodossa voi sisältää muutakin toimintaa kuin pelkän kielellisen viestinnän, kirjoitetun tai puhutun. Sen piiriin kuuluu kaikki se toiminta, millä kyseinen ryhmä pyrkii neuvottelemaan uusiksi tai kyseenalaistamaan heihin ulkopuolelta annettuja määritelmiä. Valokivi esimerkiksi sanoo, että myös rikosteko itsessään voidaan nähdä vastapuheena. Lainrikkoajat ovat klassinen esimerkki yhteiskunnan marginaalissa sijaitsevasta ja toisaalta sinne asetetusta ryhmästä. Rikolliset ovat pienilukuinen ryhmä, mutta valtaväestön silmissä heidät nähdään vieraina, jopa pelottavina. Samaan aikaan he ovat itse rikkoneet yhteiskunnan legaalisia normeja vastaan ja siten he ovat myös itse asettuneet yhteiskunnan marginaaliin. Tästä näkökulmasta rikollinen teko voidaan nähdä vastapuheena yhteiskuntaa ja sen normeja vastaan. (Valokivi 2004, 115.) Vastapuheeksi rikosteko muuttuu varsinkin silloin, kun rikoksista tulee yksilölle tapa rakentaa omaa identiteettiään. Rikollinen toiminta voi olla nuorelle osa omaa persoonaa ja tapa saada oman elämänpiiriin jäseniltä arvostusta, ei välttämättä oire jostain tai esimerkiksi jonkin syrjäytymisen kaltaisen kehityskulun lopputulos.

2.4. Kohteen ääni kuuluviin

Päivi Honkatukia, Leo Nyqvist ja Tarja Pösö liittävät nuorten näkökulman, heidän ”äänensä” esiin nostamisen laajempaan yhteiskuntatutkimuksen kehityskulkuun 1990- ja 2000-luvuilla. Heidän mukaansa kyse ei ole mistään selkeästä tehtävästä; ei ole olemassa mitään yhtä ”nuorten ääntä”, joka odottaa todellisuudessa löytämistään. Tutkija määrittelee tavat, joilla lähestyy tutkimaansa ilmiötä, ja hän voi asettaa yhdeksi tavoitteeksi tutkimuksen kohteiden äänen kuulemisen. Kyse on ajattelutavasta, jonka mukaan on tärkeää, että erilaisissa asemissa ja tilanteissa elävien ääni tulee kuuluville. Sosiaaliseen todellisuuteen kuuluu jaettujen, yhteisten ulottuvuuksien lisäksi eroja. Nämä saadaan esiin, kun yhdeksi yhteiskuntatutkimuksen tehtäväksi nostetaan monenlaisten äänien kuuleminen. Tämän *asianosaisnäkökulman* nousu on liittynyt kulttuurisen kriminologian tradition syntyyn ja yleistymiseen 1990-luvulta alkaen. (Honkatukia & Nyqvist & Pösön 2006, 214.) Kulttuurisen kriminologian tradition juuret ovat jo durkheimilaisessa sosiologiassa ja sen tavassa määritellä yhteiskunta normatiiviseksi verkostoksi. Tämä tulee näkyväksi sosiaalisessa kanssakäymisessä, mutta samalla kohdistaa valtaa yksilöön. Toisaalta taustalla vaikuttaa levi-straussilainen ajatus, jonka mukaan yhteiskunnalle on tyypillistä jaotella ihmisiä me - muut jaon avulla. Yhteiskunnassa muut edustavat vastaparia enemmistölle tai normaalilla ja yhteiskunnan yhtenäisyys oikeastaan vaatii tällaisten marginaalien olemassaoloa. Levi-Strauss ajatteli, että tämän prosessin tiedostaminen on keskeistä yhteiskunnan oikeudenmukaisuuden kannalta. Muuten ajaudutaan helposti marginaalien alistamiseen tai tuomitsemiseen. (Sorainen 2015, 154 - 156.)

Kulttuurinen kriminologia nousi 1990-luvulla ja varsinkin 2000-luvulla nuorisrikollisuuden tutkimukseen. Taustalla oli 1900-luvun loppupuolen kriminologian ja kriminaalisosiologian kritiikki. Sheila Brownin mukaan 1900-luvun loppupuolella nuorisrikollisuutta tutkineita kriminologian ja sosiologian näkökulmia on usein yhdistänyt tapa määritellä nuoret aikuisyhteiskunnan huolien kautta. Nuoriso-ongelmat ovat tällöin heijastaneet yhteiskunnan toiveita ja pelkoja, ja taustalla on ollut länsimaisen yhteiskunnan *huoli* nuorista. Brown näkee huoliajattelun olevan yksi jääne kolonialistisesta ajattelusta, jossa keskiluokkainen, länsimainen yhteiskunta määrittelee sen, mistä pitää olla huolissaan, ja ohjaa sitä kautta *nuoriso-ongelmien* tutkimusta. Keskiössä on ollut tällöin nuorten hoivaaminen (*care*), kontrolli (*control*), opettaminen (*treatment*) ja rankaisu (*punishment*). Brownin mukaan

taustalla on nuorten erityinen asema yhteiskunnassa; toisaalta he toimivat ja ilmaisevat itseään yhteiskunnassa, toisaalta he eivät ole sen täysivaltaisia jäseniä. Aikuisyhteiskunnan näkökulmasta nuoret yleensä ja varsinkin nuorisorikolliset määritellään helposti toiseuden kautta marginaaliin. Ratkaisuksi Brown nostaa sen, että tutkimuksen tulee hylätä aikuisyhteiskunnasta käsin tehdyt valmiit määritelmät ja nostaa keskiöön nuoret omana erityisenä ryhmänään, jolla on itsellään paras tieto siitä, miten he *legitimoivat äänensä*. Brownin mukaan nuoret ovat aktiivisia toimijoita yhteiskunnassa ja he itse aktiivisesti rakentavat omaa rooliaan ja tätä ei saa hukata tutkimuksessa. (Brown 1998, 210 - 216.)

Jeff Ferrell, Keith Hayward, Wayne Morrison ja Mike Pressdee (2004) määrittelevät teoksessaan *Cultural Criminology Unleashed* kulttuurisen kriminologian löyhäksi kimpuksi poikkitieteellisiä kulttuurisia tarkasteluja, joille yhteistä on toisaalta perinteisemmän, tilastoihin ja formaaleihin kaavoihin tukeutuvan kriminologian ja yhteiskuntatutkimuksen kritiikki ja toisaalta tutkimuksen kohteen, rikoksia tekevän ihmisen nostaminen keskiöön. Tutkittavat ihmiset nähdään ennen kaikkea aktiivisina toimijoina, jotka itse, omasta näkökulmastaan, tuottavat käsitystään maailmasta, tapoja ratkaista kohtaamiaan ongelmia ja viimekädessä käsitystä siitä, mikä on oikea ja väärä. Tarkastelun keskiöön nousee tällöin ihmisten arki ja ne käytännöt, jotka tulevat siinä näkyviksi yhteiskunnan pysyvempien rakenteiden sijaan. (Ferrell & Hayward & Morrison 2004, 3-4.)

Entä millaiseksi tukijan rooli muodostuu tässä näkökulmassa? Jonathan Wender puhuu nuorisorikollisuutta tutkivasta tutkijasta ”filosofisena kyttänä”. Olennaista tässä on kaduilta ja käytännön työstä saadun hiljaisen tiedon yhdistäminen filosofiseen otteeseen. Tutkija voi hänen mukaansa hyödyntää *hämmästelyn (astonishment) kapasiteettia*. Tällöin tutkija piiryy henkilönä, jolla on joko omakohtaista tai haastattelujen kautta saatua tietoa nuorisorikollisen elämästä. Tutkijan rooli on hämmästellä ilmiötä ilman etukäteen asetettuja kategorioita tai ennakkokäsityksiä. Hänen on sitä kautta mahdollista nostaa tarkastelun keskiöön rikoksia tekevien nuorten käsitystä omasta elämästään ja niistä ehdoista ja odotuksista joitten alaisena hän toimii. Maallikosta ”filosofisen kytän” erottaa tutkijan kyky jäsentää ja hahmottaa yksittäisten tapausten takana olevaa yleisempää. (Wender 2008, 49-50.) Ero pitkään Suomessa vallalla olleeseen nuorisorikollisuustutkimukseen on selvä. Perinteistä nuorisorikollisuustutkimusta edustavat esimerkiksi oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen laajat

seurantatutkimukset. Näissä on pitkän aikavälin muuttujia, joita tarkastellaan kyselylomakkeisiin perustuvien uusintatutkimusten tai viranomaistilastojen kautta.

Tunnistin Wenderin kritisoiman lähestymistavan ongelmat myös keskusteluista joita kävin rikoksia tekevien nuorten kanssa työskentelevien ihmisten kanssa. Ammatikseen rikoksia tekevien nuorten kanssa työskentelevät puhuivat useammassa yhteydessä siitä, että taustatietoa nuorten rikollisuudesta on nykyään paljon saatavilla. He tietävät hyvin, miten syrjäytyminen, sosiaalinen huono-osaisuus, päihdeongelmat ja muut sen kaltaiset taustatekijät altistavat nuoria rikollisuudelle. Tällainen tieto on toki arvokasta, mutta jotta nuorten kanssa tehty työ olisi tuloksellista, he kaipaavat myös tietoa, jonka avulla on mahdollista ymmärtää paremmin nuorten toimintaa arkipäivän ja yksilöiden tasolla, ja sitä kautta luoda nuoret paremmin tavoitettavia tukitoimia.

Mike Presdee ja Gavin Carver (2000) korostavat kulttuurista kriminologiaa nimenomaan keinona rikollisuuden syvälliseen ymmärtämiseen pintapuolisemman rakenteelliseen analyysiin perustuvan selittämisen sijaan. Heidän ajattelussaan tarkasteluun otetaan mukaan varsinaisen rikosteen lisäksi kaikki se jokapäiväinen elämä, joka ympäröi itse rikosta. Tavoitteena on tällöin ymmärtää rikoksia tekevän nuoren kulttuuria ja sen suhdetta rikokseen. He puhuvat rikosten karnevalisoitumisesta, eli siitä, että nuorisokulttuurin kuvastoissa on nykyisin mukana paljon rikollisia elementtejä. He puhuvat siitä, miten rikos yksittäisenä tekona on aina ympäröity sosiaalisella ja ilman sen mukaan ottamista analyysiin emme pysty ymmärtämään itse tekoa sellaisena, mikä se on rikoksen tekijälle. (Presdee & Carver 2000, 15.) Presdeen ja Carverin kriminologian kritiikki on kuitenkin luonteeltaan rakentavaa. He puhuvat kulttuurisesta kriminologiasta keinona ”*venyttää kriminologian horisonttia*”. Tässä ajattelussa kvantitatiivisella, formaalilla kriminologialla on oma tärkeä roolinsa, sillä se paljastaa tutkijalle ”*rikosten luurangon*”. Kvalitatiivisella, poikkitieteellisellä tutkimuksella taas luodaan ”*liha luiden ympärille*” ja mahdollistetaan ilmiön syvällisempi ymmärtäminen. (Presdee & Carver 2000, 16-18.)

Omaan tapaan lähestyä nuorisorikollisuutta ilmiönä sopii hyvin Presdeen ja Carverin poikkitieteellinen lähestymistapa, missä kvantitatiivisella tutkimuksella saadaan kuva tutkittavasta ilmiöstä ja jota sitten lähdetään syventämään ja laajentamaan laadullisen

tutkimuksen keinoin. Tilastollinen tutkimus on näyttänyt pitemmän kehityskulun, jossa toisaalta nuorten yleinen rikosaktiivisuus on laskenut selvästi ja samaan aikaan nuorista on erottunut ryhmä, joka tekee suuria määriä rikoksia ja joitten elämänpiiri näyttäisi eroavan yhä selvemmin nuorten enemmistön vastaavasta. Tutkimuksellisesti koen mielenkiintoiseksi tämän ryhmän tarkemman tarkastelun ja toivon, että sen avulla saan omalta osaltani syvennettyä kuvaa kvantitatiivisen tutkimuksen löytämästä ilmiöstä.

Bruce Jacobsin, Volkan Topallin ja Richard Wrightin tutkivat autovarkauksien ympärille muodostunutta nuorten rikollista elämäntapaa. He kiinnittivät huomiota siihen, että tiettyntyyppisten rikosten tekeminen toi nuorille arvostusta siinä yhteisössä, jossa he elivät. Niiden avulla nuori näytti toisille yhteisön jäsenille, että on halukas elämään muiden, kuin ympäröivän yhteiskunnan normien mukaan. Yhteisön arvostus toimi kimmokkeena rikosten tekemiselle. Tämä siitäkkin huolimatta, että varkauksien mukanaan tuomat rangaistukset sekä yhteiskunnalliset ja sosiaalinen leimat vaikeuttivat monella tasolla henkilön elämää ja sulki hänet monien yhteiskunnan yhteisöjen ulkopuolelle. (Jacobs & Topalli & Wright 2003.)

Presdeen ja Carverin tapa lähestyä ilmiötä antaa työkaluja tällaisen toiminnan ymmärtämiseksi. Presdeen ja Carverin ajattelussa on keskeistä kohtaamamme arjen jatkuva merkityksellistäminen ja sosiaalisen maailman tunkeutuminen siihen. Ihminen joutuu jatkuvasti arjessa vastaamaan sellaisiin kysymyksiin kuin ”Miksi toimin näin?”, ”Miksi olen köyhä tai rikas?”, ”Miksi tuo ei ole minulle mahdollista ja taas tämä on?”, ”Miksi tuo henkilö puhuu minulle tuolla tavalla?”. Kyse on arjessa tapahtuvasta mielettömän maailman muokkaamisesta ymmärrettävään muotoon. Näiden jokapäiväisten prosessien kautta meitä ympäröivä sosiaalinen maailma ohjaa toimintaamme ja niitä merkityksiä, jotka annamme sille. Jos tutkija taas hukkaa nämä, hän hukkaa samalla mahdollisuuden syvälliseen ymmärtämiseen. Esimerkiksi yksityisen omaisuuden vandalisointi näyttäytyy mielettömänä tekona, jolla ei saavuteta taloudellista tai muuta hyötyä. Tekijälle kyse saattaa kuitenkin olla esimerkiksi oman persoonan puolustamisesta. Hän voi kokea ympäröivän yhteiskunnan alistavaksi ja aggressiiviseksi sekä kokea tuhoamalla omaisuutta hyökkäävänsä tätä alistavaa järjestelmää vastaan. Toimiessaan yksilö joutuu toisaalta itse määrittämään omaa toimintaansa ja liittämään sen omaan kertomukseensa, mutta toisaalta hän tekee tämän tietoisena siitä, että myös muut näkevät ja arvottavat tätä hänen toimintaansa. (Presdee & Carver 2000, 21-25.)

Nuorisorikollisuutta tarkasteltaessa joutuu väistämättä pohtimaan edellä kuvattujen esimerkkien kaltaista mieletöntä toimintaa. Monet teot näyttävät ulkopuolisesta sattumanvaraisilta, jopa järjettömiltä, ja nuorten kertomuksia kuunnellessa toiminnan mielen löytäminen voi olla vaikeaa. Toki yksittäisen rikosteen taustalla voi olla mielenterveyden ongelmia, tai esimerkiksi päihteidenkäytön aiheuttamaa tajunnan tason alenemista, jolloin selkeitä syy-seuraus-suhteita ei aina löydy. Edes tekijällä itsellään ei välttämättä ole kuvaa siitä, miksi toimi tietyssä tilanteessa tietyllä tavalla. Toisaalta kyse voi olla siitä, että tekijän elämänpiiri on niin kaukana tutkijan omasta, että siksi toiminnan ymmärtäminen vaikeutuu. Honkatukia, Nygvist ja Pösö puhuvat asianosaisnäkökulmasta yhtenä mahdollisena ratkaisuna tähän ongelmaan. Asianosaisnäkökulma on tärkeää varsinkin silloin, kun voidaan etukäteen olettaa, että tutkittava sosiaalinen ilmiö näyttää merkittävästi erilaisena eri toimijoille. Tässä kiinnitetään huomiota siihen, että samassa yhteiskunnassakin elävien sosiaaliseen todellisuuteen voi liittyä merkittäviä eroja. Yhteiskunnallisen tutkimuksen yhdeksi tavoitteeksi nousee silloin juuri näitten erojen tunnistaminen ja sitä kautta toiminnan ymmärtäminen. (Honkatukia & Nygvist & Pösö 2006, 214) Asianomaisnäkökulman painotus tulee esille hyvin kulttuurisen kriminologian tavassa ”tuoda kulttuuri mukaan tieteen analyysiin” (Hayward & Young 2004). Kulttuuri ymmärretään tässä kontekstissa nimenomaan paikalliseksi kulttuuriksi tai elämänpiiriksi, jonka avulla toimija toisaalta itse rakentaa omaa elämäänsä ja jonka kautta toisaalta ympäröivä yhteisö vaikuttaa yksilöön.

3. TUTKIMUKSEN SUORITTAMINEN

TK 1. Nuorisorikollisten elämäntapa, mikä on rikosuran suhde muuhun elämäntapaan?

1. Miten nuorten kertomuksissa aika ennen rikosuraa on pohjastanut rikosten tekemistä?

TK 2. Miten rikollisen ura tuotetaan nuorten rikosentekijöiden kertomuksissa?

1. Miten nuori itse kertoo rikosurastaan?
2. Millainen rooli yhteiskunnan organisaatioille kerrotaan nuorisorikollisten elämäntapassa?

3.2 Haastattelut

Tähän tutkimukseen valikoitui haastateltaviksi kymmenen nuoren miehen joukko. Kaikkia heitä yhdisti syyllistyminen rikoksiin nuoruudessaan sekä kriminaalihuollon määrittelyn mukaan kohonnut riski ajautua tai ajautuminen taparikollisiksi. Tutkimuksen kohteena on siis joukko nuoria miehiä, jotka rikkovat toistuvasti lakia ja joiden elämäntapa laajemmin rikkoo myös monia vallitsevia moraalinormeja. Näiden nuorten miesten maailmaan kuuluivat kontaktit poliisiin, sosiaaliviranomaisiin ja kriminaalihuoltoon. Yhteiskunnan rikoskontrolli oli tullut heille tutuksi myös tuomioistuinkäsittelyjen myötä ja heidän elämäänsä kuuluivat sakkorangaistukset, korvausvaatimukset sekä ehdolliset tai ehdottomat tuomiot. Monilla heistä oli tai oli ollut ennen täysi-ikäisyyttä asiakkuus lastensuojelussa, ja monet heistä olivat viettäneet ainakin osan nuoruuttaan jossain lastensuojelulaitoksessa tai muuten sijoitettuna perheen ulkopuolelle. Lain silmissä nuoriksi rikosentekijöiksi luetaan 15 - 20 -vuotiaina rikoksia tekevät (Kuure 2002, 192). Haastatteluhetkellä monet haastatelluista olivat jo yli kahdenkymmenen, ja omassa tutkimuksessani olen kiinnostunut myös tutkittavien alle 15-vuotiaina tekemistä rikoksista. Kaikkia tutkittavia kuitenkin yhdistää rikosten tekeminen nuorina rikosentekijöinä, ja usein varsinainen rikoskierre oli heidän kohdallaan alkanut juuri

viidentoista ja kahdenkymmenen ikävuoden välillä. Se, että kaikki haastatellut olivat miehiä, ei ollut mitenkään tietoinen päätös. Kriminaalihuollon työntekijöiden mukaan se ryhmä, jota tutkin, on hyvin miehinen. Toki myös naiset tekevät nuoruudessaan rikoksia, mutta kun kohteena on marginaalin marginaali, eli rikoksia tekevistä nuorista niitä aktiivisesti tekevä ryhmä, naiset ovat harvinaisia.

Kriminaalihuollon työntekijät ehdottivat haastatteluun osallistumista lähtökohtaisesti sellaisille henkilöille, joille rikosten tekeminen ei ollut enää yksittäisiä hairahduksia ja jotka olivat syyllistyneet jo vakavampiinkin rikostekoihin. Haastatteluryhmän valikoitumisessa olikin mukana runsaasti kriminaalihuollon työntekijöiden hiljaista tietoa ja kokemusta heille tutuista henkilöistä ja heidän elämäntilanteestaan. Samaan aikaan haastattelemani ryhmän nuoret edustivat juuri sitä joukkoa, jonka toiminnasta kriminaalihuolto halusi lisää tietoa. He työllistävät kriminaalihuoltoa ja laajemmin koko rikoskontrollijärjestelmää, minkä lisäksi eri tuki- ja kontrollitoimien vaikutus heihin tuntui heikolta. Heillä rikosten tekeminen näyttäisi kuuluvan tietynlaiseen elämäntapaan ja usein rikoksia kasautuu runsaasti jo ennen ensimmäistä vankeustuomiota.

Oman tutkimukseni kannalta tähän ryhmään kuuluvien nuorten haastatteleminen on perusteltua kolmesta syystä. Tarkoitukseni on tarkastella nuorten rikosten tekijöiden suhdetta rikoskontrolliin ja heidän kuvaansa omasta tilanteestaan. Tällä ryhmällä on jo rikostaustaa ja he ovat joutuneet rikoskontrollin piiriin. Heille on todennäköisesti muodostunut kuva siitä ja heillä on sekä omakohtaista että muilta kuultua kokemusta eri viranomaisten toiminnasta. Toisaalta he ovat joutuneet viimeistään rikoskontrollin myötä tekemisiin muiden rikollisten kanssa ja sitä kautta mahdollisesti sosiaalistuneet tai alkaneet sosiaalistua rikolliseen elämäntapaan. Kolmanneksi kvantitatiivinen tutkimus on nostanut esiin nuorisorikollisuuden polarisoitumisen. Entistä pienempi joukko nuorista tekee rikoksia, mutta samalla tämän joukon rikosaktiivisuus on jatkuvasti kasvanut 1990-luvulta lähtien. Valikoimalla haastatteluihin tähän ryhmään kuuluvia henkilöitä toivon omalta osaltani auttavani ymmärtämään tätä ilmiötä.

3.2.1. Haastattelutilanne

Haastattelut toteutettiin kriminaalihuollon tiloissa, mikä osoittautui toimivaksi järjestelyksi. Haastattelemani henkilöt olivat tottuneet käymään kriminaalihuollossa ja he olivat myös tottuneet siihen, että näitten tapaamisten aikana puhutaan heidän elämästään. Heille ympäristö oli mahdollisimman neutraali. Kriminaalihuolto ei jaa rahaa, siellä ei päätetä etuuksista ja toisaalta rikosten esitutkintaa ei suoriteta kriminaalihuollon tiloissa. Monilla heistä oli kokemuksia niin poliisin kuin sosiaaliviranomaisten kanssa asioinnista, eivätkä kokemukset olleet aina olleet kovin positiivisia. Kriminaalihuolto taas oli heille paikka, jossa lähtökohtaisesti tarjottiin apua. Tämä toistui myös haastateltujen puheissa ja monet kertoivat, että kriminaalihuolto oli yksi harvoja, joillekin jopa ainoa paikka, missä saattoi puhua omista asioistaan. Paitsi keskusteluapua, kriminaalihuollossa tarjottiin apua käytännön asioiden selvittelyssä. He auttoivat oikeusjuttujen, pidätysmääräysten, eri viranomaisaikojen ja muiden käytännön asioiden hoidossa.

Osa haastatelluista sai korvattua yhden kuntoutukseen kuuluvan kriminaalihuollon käynnin saapumalla haastatteluun, mikä osaltaan auttoi haastattelujen toteutumisessa. Pienenä lisäpalkkiona tarjosin elokuvalipun palkaksi haastatteluun osallistumisesta. Silti minulla oli suuria haasteita saada toteutettua tarvittava määrä haastatteluja, ja peruutuksia, turhia käyntejä kriminaalihuoltoon ja odottelua tuli paljon. Toisaalta olin iloisesti yllätynyt siitä, miten vapautuneesti ja avoimesti haastateltavat puhuivat haastatteluissa. Monet olivat alkuun varautuneita ja kysymyksiin vastattiin hyvin lyhyesti. Minulta myös varmisteltiin usein, että onhan minulla vaitiolovelvollisuus ja että heidän nimensä ei varmasti tule esille työn julkaisun yhteydessä. Haastattelun edetessä kuitenkin monet heistä vapautuivat ja puhuivat elämästään hyvin avoimesti ja laajasti. Kestoltaan lyhin haastattelu oli puolisen tuntia ja pisin kesti yli kaksi tuntia.

Haastattelu on tiedonhankintamenetelmänä erityinen tilanne. Siinä haastateltava yhdessä haastattelijan kanssa tuottaa jotain, tässä tapauksessa konstruktion haastateltavan elämänkulusta. Haastatteluaineisto on tuotettu aina tietyssä ympäristössä ja tilanteessa, jossa lopputulokseen vaikuttavat monet ulkoiset tekijät. Jos haastattelun tekisi toinen henkilö toisessa tilanteessa, lopputulos ei olisi samanlainen. Minä en tutkijan roolissa saa samoja

vastauksia tai minulle ei kerrota samoja kertomuksia kuin poliisille, sosiaaliviranomaiselle, perheenjäsenelle tai ystävälle. Kyseessä on henkilön tuottama konstruktio omasta elämästään, tietyssä tilanteessa tuotettu ja tiettyä tarkoitusta varten. Esimerkiksi kriminaalihuollon työntekijät olivat ennen haastatteluja kysyneet mahdollisilta haastateltavilta kiinnostusta osallistua tutkimukseen ja kertoneet aiheistani sekä vaitiolovelvollisuudestani. He tiesivät, että tarkoitus on puhua heidän kokemuksistaan. Toisaalta minä ohjasin keskustelua haastattelurunkoni avulla aiheen kannalta mielenkiintoisiin seikkoihin. Haastattelu on mahdollista nähdä tätä taustaa vasten haastattelijan avustuksella haastateltavan tekemäksi konstruktioksi omasta elämästään ja erityisesti siitä, miksi hän on tehnyt rikoksia ja millainen merkitys niillä on ollut hänen elämälleen. Konstruktion taustalla on eletty elämä, jonka tapahtumat saavat kertomuksessa juonen ja joille annetaan samalla kerronnan edetessä merkityksiä. Tässä mielessä jokainen tuotettu kertomus on ainutlaatuinen. Teppo Sintosen mukaan haastatteluilla kerätyt aineistot sisältävät aina myös pysyvämpiä tasoja ja siten niiden pohjalta on mahdollista tuottaa tietoa yleisemmästä. Vaikka haastattelussa kerrottu tarina on aina ainutlaatuinen, se ei silti ole sattumanvarainen. Siinä esiintyvät eletyn elämän tapahtumat on liitetty osaksi omaa elämäkertomusta ja ne ovat siten mukana henkilön identiteetin rakentumisessa. Tapahtumat on jo eletty ja vaikka niihin on mahdollista palata, ei niitä voi enää elää uudelleen. Toisaalta yksittäisille tapahtumille on annettu juoni, kun ne on liitetty muihin tapahtumiin. (Sintonen 1999, 176-177.)

Haastattelut olen pyrkinyt litteroimaan sanatarkasti, tosin luettavuutta parantaakseni olen haastattelulainauksista jättänyt pois erilaisia mutinoita ja hymistelyjä, tosin niin, että viestin sisältö ei muutu. Haastatteluja ei muuten ole litteroitaessa muokattu, vaan ne on litteroitu mahdollisimman tarkasti, jotta lukija pystyisi seuraamaan päättelyketjuani. En ole korjannut haastattelulainauksia kieliopillisesti oikeiksi. Välimerkkejä olen lisäänyt niin, että tekstin luettavuus paranee, mutta sen asiasisältö ei muutu. Jossain tapauksissa olen jättänyt pois sellaisia osia lainauksista, jotka eivät mielestäni ole olleet keskeisiä käsiteltävän aiheen kannalta. Poisjätetyt kohdat olen merkinnyt lainauksiin (...) – merkinnällä. Jokaisen haastattelulainauksen perään olen merkinnyt juoksevalla numeroinnilla, mistä haastattelusta ja mistä kohtaa kyseinen lainaus on otettu. Esimerkiksi 9H87 kertoo, että kyse on haastattelun numero 9 haastattelijan puheenvuorosta 87. Tämä mahdollistaa tarvittaessa yksittäisen lainauksen löytämisen helposti laajasta aineistosta. Jotta haastateltujen intimizeettisuoja ei

vaarantuisi, olen poistanut haastattelulainauksista kaikki päivämäärät ja paikannimet sekä kaikki muut tunnistamisen mahdollistavat yksityiskohdat. Paikannimet olen korvannut vastaavalla yleisnimellä niin, että yleisnimi on kirjoitettu isolla alkukirjaimella, esimerkiksi Helsinki tai Oulu on siis korvattu sanalla Kaupunki, Halinen tai Harittu sanalla Lähiö ja niin edelleen. Myös haastateltavien nimet sekä kaikki haastatteluissa esiin tulleiden sivullisten henkilöiden nimet on muutettu.

3.2.2. Haastattelut aineistona

Keskustellessani aiheesta muiden ihmisten kanssa törmäsin toistuvasti ennakkoluuloihin siitä, miten luotettavaa tietoa minun on mahdollista saada nuorisorikollisia haastatteleamalla. Miten pystyisin erottamaan todenmukaisen, rehellisen kerronnan siitä, kun he valehtelevat tai esimerkiksi jättävät jonkin itsensä kannalta kiusallisen seikan kertomatta? Ja toisaalta, kuinka olennaista kertomusten todenmukaisuuden pohtiminen on tämän työni kannalta? Sain käyttööni haastatelluista henkilöistä rikosrekisteriotteet ja runsaasti muuta viranomaisten keräämää aineistoa. Haastateltujen kertomuksia olisi ollut mahdollista peilata näitä tietoja vasten ja tarkastella sitä, kuinka totuudenmukaisia ne ovat ja kuinka hyvin heidän kertomansa seuraa viranomaisten käsitystä tapahtumista. Käsittelemäni aiheen kannalta tällainen tarkastelu olisi kuitenkin helposti hukannut arvokasta informaatiota. Haastatellut kertoivat paitsi selvitetystä, myös selvittämättömistä rikoksista. Samoin viranomaisten informaatio nojaa poliisin esitutkintaan ja asioiden todellinen kulku on voinut olla erilainen kuin virallisiin dokumentteihin tallentunut. Lisäksi viranomaisten tietokantoihin tallentuu parhaimmillaankin vain hyvin kapea osa ihmisen elämää. Oma mielenkiintoni ei ole vain kyseisten henkilöiden rikoshistoria tai yleisemmin heidän henkilöhistoriansa, vaan ne merkitykset, joita he liittävät rikosten tekemiseen ja laajemmin rikosten rooliin elämänsä aikana. Tällöin haastatteluja on mahdollista lähestyä näytänäkökulmasta, jolloin ei olla niinkään kiinnostuneita kuvailtujen tapahtumien suhteesta todellisuuteen, vaan siitä, mitä henkilöiden kerronta paljastaa heidän maailmastaan ja niistä reunaehdoista, joiden alaisena he kokevat elävänsä.

Näytänäkökulman taustalla on ajatus todellisuuden merkitysvälitteisyydestä. Haastateltavat kertovat tarinoita elämästään ja paljastavat samalla erilaisia määrittelyjä, joiden avulla itse

jäsentävät maailmaansa. Pertti Alasuutarin mukaan haastattelua ei voi erottaa ympäröivästä todellisuudesta, koska tästä näkökulmasta ei ole olemassa mitään ympäröivää todellisuutta. Kyse on samasta ilmiöstä: haastattelu on näyte, osa todellisuudesta. Kun laadullisessa aineistossa kiinnitetään huomio kulttuurisiin jäsenyyksiin, ei olla huolissaan siitä, miten luotettavia haastatteluaineistosta saatavat faktatiedot ovat. Kulttuuristen jäsenyyksien tai erottelujärjestelmien analyysissä on kyse siitä, että eritellään, millaisia erontekoja ja luokituksia teksti sisältää, eli miten se jäsentää ongelmaa. (Alasuutari 2001, 115.) Haastattelu ei ole ikkuna todellisuuteen, vaan osa todellisuutta, kommunikointitilanne, jossa haastateltavalle annetaan mahdollisuus tuoda julki omia näkemyksiään (Czarniawska 2004, 49). Alasuutarin mukaan kvalitatiivinen haastatteluaineisto on mahdollista nähdä kuvauksena jostain asiantilasta. Tämä kuvaus voi olla pätevä tai epäpätevä sen mukaan, kuinka hyvin se kuvaa kohdettaan. Kulttuurintutkimuksen piirissä aineisto kuitenkin usein otetaan sinänsä oikeana, kiinnostavaa ei tällöin ole siinä mahdollisesti olevat asiavirheet, vaan se tapa, jolla haastateltava itse luo merkityksiä ja jäsentää omaa maailmaansa. (Alasuutari 1999, 55-74.)

Tämä ei silti poista näytteen edustavuuden pohdinnan merkitystä. Tavoitteena ei ole tällöin tosi tieto siinä mielessä, että se kuvaisi mahdollisimman hyvin ulkopuolista todellisuutta, koska haastattelu nähdään nyt osaksi todellisuutta, näytteeksi siitä. Oman tutkimukseni tarkoitus ei ole tuottaa tilastollisessa mielessä kattavaa kuvaa turkulaisesta nuorisorikollisuudesta tai edes jostain tietystä osasta sitä, vaan auttaa ymmärtämään, miten haastateltavat legitimoivat omaa toimintaansa ja mitä merkityksiä he sille antavat. Näyte voi silti olla huono tai epäpätevä, jos se ei anna informaatiota tutkittavaan kysymykseen. Näyte voi myös olla teknisesti huonosti toteutettu, esimerkiksi jos haastattelutekniikan tai tallentamisen takia menetetään informaatiota. Painotus on silti erilainen kuin faktanäkökulmassa, näytenäkökulmasta en pyri haastattelujen antaman informaation todenmukaisuuden varmistamiseen, vaan saamaan tutkittavaa ilmiötä mahdollisimman hyvin edustavia näytteitä. Toisin sanoen valitsemalla haastateltavat henkilöt huolellisesti sekä asettamalla haastattelukysymykset, haastattelutilanteen ja haastateltaville etukäteen annettavat tiedot siten, että saan aineistoa, joka on mahdollisimman kattava ja informatiivinen osa tutkimiani ilmiöitä. Omassa työssäni keskeistä hyvän aineiston hankkimisessa oli saada haastatteluihin henkilöitä, joilla oli omakohtaista kokemusta rikosten tekemisestä ja joilla oli kokemusta rikollisesta maailmasta. Tässä minulle oli kriminaalihuollon henkilökunnan

kokemuksesta suurta apua. He tunsivat henkilökohtaisesti kaikki haastattelemani nuoret ja he olivat tehneet monien kanssa vuosia töitä.

Laadullinen tutkimus on luonteenomaisesti yleensä paikallista selittämistä ja siinä tutkitaan rajatumpia, tarkemmin määriteltyjä kokonaisuuksia. Näin saatuja tuloksia on usein vaikeaa yleistää laajempiin kokonaisuuksiin siinä mielessä kuin yleistettävyys tilastollisesti ymmärretään. Kun pyrkimyksenä on ymmärtää juuri tietyn ryhmän toimintaa paikallisella tasolla, voi laadullisesti tuotettu tutkimus antaa uutta hyödyllistä tietoa ja avata uusia näkökulmia ilmiöön. Tässä tulee näkyviin myös kulttuurisen kriminologian poikkeusteellinen lähestymistapa. Kvantitatiivinen tutkimus on kiinnittänyt huomiota rikosten kasautumiseen ja nuorisorikollisuuden polarisaatioon. Tältä pohjalta valitsin haastatteluihin henkilöitä, jotka kuuluivat tähän paljon rikoksia tekevään, mutta pienilukaiseen joukkoon. Henkilöllä, joka on elänyt vuosia elämästään rikoksia tehden ja jonka kaveripiirissä on muita aktiivisesti rikoksia tekeviä, on runsaasti tietä siitä maailmasta. Onnistuessaan tällainen tutkimus ja siitä saatujen tulosten soveltaminen käytäntöön voi tuottaa uutta tietoa ja uusia toimintamalleja, joita voidaan soveltaa myös muualla.

Kyse on myös tavasta, jolla yleistettävyys määritellään. Pertti Alasuutarin mukaan sosiologiseen selittämiseen liittyy aina yleistävä operaatio. Kun pyritään selittämään jotakin ilmiötä laadullisessa tutkimuksessa, se tehdään eksplikoimalla kulttuuriset ja yhteiskunnalliset reunaehdot, joiden alaisina ihmiset toimivat käytännön tilanteessa. Niitä ei vain luetteloida, vaan niiden avulla pyritään tekemään tarkasteltava ilmiö ymmärrettäväksi, paljastamaan sen sisäinen logiikka. Samalla ilmiö muuttuu lukijalle tutuksi, hän ymmärtää, miksi ihminen toimii tietyllä tavalla tietyssä tilanteessa. Saatuja tuloksia ei voi yleistää samassa mielessä kuin kvantitatiivisen tutkimuksen tuloksia, mutta tutkija voi argumentoida, missä suhteessa hänen saamien tulosten voi olettaa valottavan muutakin kuin tiettyä analysoitua tapausta. (Alasuutari 1991, 240-244, 250.)

Tätä työtä varten kerätyt haastattelut on tehty keväällä ja kesällä 2008. Haastateltujen henkilöitten rikosuran alku osui yleensä 1990-luvun loppupuolelle ja 2000-luvun alkuun. Tutkimuksellisesti ajankohta on mielenkiintoinen. Kvantitatiivinen nuorisorikollisuustutkimus on nostanut esiin merkittävän muutoksen, joka alkoi 1990-luvulla ja on jatkunut varsinkin

2000-luvun aikana. Tuona aikana nuorten rikosaktiivisuus yleensä on vähentynyt selvästi. Samaan aikaan on kuitenkin ollut nähtävissä rikosten voimakas kasautuminen pienelle mutta rikosaktiiviselle ryhmälle, mistä tutkijat ovat puhuneet nuorisoriikollisuuden polarisoitumisena. Tämän tutkimuksen lähtökohta on sellainen, että en pysty vastaamaan siihen, miksi näin on käynyt. Toivon kuitenkin, että tutkimukseni osaltaan auttaa ymmärtämään paremmin tuon erityisen ja koko ajan selvemmin ei rikoksia tekevistä nuorista erottautuvan ryhmän toimintaa.

Kriminaalihuollon puolelta tuli sama toive jo tätä työtä suunniteltaessa ja se oli yksi merkittävä kimmoke tämän työn toteuttamiselle. Kriminaalihuollon henkilökunnalla oli jo tuolloin käytössään runsaasti tilastollista tietoa asiakkaistaan ja uutta tietoa tuotetaan jatkuvasti. Maarit Kyngäksen mukaan varsinkin tilastollisella tutkimuksella on myös pitkät perinteet Suomessa. Rikoskierteeseen ajautuneita nuoria on tutkittu runsaasti tilastollisin menetelmin aina 1950 - luvulta lähtien. Yleensä tilastollinen tutkimus on tehty yhteiskunnan näkökulmasta ja ylhäältä alaspäin pyrkien selvittämään sitä, miten rikollisuutta voitaisiin ehkäistä ja miten sen aiheuttamat haitat saataisiin minimoitua. Tällöin tutkimusta leimaa hallinnollinen tiedonhalu eli halutaan selvittää esimerkiksi erilaisten rikoskontrollin toimien tehokkuutta tai millainen tausta rikoskontrollin asiakkailta on ollut. Aina 2000-luvun alkuun asti Suomesta kuitenkin puuttuivat kvalitatiiviset tutkimukset rikoksiin syyllistyneiden nuorten taustoista ja varhaisista elämäkokemuksista. (Kyngäs 2000, 12). Haastatteluja suunnitellessani keskustelin kriminaalihuollon johtajan Vesa Mäkisen kanssa ja myös hän nosti esiin laadullisen tutkimuksen vähäisyyden. Mäkisen mukaan Turussa ei ole pitkään aikaan ollut saatavilla kriminaalihuollon asiakkaista ajan tasalla olevaa tutkimusta, jossa asiakkaiden oma ääni pääsisi kuuluviin. Käytännön tieto eri tutkimusotosten toimivuudesta on nojannut eri alojen viranomaisten omaan tuntumaan, työn kautta saatuun kokemukseen sekä erilaisiin seurantatutkimuksiin, jotka pääsääntöisesti nojaavat rikosten uusintalukuihin. Viimeisten viidentoista vuoden aikana tilanne on jonkin verran parantunut tältä osin ja nuorisoriikollisuutta on tutkittu Suomessa myös laadullisen tutkimuksen piirissä. (Honkatukia, Nygvst & Pösö 2006 ks. myös Valokivi 2004, Jokinen, Huttunen, Kulmala 2004, Salmi, Suonpää, Virtanen 2015) Ilmiö on kuitenkin niin laaja, että tilausta tällaiselle tutkimukselle on vielä runsaasti.

3.3. Eletyn elämän ja kertomuksen suhde

Tämän työn kantava ajatus on olla hukkaamatta rikoksia tekevien nuorten omaa ääntä. Tällöin keskiöön nousee nuorten itsensä haastattelutilanteessa kertoma kuvaus omasta elämästään. Taustalla on ajatus kertomuksesta luonnollisena tapana, jolla ihminen jäsentää ja ymmärtää omaa elämäänsä. Barbara Czarniawskan (2004, 3-6) mukaan narratiivi on ihmiselle luonnollinen tapa määrittää sosiaalista todellisuutta; sen avulla tuotetaan merkityksiä ja tehdään ympäröivää maailmaa ymmärrettäväksi. Fyysinen maailma on olemassa sosiaalisen maailman ulkopuolella, mutta ymmärrettäväksi se käy vasta, kun fyysisen maailman objekteille annetaan merkitys ja ne määritellään suhteessa muihin kielellisiin määrittelyihin. Teppo Sintosen (1999, 44) mukaan narratiivisuus ei ole vain tapa esittää sosiaalista tietoa vaan sosiaalisen elämän *ontologinen olosuhde*; kertomusten kertominen ymmärretään laajasti kontekstiksi, jossa yhteisesti jaettua sosiaalista tietoa tuotetaan ja välitetään yhteisössä.

Olennaista tämän työn kannalta on tapa ymmärtää tieto omasta elämästä joksikin, mikä tuotetaan ja mitä ylläpidetään kertomusten avulla ja kertomusten maailmassa. Tanja Äärelän (2012, 76) sanoin narratiiviseen tietämiseen kuuluu perustavanlaatuinen käsitys elämisen ja kertomisen yhteen kietoutumisesta. Kun nuorisorikollisuutta tarkastellaan yhteiskunnan näkökulmasta, sitä tarkastellaan yleensä ongelmana, jota halutaan ymmärtää ja johon pitää puuttua. Kun taas keskiöön nostetaan ihmisen omasta elämästään kertoma kertomus ja sen analysointi narratiivianalyysin keinoin, tulee pohdittavaksi myös se, mikä suhde eletyllä elämällä ja kertomuksella on toisiinsa. Jos narratiivi ymmärretään Zarniawskan tavoin tavaksi saada sosiaalista ympäröivä todellisuus ymmärrettäväksi tuomalla näennäisesti irralliset tapahtumat osaksi loogista kertomusta, nousee kieli keskeiseksi. Narratiivinen lähestymistapa korostaakin kielen merkitystä, ei vain kommunikoinnin välineenä, vaan ympäristönä, jossa ihminen tuottaa maailmaa jäsentäviä merkityksiä.

Mikko Lehtosen mukaan ajatus kielestä vain kommunikoinnin välineenä on itsessään paradoksi. Kielellinen viestintä voi onnistua ainoastaan, jos viestin lähettäjällä ja vastaanottajalla on jo valmiiksi yhteistä tietoa, jonka avulla he voivat ymmärtää toisiaan. Pelkkä kielen mekaaninen hallinta ei riitä onnistuneeseen viestintään, vaan sen edellytyksenä on jaettu yhteinen kokemus. Todellisuudessa on aina sekä kielellisiä että ei kielellisiä

elementtejä, ja fyysinen maailma on olemassa riippumatta kielen sisäisestä järjestelmästä. Todellisuus ei kuitenkaan voi näyttäytyä meille ilman kielen väliintuloa. Kohtaamme fyysisen maailman ilmiöt tulevat osaksi ymmärrystämme ja saavat merkityksiä vasta kielen sisällä. Vaikka meillä fyysisinä olentoina voi olla kielen ulkopuolisia välittämiä kokemuksia, meillä ei kuitenkaan voi olla välitöntä, ei-kielellistä tietoa maailmasta. (Lehtonen 1998, 30 - 31.) Kertomusten maailmassa eletyn elämän näennäisesti kaoottiset ja irralliset tapahtumat liitetään yhteen ja niille annetaan tietty merkitys. Kertomalla kertomuksen omasta elämästään ihminen paitsi kertoo tapahtuneesta, myös jäsentää kokemuksiaan ja antaa niille juonen. Eletty elämä voi näyttäytyä sekavana ja ristiriitaisena ja tapahtumien keskellä voi olla vaikeaa nähdä niiden keskinäisiä suhteita. Jälkikäteen yksittäisen tapahtuman liittäminen osaksi laajempaa kertomusta auttaa henkilöä jäsentämään kokemusmaailmaansa.

Barbara Czarniawskan (2004) mukaan kaikki sosiaalisesti tuotettu tieto on narratiivista. Väite kuulostaa ontologiselta perusoletukselta, mutta ei kuitenkaan Czarniawskan mukaan ole sitä. Czarniawskan mukaan elämä voi olla tai olla olematta narratiivista, mutta yleensä narratiivinen elementti on aina mukana. Czarniawska määrittelee narratiivin ja eletyn elämän Alastair Macintyreen nojautuen. Macintyre korostaa sosiaalisen elämän muodostuvan tapahtumista ja reaktioista niihin. Reaktion määrittää konteksti, johon yksilö sen asettaa, jolloin mukana on aina narratiivinen elementti. Yksittäinen tapahtuma muuttuu osaksi ihmisen kokemusmaailmaa vasta, kun yksilö liittää sen suurempaan kertomukseen. Tapahtumat voivat olla irrallisia ja vasta kun ne liitetään laajempaan kehykseen, niille annetaan juoni, ne muuttuvat merkityksellisiksi.

Mikäli narratiivisuus ymmärretään sosiaalisen elämän olosuhteeksi, niin mikä silloin on narratiivin, kertomuksen, suhde elettyyn elämään? Teppo Sintosen mukaan kertomukseen liittyy kolme jännitettä. Ensiksi siinä on useita tapahtumia, mutta vain yksi juoni. Toiseksi tapahtumalla itsessään ei ole yhteyttä muihin tapahtumiin, vaan yhteys syntyy vasta, kun yksittäinen tapahtuma liitetään osaksi juonta. Kolmanneksi kertomuksella on oma erityinen aikansa. Ihmisen elämässä tapahtumilla on suhde kronologiseen aikaan. Kertomuksen aika taas on sekä siirtymiä tapahtumasta toiseen että pysyvyyttä. Kronologinen aika antaa tarinan kertomuksille suhteen toisiinsa, vaikka tapahtumia ei aina esitetä kronologisesti. Tarinan ajassa on kyse myös pysyvyydestä, sama tarina voidaan liittää eri historiallisiin aikoihin tai se

voidaan kertoa eri keinoin ja silti tunnistamme sen. Eletty elämä ja kertomus voivat lähestyä toisiaan ja kietoutua toisiinsa, mutta ne eivät koskaan kohtaa. (Sintonen 1999, 45-50.) Sintonen nojautuu Ricoeurin näkemykseen kertomuksen ja eletyn elämän suhteen määrittelyssään. Ricoeurin mukaan eletty elämä kokemuksineen saa merkityksiä siitä kerrottujen kertomusten kautta. Ihmisen identiteetti liittyy kertomukseen, kertoessaan omaa kertomusta hänestä tulee sen henkilöahmo. Ihmisen itseymmärrys siis syntyy kulttuuristen symbolien kautta. Oman elämän tapahtumat saavat juonen, kun ne kerrotaan, ja samalla ihmisen identiteetti kehittyy. (Sintonen 1999, 143.) Juuri tässä elämä ja kertomus kietoutuvat toisiinsa. Molemmat ymmärretään saman käsitteiden verkoston avulla. Kielen avulla ihminen määrittää omaa itseään, suhdettaan muihin ja suhdettaan ympäröivään maailmaan. Kieli mahdollistaa myös kertomusten kertomisen ja niiden ymmärtämisen. Kertomusten avulla ihminen voi suhteuttaa yksittäiset tapahtumat omassa elämässään osaksi laajempia kokonaisuuksia ja antaa niille juonen. Niiden avulla yhteisö voi myös tuottaa jaettuina merkityksiä ja yhteistä identiteettiä.

Narratiivianalyysi perustuu siis ajatukseen, että merkityksiä ja identiteettiä tuotetaan kielellisesti, erilaisten kertomuksien avulla. Kertomuksissa esiintyy eri henkilöahmoja, joilla saattaa olla esikuvia todellisuudessa, mutta jotka ovat kuitenkin ennen kaikkea kertomuksen hahmoja. Sintonen mukaan tämä ero näkyy esimerkiksi henkilöahmojen ja todellisuuden henkilöiden erilaisissa toimintaympäristöissä. Tarina voi kuvata todellisessa elämässä tapahtunutta, mutta sen hahmoja eivät sido samat reunaehdot kuin elävän elämän henkilöitä. Henkilöahmot voivat esimerkiksi irtautua esikuvistaan ja alkaa elää yhteisön kertomuksissa omaa elämäänsä. (Sintonen 1999, 144 - 145.)

Kun yhteisössä kerrotaan kertomuksia, niin samalla lujitetaan yhteisön sisäistä yhteenkuuluvuutta ja tuotetaan yhteisiä merkityksiä. Yhteisö tuottaa tarinoita kertomalla esikuvia, sankareita ja lurjuksia. Yhteisössä tavallaan määritellään, mitkä luonteenpiirteet ovat tietyille hahmolle tyypillisiä, ja yhteisön jäsen voi niiden avulla kuvitella, miten hahmot toimisivat jossakin tietyssä tilanteessa. Tätä kautta yhteisön yhteisesti tuottamat henkilöahmot määrittävät myös yhteisön jäsenten toimintaa. Sankarihahmoihin pyritään samaistumaan ja käytännön tilanteissa pyritään toimimaan samalla tavalla kuin tarinoiden henkilöahmo. Yhteisön luonteesta ja arvoista kertoo paljon se, millaisiin hahmoihin sen

jäsenet samaistuvat. Yhteisön hahmoihin liittämien ominaisuuksien kautta vahvistetaan myös me - muut jakoa, joka on keskeistä yhteisön identiteetin vahvuuden kannalta. Yhteisön tarinoissa liitetään hahmoihin tiettyjä yleisiä ominaispiirteitä, joiden katsotaan olevan tavallisia yhteisön jäsenten keskuudessa.

Rikoksia tekevän nuoren maailma on monella tapaa erityinen ja sen ymmärtäminen voi olla haasteellista. Janne Kivivuori esimerkiksi kertoo rikosaktiivisten nuorten parissa yleisestä *sijaisrikollisuudesta*. Termillä viitataan tapauksiin, joissa usein nuori henkilö syyllistyy rikoksiin toisten puolesta tai toisten painostuksen alaisena, vaikka ei saa niistä itselleen suoranaista hyötyä. Kivivuoren mukaan ilmiössä on kyse rikollisen maailman moraalikoodeista ja voimasuhteista. On esimerkiksi yleisesti tunnettu tosiasia, että rikollisessa maailmassa yhteistyö poliisin kanssa ja varsinkin kolmatta osapuolta vahingoittavan tiedon kertominen poliisille nähdään halveksittavana. Tällöin nuori saattaa joutua tilanteeseen, jossa hänen odotetaan vahingoittavan poliisille laverrellutta henkilöä, vaikka hän itse ei olisi henkilökohtaisesti kärsinyt mitään vahinkoa. Tällöin kyse on eräänlaisesta altruistisesta kostamisesta, jossa väkivallan käyttö muuttuu hyväksyttäväksi ja sitä jopa odotetaan. Väkivaltaa käyttänyt nuori saattaa toimia vanhempien ja hierarkiassa ylempänä olevien rikollisten painostuksen alaisena, mutta hän myös saavuttaa sosiaalista pääomaa teollaan. Tekijä osoittaa olevansa valmis käyttämään väkivaltaa tarvittaessa ja että hän on omaksunut rikollisen maailman moraalikoodit ja on valmis noudattamaan niitä oman hyvinvointinsakin kustannuksella. (Kivivuori 2011, 91 – 94.) Kivivuoren esimerkissä liikutaan juuri yhteisön jaettujen kertomusten maailmassa ja siinä tulee esille, kuinka voimakas vaikutus niillä voi olla jäsenten toimintaan. Vasikka on rikollisten maailmassa halveksuttu, arvoasteikon pohjalla oleva henkilö, jota kohtaan kohdistettu väkivalta ei ole vain hyväksyttyä, vaan jopa odotettua. Mikäli halutaan ymmärtää esimerkiksi yksittäistä väkivallantekoa, on välttämätöntä tarkastella yhteisön tekijään kohdistamia odotuksia ja yhteisön omia, sisäisiä normeja. Analysoimalla nuorisrikollisten kertomuksia on parhaimmillaan mahdollista löytää lisää tällaisia jaettuja kertomuksia, ja päästä sitä kautta käsiksi nuorten toiminnan reunaehtoihin. Czarniawskan (2004) mukaan sosiaalisen elämän ymmärtämisessä on keskeistä se, miten ihmiset selittävät omaa toimintaansa. Yhteisten kertomusten avulla tuotetaan yhteisön sisäisiä normeja ja käytäntöjä, joiden avulla yksilö itse legitimoii omaa toimintaansa. Yhteiskuntaa

tutkittaessa onkin tärkeää löytää kertomukset, joiden avulla kyseisessä yhteisössä legitimoidaan toimintaa. (Czarniawska, 5.)

Rikoksia tekevien nuorten yhteisö tuottaa omia normejaan yhteisten, jaettujen kertomusten kautta, joiden avulla yhteisön jäsenet määrittävät omaa ja yhteisön identiteettiä ja legitimoivat toimintaansa. Nämä kertomukset syntyvät ja elävät yhteisön jäsenten välisessä kommunikaatiossa ja niiden sisältö on jatkuvan määrittelyn kohteena. Yksilö omaksuu kulttuurisen vaihdon kautta elementtejä yhteisistä kertomuksista osaksi omaa maailmankuvaansa ja määrittelee samalla uudestaan itseään ja suhdettaan yhteisöön. Czarniawskan (2004) mukaan kertomukset ovat samalla yhteisiä ja yksityisiä, kertomus tuotetaan aina paikallisesti ja ajallisesti, mutta sen sisältö on syntynyt sosiaalisen vaihdon tuloksena. Keskeistä yhteisön jäsenten toiminnan ymmärtämiselle on tarkastella kertomuksia, joiden avulla yhteisön jäsenet legitimoivat omaa toimintaansa. Tätä kautta tarkastelemalla yksilön kertomuksia on mahdollista päästä käsiksi yleisempään, sillä kertomukset kertovat aina paitsi kertojasta, myös yhteisöstä, jossa ne ovat syntyneet. (Mt, 5-6.)

3.5. Elämänkulku tarkastelun kohteena

Kun tämänkaltaisen työn aineisto kerätään haastatteluilla, tulee aineistosta lähes väistämättä henkilön elämästään tuottama biografia. Tähän ohjaa jo haastattelurunko, ja vaikka itse haastatteluissa kerronta saattoi olla poukkoilevaa, eivätkä haastateltavat aina kertoneet tapahtumista kronologisesti, niin tietty biografinen kerronta oli silti läsnä. Tällaisen aineiston tulkinnassa on suuri kiusaus alkaa tarkastelemaan aikaisempaa elämää jonkinlaisena rikosuran pohjustuksena ja alkaa siten selittämään rikosten tekemistä sitä edeltäneillä tapahtumilla. Tällainen elämäнкаariajattelu on usein tyypillistä niin ihmisten omassa kertomisessa kuin tutkimuksen piirissä. Sama ongelma tulee näkyviin perinteisessä, kvantitatiivisessa rikollisuuden tutkimuksessa. Se pystyy suuremmalla ihmisjoukolla osoittamaan, että esimerkiksi rikoksia tekevilla nuorilla on usein lapsuudessaan hylkäämisen kokemuksia. Kun aihetta lähestytään narratiivisesta näkökulmasta, ollaan kuitenkin kiinnostuneempia siitä, kokeeko rikoksiin syyllistynyt ihminen itse, että lapsuuden tietynlaisilla kokemuksilla on ollut vaikutusta myöhempisiin valintoihin. Taustalla toki voi olla ongelmallinen lapsuus, mutta

haastatellun omassa kertomuksessa voi silti oleellisempi seikka olla esimerkiksi tietty kaveripiiri tai vaikka yksittäinen hölmöily, jolla oli seurauksena tulevaisuuden mahdollisuuksien kaventuminen ja sen myötä elämänhallinnan heikkeneminen ja periksi antaminen.

Elämänkulun tarkastelussa ei ole kyse mistään tietystä metodologisesta lähestymistavasta tai tietyn teorian seuraamisesta. Margit Kyngäksen mukaan kyse on analyttisestä näkökulmasta, jonka avulla pyritään saamaan tietoa yksilön elämästä hänen itsensä kertomana. Elämänkulun käsite on sukua elämänkaarajattelulle, mutta painotus on erilainen. Elämänkaarella ajatellaan yleensä olevan alku ja loppu sekä tietty kehityssuunta niiden välissä, ja se sisältää usein biologisen metaforan. Elämänkulku taas nähdään toisiaan seuraavien prosessien sarjana ihmisen elämässä. Prosessin aikana ihmisellä on useita erilaisia rooleja ja hän kohtaa käännekohtia, joita usein seuraa roolin tai position vaihtuminen toiseksi. Ihmisen elämänkulun muotoutumiseen vaikuttavat historialliset ja kulttuuriset tekijät, mutta yksilön omilla valinnoilla ja ratkaisuilla on myös oma osuutensa. Yksilön näkökulmasta myös sattumalla on merkitystä ja elämänkulku tapahtuu aina tietyssä yhteiskunnallisessa ja historiallisessa kontekstissa, jota ihminen ei voi valita. (Kyngäs 2000, 15-21, ks. myös Pohjola 1994, 20-23.) Antikaisen mukaan elämänkulun konteksti tulee näkyväksi jo puheessa käytetyissä määrittelyissä, puhuessamme ”sotasukupolvesta” tai ”hyvinvointivaltion sukupolvesta” kerromme samalla jotain ajasta, jossa kyseiset henkilöt elivät ja että se on merkittävästi vaikuttanut heidän elämänsä kulkunsa (Antikainen 1998, 102). Omaa aihettani lähestyessäni tällainen tapa hahmottaa ihmisen elämää vaikuttaa otolliselta. Rikosura nähdään tällöin yhtenä kehityskulkuna muitten rinnalla ja sen alku ja siihen vaikuttaneet tapahtumat voi nostaa esiin henkilön kerronnasta. Henkilö voi itse nostaa esimerkiksi ongelmallisen lapsuuden syyksi rikokseen ajautumiselle.

Paanasen (2008) mukaan elämänkerrallis-narratiivisessa tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita yksilöiden elämänkuluista ja heidän elämäkokemustensa biografisesta konstruoinnista ja merkityksellistämisestä. Näihin merkityksiin pyritään pääsemään käsiksi antamalla yksilöiden tuottaa elämästään elämäkertomus. Näihin heillä on mahdollista nostaa esiin itselleen relevantit toiminnot. Tällöin tutkijan on mahdollista päästä lähelle sitä, miten yksilöt itse konstruoivat tietyt sosiaaliset ilmiöt tietynä aikana elämässään, millaisia merkityksiä ne ovat

saaneet ja miten nämä merkitykset ovat prosessualisoituneet ja mahdollisesti muuttuneet elämän aikana. (Paananen 2008, 23.) Elämäkulun tarkastelussa ollaan kiinnostuneita yksilön rooleista ja positioista eri elämänvaiheissa ja siitä, miten yksilö rakentaa niitä. Siirtymä positioista toiseen on tapahtuma, jossa ihminen joutuu määrittelemään uudelleen omaa identiteettiään ja kuvaa itsestään ja yhteiskunnasta. Usein kehitys näyttäytyy jaksottaisena, siirtymän aiheuttaa jokin yksittäinen tapahtuma ja muutokset voivat olla rajuja. Yleensä taustalla on kuitenkin pitkiä kehityskulkuja, joiden tunnistaminen on ilmiön oikean ymmärtämisen kannalta keskeistä. Kyngäksen mukaan elämäkulun tutkimus on monitasoista, subjektiivista tulkintaa, jossa tutkittava jäsentää omaa, elettyä elämäänsä ja antaa sille merkityksiä. Tutkija taas yrittää rakentaa oman analyysinsä ja tulkintansa tämän pohjalta. (Kyngäs 2001, 19.) Kun haastatteluja tarkastellaan narratiivisesti, erityisen huomion kohteena ovat position vaihtuminen toiseksi. Esimerkiksi puhuessaan nuoruudestaan haastateltava saattoi kertoa näpistelyistä tai muista ”semmoisena kohelluksena”, vähän naureskellen, mutta jo seuraavassa lauseessa sama haastateltava vakavoitui ja kertoi, miten sitten ”alettiin mennä jo vakavampiin”, kun puheeksi tulivat automurrot. Kerronnan sävyn muuttuminen, se miten haastateltava kuvailee itseään ja elämäänsä suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan ja muut tällaiset seikat antavat vihjeitä siitä, milloin hän on joutunut määrittelemään omaa rooliaan uudestaan.

Analyysissä rikollisen uran ja elämäkulun käsitteiden on tarkoitus toimia kattokäsitteinä, joiden avulla luokittelen ja teemoittelen keräämäni aineistoa. Rikosura ja elämäkulku kiinnittyvät toisiinsa, rikollisen ura on yksi elämäkulun monista kehityskuluista. Elämäkulun tarkastelu on kokonaisvaltaista, toisiaan seuraavien prosessien tarkastelua, ja siinä keskeistä ovat positiot ja niiden vaihtuminen toiseksi ihmisen elämässä. Sintosen mukaan analyysin tässä vaiheessa on kyse elämän ”peruskoordinaattien” löytämisestä (Sintonen 1999, 178). Haastateltavien elämäntilanne kiinnitetään johonkin kontekstiin ja hahmotetaan karkeasti sitä, miten elämäkulku ja rikollinen ura on haastateltavien tapauksessa edennyttä. Tämä vaihe myös muodostaa pohjan varsinaiselle narratiivianalyysille. Tässä analyysin vaiheessa stand point – asetelma on tärkeä, eli en esimerkiksi käytä valmiita, aiemmissa tutkimuksissa löytyneitä luokitteluja sellaisenaan, vaan katson, mitä luokitteluja löydän aineistosta. Samoin pyrin etsimään elämäkaaren positiot ja niiden vaihtumat haastatteluista, jotta välttäisin omien ennako-oletuksieni ja aiempien tutkimustulosten siirtämisen aineistoon. Karkean

teemoittelun jälkeen aion narratiivianalyysin avulla tarkastella, miten haastateltavat tuottavat merkityksiä ja rakentavat omaa sekä yhteisön identiteettiä eri konteksteissa.

3.6. Vahva ja heikko puhe kertomuksissa

Eräs tapa lähestyä narratiivista aineistoa on analysoida haastateltavien käyttämää puhetta vahvan ja heikon puheen käsitteiden avulla. Haastatteluissa käsiteltiin niin haastateltujen elämää yleensä kuin henkilökohtaisempia ja arempiakin aiheita. Kaikesta ei kerrottu samalla tavalla, ja toisaalta erityisen mielenkiintoista monesti oli se, mitä kierreltiin tai mistä vaiettiin. Nuorten väkivaltaista käytöstä tutkineet Päivi Honkatukia, Leo Nygvist ja Tarja Pösö erottavat narratiivisessa aineistossa *heikon ja vahvan puheen* ja käyttävät niitä eräänlaisina kattokäsitteinä, jotka auttavat jäsentämään aineistoa. Heidän mukaansa vahva puhe dominoi kertomuksissa määrällisesti. Vahva puhe sisältää usein voimakkaita kuvauksia tunteista ja reaktioista. Vahvan puheen avulla käsitellään asioita, joista on tietyssä ryhmässä yksimielisyys ja joitten moraalista tai muuta perustelua ei tarvitse enää pohtia. Tällaisena heidän aineistossaan nousi esiin esimerkiksi aikuisten lapsiin kohdistama väkivalta tai toisaalta oikeutettu, olosuhteiden pakosta tapahtunut väkivalta, millä järjestelmään nähden alistainen nuori vastusti laitosten hierarkiaa. Heikko puhe taas liikkui salaisuuksien ja vaikenemisen maailmassa. Silloin käsiteltiin aiheita, joihin ei tietyssä yhteisössä ollut selkeitä mielipiteitä ja joista mielellään vaiettiin. Tällaisia olivat Honkatukian, Nygvistin ja Pösön aineistossa esimerkiksi puhe nuorten keskinäisestä väkivallasta laitoksissa tai kokemukset seksuaalisesta hyväksikäytöstä. (Honkatukia & Nygvist & Pösö 2006, 221)

4. SE TAVALLINEN TARINA: NUORISORIKOLLISEN ELÄMÄNKULKU

4.1. Lapsuus ennen kouluaikaa

Kriminologisen tutkimuksen piirissä on pitkään tunnettu yhteys rikkinäisen lapsuuden ja myöhemmän elämän rikostekojen kanssa. Esimerkiksi kvantitatiivista nuorisorikollisuustutkimusta tehnyt Henrik Elonheimo (2010) kiinnitti väitöskirjassaan huomiota siihen, että vanhemmalla iällä rikoksiin syyllistyneillä on hyvin usein taustallaan rikkinäinen perherakenne, vanhempien alhainen koulutustaso ja monenlaisia perheen sisäisiä ongelmia. (mt., 57.) Myös useimpien haastattelemiä henkilöiden perhetausta oli rikkonainen. Kymmenen haastatellun joukosta kolme kuvaili lapsuuttaan ”tavalliseksi” tai onnelliseksi. Loput kertoivat erilaisista ongelmista, kuten väkivallasta lapsuuden perheessä, vanhempien päihteidenkäytöstä, vanhempien vähäisestä läsnäolosta ja muista monentasoisista sosiaalisista ongelmista. Ääritapauksissa oli toisen tai yhden haastatellun kohdalla molempien vanhempien kuolema haastatellun lapsuuden aikana.

Useimmat haastattelemiä henkilöt eivät halunneet puhua lapsuudestaan kovin paljon ja lapsuuteen viitattiin usein vain muutamalla sanalla. Lapsuuden kokemukset edustivatkin useimmissa haastatteluissa tyypillistä hiljaista puhetta. Vastaukset olivat vähätteleviä ja vältteleviä. Monen kohdalla tuntui olevan asenteena se, että vanhempia tai lapsuutta ei voi syyttää omasta tilanteesta, vaikka olisikin ollut vaikeaa. Myös niitten kohdalla, jotka kertoivat lapsuuteensa liittyneen ongelmia, vastaukset olivat vältteleviä ja lyhytsanaisia. Lapsuuden kokemusten niukkuuteen voi osaltaan vaikuttaa niiden läpikäyminen heti haastattelun alussa. Vaikka haastatellut kertoivat pääsääntöisesti elämästään laajasti ja avoimesti, niin monet heistä olivat alkuun varautuneita. Heillä kaikilla oli ennestään kokemuksia eri viranomaisista ja aina nämä kokemukset eivät välttämättä ole olleet positiivisia. Aihepiiri on myös henkilökohtainen ja voi olla, että siitä olisi kerrottu laajemmin, jos aihetta olisi käsitelty vasta myöhemmin haastattelussa.

Karri kertoo lapsuutensa kuluneen laitoksissa ja huostaanottoon oli johtanut vanhempien päihdeongelma.

Minä: No haluatko kertoa vähän siitä, millainen se oli (lapsuutesi)?

Karri: Laitos kierre. Laitoksis alle kymmenen vuotiaasta.

Minä: Mikä siinä sitten oli, mistä se johtui tiedätkö?

Karri: No varmaa ensialkuu vanhemmist.

Minä: Haluatko yhtään tarkemmin kertoa siitä?

*Karri: No mun vanhemmilla oli alkoholiongelman. Siit se sitte alko (laitoskierre ja rötöstely)
(4H7-4V12)*

Alasuutarin (1986, 40) mukaan tarkasteltaessa myöhempiä kehityskulkuja lapsuuden luonnehdinnat voidaan nähdä eräänlaisena elämäntarinan alkutilanteen määrittelyinä (mt., 40). Karri ei suoraan syytä vanhempiaan myöhemmistä ongelmistaan, mutta viimeinen lause paljastaa silti lapsuuden kokemuksilla olleen vaikutusta myöhempään kehitykseen. Karri palasi lapsuuteen myöhemmin haastattelussa ja sävy oli edelleen sama. Karrilla lapsuuden kuvailut olivat kauttaaltaan hiljaista puhetta. Lapsuudessa henkilö on monella tapaa alisteinen vanhemmille ja mahdollisuus vaikuttaa oman elämän suuntaan on vielä heikko. Karri silti kiinnittää lapsuuden kuvailuilla alkuasetelman elämäkululle, kaiken takana oli vanhempien alkoholiongelma ja kyvyttömyys huolehtia lapsestaan. Siitä seurasi ensimmäinen monista laitossijoituksista ja melko nopeasti yleinen elämönhallinnan heikkeneminen ja päihde- ja rikoskierteeseen ajautuminen. Jussi taas kuvaili lapsuuttaan seuraavasti:

Minä: No haluaisitko sun lapsuudesta kertoa jotain?

*Jussi: No tota noi lapsuudesta, joo. Hyvä lapsuus sillee, onnellinen ja sillai ja isän kanssa suurimman osan ajasta viettänyt et tota noi mutsi oli heroinisti, mut sit se lopetti sen ja tuli takas kun mä olin jotain kuus, ihan onnellinen sillee, et ei oo mitään traumoja.
(1H3-1V4)*

Kysyin Jussilta haastattelun edetessä tarkentavia kysymyksiä lapsuuden kokemuksista, mutta vastaukset olivat edelleen hyvin lyhyitä ja vältteleviä. Myös Jussin kerronta edusti heikkoa puhetta. Hän myös erikseen korostaa, että lapsuudesta ei jäänyt traumoja, vaikka äidin heroinin käyttö ei ole voinut olla vaikuttamatta lapsuudessa.

Niko taas kuvaa lapsuuttaan onnelliseksi, mutta villiksi. Usein lapsuuden toilailuista oli järki ollut kaukana, vaikka hauskaa olikin ollut.

Minä: No mitä, millainen oli muuten lapsuus Kaupungissa?

Niko: Siinähan se meni, mitäs siinä erikoisempaa. Aika vapaa kasvatus ollu.(nauraa)

Haastattelija: Mitä sillä tarkoitat?

Niko: No sai aika paljon tehdä juuri niin kun itse halus.

(6H3-6V10)

Myöskään Niko ei suoraan syyllistä vanhempiaan, mutta tuo silti esille vapaan kasvatuksen, lapsena sai tehdä mitä huvittaa ja se osaltaan johti nuoruuden ongelmiin. Nikon tarinan sävy on kuitenkin valoisampi. Hän tuo esiin vanhempien merkityksen toisella tavalla. Lapsuus oli iloinen mutta villi ja vanhemmat eivät juuri asettaneet hänelle rajoja. Puhe on siinä mielessä heikkoa puhetta, että hän ei selittele myöhempiä tekojaan vanhempien valinnoilla, vaikka kokee saaneensa liikaakin vapautta, jota nuori lapsi ei osannut vielä käyttää.

Haastatteluissa lapsuuden kuvailuissa oli mielenkiintoista se, että kaikkien haastateltujen kohdalla lapsuuden kuvailut edustivat pääasiassa heikkoa puhetta. Lapsuuden kokemuksilla ei pyritty selittelemään rikosten tekemistä, vaan päinvastoin useissa haastatteluissa korostettiin, että syy myöhemmän elämän valinnoilla ei ollut lapsuudessa. Yleisesti monet haastatellut pyrkivät selittämään rikosten tekemistä ulkoisilla syillä. Se, että lapsuutta tai vanhempia ei yleensä nostettu yhdeksi myöhempien rikosten selittäjäksi on tätä taustaa vasten mielenkiintoista. Honkatukian, Nygvistin ja Pösön mukaan heikko puhe liikkuu usein salaisuuksien ja vaikenemisen maailmassa. Heikon puheen avulla käsitellään aiheita, joista yhteisössä mielellään vaietaan. (Honkatukia & Nygvist & Pösö 2006, 221.) Siihen, miksi yksittäinen haastateltu vaikenä lapsuuden kokemuksista, voi tuki vaikuttaa moni asia. Mutta kokonaisuudessaan on mielenkiintoista, että yksikään haastatelluista ei puhunut lapsuuden kokemuksistaan paria kolme lausetta enempää. He kuitenkin saapuivat haastatteluihin tietäen, että niissä käsiteltäisiin heidän elämäänsä ja sitä, miksi olivat päätyneet tekemään rikoksia. Useimmat haastatellut myös kertoivat muista elämänsä kokemuksista huomattavankin laajasti ja avoimesti ja kontrasti lapsuuden kuvailuihin oli selvä. Tämä voi kertoa myös siitä, että siinä maailmassa, jossa haastatellut elävät. He eivät halua korostaa vaikeaa lapsuutta kertomuksissaan oman käyttäytymisen syynä. Sen sijaan sille nostetaan mieluummin muita, ehkä helpommin lähestyttäviä syitä. Taustalla voi olla myös haluttomuus näyttäytyä uhrina tai heikkona. Haastattelijien perusteella siinä maailmassa, jossa haastatellut elävät korostetaan tietynlaista kovuutta ja pärjäämistä vaikeissakin olosuhteissa. Tähän kuvaan taas sopii huonosti lapsuuden vaikeiden kokemusten nostaminen oman toiminnan syyksi.

4.2. Ala-asteaika

Siirryttäessä puhumaan lapsuuden kokemuksista koulu-aikaan monien haastateltujen kerronnan yleissävy muuttui. Tämä korostui varsinkin, kun alettiin käsitellä ala-asteen viimeisiä vuosia. Kertomuksissa toistuivat erilaiset sopeutuvuus- ja kouluongelmat ja ulkopuolisuuden kokemukset. Toinen usein toistuva piirre oli kaveripiiriin vaihtuminen ja yleisemmin kavereiden merkityksen korostuminen kertomuksissa. Monilla haastatelluilla koulun myötä tuli kuvaan erilaisia tukitoimia ja kertomuksissa toistuivat kuvailut luokalta siirtämisistä, koulunvaihtoista, erityisluokista ja laitossijoituksista. Tämä toisaalta on ymmärrettävää, koska koulun alun myötä yhteiskunnan läsnäolo lapsen elämässä lisääntyy ja samalla perheiden sisäiset ongelmat tulevat helpommin yhteiskunnan instituutioiden tietoon.

Raitakarim (2004) mukaan nuoruuteen kuuluu vahvasti yhteiskunnan ja kulttuurin ohjaama odotus kasvamisesta yhteiskunnan vastuulliseksi jäseneksi. Tätä kasvua tuetaan ja ohjataan ensisijaisilla kasvatusinstituutioilla, kuten kouluilla tai nuorisjärjestöillä, joiden piiriin kuuluu suurin osa ikäluokasta. Näiden lisäksi yhteiskunnassa on toissijaisia kasvatusinstituutioita, joiden piiriin nuori tulee, jos yhteiskunnassa koetaan tarvetta puuttua vahvemmin nuoren kehitykseen. Näiden korjaavien instituutioiden, kuten erityisluokkien, sosiaalitoimen, lastensuojelulaitosten tai viimekädessä rikoskontrollin, keinovalikoima on laajempia ja niillä on mahdollisuus rajoittaa nuoren toimintaa voimakkaammin. Näiden piiriin pääseminen tai joutuminen sisältää kuitenkin yhteiskunnan näkökulmasta merkittävän määrittelyn. Kun nuori otetaan niiden piiriin, hänet samalla määritetään erityisnuoreksi, joka tarvitsee ikäluokkansa enemmistöä voimakkaampia interventioita, jotta nuoruuden kehitystavoite toteutuisi. (mt., 56.) Lapsen siirtyessä kouluun perheen sisäiset ongelmat tulevat helpommin yhteiskunnan järjestelmien tietoon. Siirto erityisluokalle, laitossijoitus tai muut sen kaltaiset, toissijaisten kasvatusinstituutioiden toimet sisältävät aina monia tasoja. Niitten piiriin joutunut tai päässyt nuori saa vahvempaa apua, mutta samalla hän joutuu kohtaamaan määrittelyn joksikin muuksi, kuin normaalinuoreksi. Tätä kautta hän joutuu myös itse määrittelemään oman roolinsa uudestaan ja saattaa sisäistää määrittelyn osaksi omakuvaansa.

Haastatteluissa ala-asteen aika kerrottiin usein jatkumona lapsuudelle, mutta niin, että viranomaisten läsnäolo lisääntyi. Ala-asteajan hölmöilyt eivät vielä välttämättä johtaneet position vaihtumiseen normaalista lapsesta tai nuoresta johonkin muuhun, vaan kerrottiin lapsuuteen kuuluvista hölmöilyistä, ”tikkarivarkauksista” tai kahnauksista koulussa. Lapsuus oli monilla ollut villi ja usein perheissä oli ollut ongelmia jo varhaislapsuuden aikana. Ala-asteen myötä tuli sitten mukaan entistä enemmän kontakteja viranomaisiin ja myös Raitakarimäärityksen mukaan ”toissijaisiin” organisaatioihin.

Yleisin ensimmäinen kontakti kertomuksissa oli näpistelystä kiinni jääminen ja sitä kautta törmäminen vartioiden tai poliisin kanssa. Haastatelluista kymmenestä henkilöstä seitsemän kertoi varastelleensa aktiivisesti ala-asteen aikana ja kaikki heistä olivat myös jossain vaiheessa jääneet kiinni näpistyksistä. Näistä puhuttiin haastatteluissa vähättelevästi. Puhuttiin tikkarivarkauksista tai töhrimisistä, joiden motiivi oli hankkia itselle tai kaveriporukalle jotain, yleensä herkkuja, olutta tai tupakkaa, tai niillä haettiin jännitystä. Myös päihdekokeilujen aloittaminen osui monilla haastatelluilla ala-asteaikaan. Kymmenestä haastatellusta kahdeksan kertoi aloittaneensa alkoholikokeilut jo ala-asteen aikana ja kolme kertoi myös kannabiksen tai muitten huumeitten käytöstä. Tyypillisesti kyse oli kaveriporukalla mietojen alkoholijuomien juomisesta osana yleistä kaveriporukan ajanviettoa. Tässä elämänvaiheessa päihteiden käyttöä ei vielä kuvailtu ongelmalliseksi, vaan siitä kerrottiin ohimennen, osana muuta elämää. Kerronnan sävy oli naureskelevaa, puhuttiin ”jänskästä hommasta”, ajanvietteestä muun lapsuuden ja nuoruuden touhujen ohessa.

Kertomuksissa merkittävä position vaihtuminen oli, kun haastateltavat alkoivat erottaa omaa toimintaansa normaalista nuoruuden toilailusta ja joillain tämä position vaihto ajoittui jo ala-asteajan viimeisiin vuosiin. Esimerkiksi lapsuutensa Pohjois-Suomessa viettänyt Antti kertoi kouluongelmien alkamisesta ja siihen liittyneestä oman identiteetin uudelleen määrittelystä tarinassaan. Antilla position vaihtuminen kunnollisesta, koulusta, liikunnasta ja varsinkin moottoriurheilusta kiinnostuneesta nuoresta hölmöileväksi ongelmanuoreksi liittyi muuttoon Pohjois-Suomen pikkukaupungista etelään ja isompaan kaupunkiin. Antti kertoi itse tästä elämänvaiheesta:

Antti: Et tää, joskus mul oli nuoruus ei ollu mitään niinko. Ala-asteella mitään poissaoloja koulusta eikä mitään rikollista. Sitte muuta ko pikku näpistyksiä tikkareita tällaisia näin. Ja ei

mitään mul oli paljo harrastuksia, moottoriurheilu kiinnosti helvetisti. Ja koko ajan autojen kans tekemisissä niin niin tota, ei siis silloin ku oli hyvät harrastukset ni silloin ei tehny mieli tehäkään mitää piruuksia.
(3V19)

Antti kertoo elämän muuttuneen perusteellisesti vanhempien eron myötä ja varsinkin sen jälkeen, kun hän muutti yksitoistavuotiaana äitinsä kanssa pienemmästä kaupungista suurempaan.

Antti: Muutin Kaupunkiin, tutustuin uusiin kavereihin. Olin ihan pelle ja jouduin tarkkikselle. Tutustuin taas uusiin kavereihin ja sit lähti. Ei ollu mitään harrastuksia muuta ku pöllää mopoja ja. Ja sit vähän sitä kaikkee. Ja sitte sitten mutsilla oli erikoisia miesystäviä ni niitten kans ei tullu toimeen, ei varmaan vaikuttanukaan mihinkään. Ni kuiteski siinä sitte jonku aikaa varastettiin niitä mopoja ja sitte aloin varasteleen autoja ja sitte aloin vääntää pientä keikkaa ja. Sitte seiskaluokka meni sillai siinä tohon tahtiin.
(3V19)

Joissain kertomuksissa jo ala-asteen kokemukset saattoivat olla hyvinkin rajuja ja elämäntulkun tuli mukaan raskaampaa päihteitten käyttöä ja vakavampia rikoksia jo kymmenen-kahdentoista ikäisenä. Tässä tulee näkyviin haastateltavan ryhmän erityisyys. Esimerkiksi myöhemmällä iällä vakaviin väkivaltarikoksiin syyllistynyt Joni kertoi isänsä kuolleen hänen ollessaan kolmen vanha. Lapsuus kului pienemmällä paikkakunnalla. Elämä muuttui, kun hän muutti perheensä kanssa isompaan kaupunkiin hänen ollessaan kolmannella luokalla.

Joni: Sit niinku sit siit voi hypätä se et se Lähiö, sit ku me muutettiin, ku mutsi oli (tehtaalla) töis sitä kakskytkaheksan vuotta, ni silloin rupes just ja sit mä rupesin tajuu ku mä rupesin oleen kolmannel luokal, ni sitä isän kuoleman sitä ahdistusta. Ni tota sit alko tota tupakanpoltto viina ja pilven vetäminen ja tommonen rikollisuus ja sit mopojen varastelu ja sit yhtäkkiä sit niinku se karkas käsist niin sanotusti. Et ni sit niinku kuudennel luokal mä kävin sit jo tai niinku sain niinku silleen sovittuu sen et sain. (kertoo kouluhistoriastaan ja että hänet siirrettiin erityiskouluun) Sielt sielt tuli ongelmia ja sit mä menin tarkkiksel ja tarkkikselt ei koskaan pääse pois. Ja sit mul tuli opettajan kans riita ja sit me hakattiin kaverin kaa opettaja.

Kun kysyin Jonilta tarkemmin, mikä lapsuuden elämään oli vaikuttanut, niin hän kertoi toisaalta, ettei tullut toimeen äidin uuden miesystävän kanssa, ja toisaalta, että kaveripiiri oli vienyt mukanaan. Lapsuuteen oli kuulunut väkivaltaa äidin uuden miehen taholta ja Joni itse kuvaili ala-asteen aikaa ”sairaaksi leikiksi”. Hän kertoi myös, että oli koko lapsuutensa ajan käynyt psykologilla ja että hänelle oli tehty monenlaisia testejä, kun oli yritetty selvittää, mikä

häntä vaivasi. Jonin omin sanoin hän oli villi, häirikkö, jolle sopeutuminen kouluun tai muuhunkaan normaalielämään oli vaikeaa. Kolmannella luokalla alkoivat pikkurikokset ja vähän myöhemmin tapahtui sitten ensimmäinen vakavampi väkivallanteko ja sen myötä Joni itse kertoi elämänsä lähteneen pysyvästi sivuraiteille.

Jonni: Ensimmäinen rikos on varmaan joku näpistys ollu. Tai sitte kannabiksen polttaminen, kyl mä ne muistan silleen hassusti niinku, sitte pirtun juominen, oli ensimmäisen kännit ja sit on pahoinpitelyit. Ja koulun diskon jälkeen, kaveri niinku tykkäs yhestä tytöstä ja se tanssi yhen pojan kans ni hitaan, ja sit me lähettiin sen perään diskon jälkeen, ja sit mä nostin sen silleen et sen pää on haarojen välis ja hyppäsin tälleen suoraan hyvä ettei kuollu onneksi. Ja tollasii sairai kokemuksii, kyl siitäki tuli huutoo mut onneks selvis siitä.

Jonin kertomuksesta voi nostaa esiin myös yhden monessa muussakin kertomuksessa toistuneen asian, ADHD:n. Jonilla se diagnosoitiin vasta vanhemmalla iällä. Joni itse kertoi, että lapsuudessa tehdyissä psykologisissa testeissä ei löytynyt syytä levottomuudelle ja keskittymisen vaikeudelle, vaan häntä lähinnä pompoteltiin hoitopaikasta ja psykologilta toiselle. Myöhemmällä iällä hän kertoi, että ADHD-diagnoosi on auttanut ymmärtämään sitä, miksi monet asiat olivat lapsuudessa vaikeita. ADHD:ta kertoi Jonin lisäksi sairastavansa kolme muutakin haastateltua. Näin pienellä aineistolla ei toki voi vetää johtopäätöksiä siitä, miten paljon ADHD altistaa rikosten tekemiselle. Osaltaan se kuitenkin kertoo keskittymishäiriöiden, varsinkin hoitamattomana, vaikeuttavan sopeutumista normaaliin kouluun ja arkeen ja sitä kautta lisäävän riskiä ajautua rikolliseen elämään.

4.3. Yläaste

Yläasteaikaan liittyi useimpien haastateltujen kertomuksissa kaksi merkittävää position vaihtumista. Päihteiden käyttö lisääntyi ja monet alkoivat kertoa ongelmallisesta päihteiden käytöstä, joka alkoi määrittää elämäntulkua. Myös huumeet tulivat usein mukaan kuvioihin. Enää päihteistä ei puhuttu naureskellen tai vähätellen. Ne eivät olleet enää ”jänskää hommaa, harrastus muitten joukossa”, kuten eräs haastateltu niitä kuvaili, vaan elämää enemmän rajoittava ja määrittävä tekijä. Toinen merkittävä siirtymä oli yleisen elämäntulkinnan heikkeneminen, ja viimeistään yläasteen aikana haastatellut alkoivat määrittää itseään jonain muuna kuin ”normaalina” nuorena. Haastatellut kuvasivat itse itseään termeillä, kuten

”häirikkö”, ”pelle”, ”hankala” vastinparina enemmistölle, ”normaaleille” nuorille. Kertomuksissa toistuivat kuvailut päämäärättömästä sekoilusta ja haahuilusta, kouluongelmista, viranomaiskontakteista ja laitossijoituksista. Oleellista tässä position muutoksessa on tietynlainen periksi antaminen, kertoja ei enää jaksanut edes yrittää pysyä kiinni yhteiskunnassa, vaan koulun ja harrastusten tilalle tulivat päihteet, rikokset ja kaveripiiri, jonka aika kului samoissa merkeissä. Esimerkiksi Niko kuvasi kyseistä elämänvaihetta:

Niko: No joskus kuustoistvuotiaana se alko silleen, et ei mitään merkitystä enää.

(6V34)

Position muuttuminen normaalista nuoresta johonkin muuhun oli merkittävä siirtymä monissa kertomuksissa. Usein kertomuksissa osattiin nimetä melko tarkasti se hetki tai tapahtuma, jonka seurauksena käsitys omasta itsestään ja rooli yhteiskunnassa muuttui. Usein nämä kuvailut liikkuvat vahvan puheen maailmassa, mikä osaltaan kertoo siitä, miten merkittävä siirtymä on haastateltujen elämänselityksessä. Tämä on toisaalta luonnollista, koska haastatellut kuuluivat varsin pieneen ja erityiseen ryhmään. Tällaisen rikollisen elämäntavan valinneet tai siihen ajautuneet ovat varmasti joutuneet vastaamaan usein ennenkin kysymyksiin siitä, miksi tekevät rikoksia tai miksi ovat valinneet yhteiskunnan enemmistön elämäntavasta poikkeavan tavan elää. Jos kysymykseen ”miksi sinusta tuli rikollinen” tai ”miksi teet rikoksia” on vastattu jo monta kertaa, niin tarina on hiottunut ja siitä on tullut tärkeä osa henkilön elämäntarinan. Näihin ilmeisiin kysymyksiin vastaamisen lisäksi näillä tarinoilla on kertomuksissa myös toinen funktio. Haastatellut antavat niillä monessa tapauksessa hyväksyttävän, tai ainakin ymmärrettävän syyn omalle elämäntavalleen. Tästä kertoo jo se, että nämä tarinat, toisin kuin monet muut rikosuran kuvailut liikkuvat usein vahvan puheen maailmassa. Näitä tarinoita ei hävetty, vaan ne kerrottiin toisenlaisin äänenpainoin. Yleensä kertomuksissa rikosten tekemistä, päihteiden käyttöä ja muuta siihen liittyvää toimintaa rikosuran aikana joko hävettiin tai siitä ei ainakaan puhuttu mitenkään yleisellä äänenpainoin. Kiinnittämällä position vaihtamisen johonkin tiettyyn kokemukseen selitettiin samalla ristiriitaa sille, miksi haastateltavat kuitenkin toimivat näin.

Esimerkiksi Samin kertomuksessa position vaihtuminen urheiluvasta normaalista nuoresta ongelmanuoreksi osui peruskoulun yläasteelle, seitsemännelle luokalle. Sami määritteli itseään urheilun kautta ja kertoi pelanneensa jääkiekkoa ja nyrkkeilleensä ja että nämä harrastukset olivat elämän pääsisältö. Koulu ei juuri ollut kiinnostanut ennenkaan, mutta oli mennyt siinä sivussa, varsinkin äidin tuella. Seitsemännelle luokalle osui konflikti opettajan kanssa, joka Samin kertomuksessa johti position vaihtumiseen. Sami kertoi tilanteen lähteneen liikkeelle, kun häneltä oli puuttunut poissaolotodistuksia ja opettaja oli tämän takia yrittänyt nöyryyttää häntä.

Sami: Sieltä sit tuli niiltä poissaoloja ja mul ei niit löytyny niit poissaolotodistuksia ja muita ni se päätti et mä joudun niinku nurkkaan seitsemännel luokal. Ja mä sanoin et en mä mihinkään nurkkaan mee ja sit tuli takaapäin ja yritti ottaa kiinni tai ottiki kiinni ja yritti mut ei saanu mua sinne nurkkaan koko luokan edes. Sit se käveli sinne luokan ovel ja huusi jottai että et tuu sit pullisteleen ku nostat yheksänkyl kiloo penkistä. Mä sanoin ettei mun tartte nostaa ku et sä saanu mua nytenkään nurkkaan. Kyl se sitte mennään rehtorin kansliaan et saaks sä käydä käsiks ja se rupes siellä samanlainen että et sä nyt käy käsiks. Sit tota noin niin se anto mulle ehdot historiast mä kävin tekemäs ne ja sit soitettiin vaan äitil ja sanottiin et jos mä vaihdan kouluu ni mä pääsen luokalt mut jos mä jään (samaa kouluun) ni mä jään luokalle ja se opettaja lopettaa opettamisen. Sitte mä päätin ko kaikki kaverit on kaikki siel ni mä jään sit sinne ja mä jäin luokal. Mä olin sit kaks viikkoo pakkolomal ku mä tulin takas kouluun ni ei ollu mittään ongelmii mut sit kaks viikkoo ja sit tultiin ja vietiin tarkkiksel. Ja sit se seki meni kyl se, voi jesus, mul meni kaikki muuten ihan hyvin, mut sitte ku menin kertomaan kaveril, et äiti lupas tonnin vanhas rahas jos saan seiskakeskarin ja mul oli jouluna seitsemän piste neljä. Ja ja ja no sit kaverit huuteli siel tunnil ja, vaik mä tosi eka kertaa elämässäni viittasin ja tein kaikki tehtävät ja muut ja. Päästötodistus ku tuli kahdeksannelt ni se oli sit kuus piste yhdeksän. Mä olin sit et tää oli mun koulunkäynti tässä mä on sen verta vanha et mun ei tartte tulla. Et mun koulunkäynti jäi siihen sit.
(3H7-3V8)

Sami kertomuksessa yksittäinen konflikti opettajan kanssa nousee merkittäväksi tapahtumaksi. Samalla tulee näkyviin elämänkulun kuvailun jaksottaisuus. Konflikti opettajan kanssa johti sijoitukseen tarkkailuluokalle, mikä taas johti huonoon todistukseen. Sen myötä Sami määritteli oman positionsa uudelleen ja lopulta päätti, että tämä oli nyt tässä ja koulunkäynti sai jäädä. Koulun lopettamisen jälkeen Samin elämä alkoi pyöriä yhä enemmän päihteitten ympärillä ja rikollinen maailma alkoi houkuttaa nuorta miestä.

Samin kertomuksessa position vaihtumiseen johtanut tilanne kuului vahvaan puheeseen. Sami esitti tilanteesta, jossa tuli kaltoin kohdelluksi epäreilusti ja jossa hän kuitenkin selvisi

voittajana opettajan auktoriteetista ja fyysisestä voimasta huolimatta. Sami puolusti omaa kunniaansa ja osoitti tilanteessa, että opettaja ei pystynyt nöyryyttämään häntä, vaan hänellä oli yliote tilanteessa. Järjestelmä kuitenkin kosti opettajan puolesta ja Samin epäreiluksi kokemat tapahtumat johtivat siihen, että Sami lopetti koulunkäynnin. Samin oma rooli kertomuksessa oli kuitenkin aktiivinen. Hän itse vastusti opettajaa ja lopulta teki itse päätöksen tulevaisuudestaan tultuaan kohdelluksi kaltoin järjestelmän taholta. Koulunkäynnin lopettamisen jälkeen Samin kertomuksen sävy muuttui ja hän kertoi ajautuneensa nopeasti päihteiden ja pikkurikosten sävyttämään elämään ja lopulta vakavampiin rikoksiin.

Samun kertomuksessa oli tiettyjä piirteitä, jotka toistuivat myös useissa muissa haastatteluissa. Haastateltujen aikaisempi lapsuus ja nuoruus oli monella tavalla pohjastanut rikollista elämäntapaa. Kertomuksissa toistuivat kuvailut koulunkäynnin ongelmista, vaikeista lapsuuden kokemuksista ja konflikteista niin viranomaisten kuin läheisten ihmisten kanssa. Silti usein nostettiin esiin yksi tietty tapahtuma, mikä johti position vaihtumiseen. Tämä saattoi olla esimerkiksi koulun loppuminen, konflikti vanhempien kanssa tai syyttömänä saatu tuomio. Useissa tarinoissa position vaihtumiseen johtanut tapahtuma oli jollain tavalla epäreilu, tuomio tuli syyttömänä, isäpuoli kohteli huonosti tai, kuten Samun kertomuksessa, koulussa järjestelmä meni opettajan taakse ja konfliktia seurasi siirto tarkkailuluokalle, mikä kärjisti ongelmia. Yksittäinen tapahtuma antoi sykäyksen lopulliseen jättäytymiseen tai ajautumiseen nuorten enemmistön elämäntapaan ulkopuolelle. Samun kertomuksessa koulu oli ongelmista huolimatta antanut elämälle tietynlaista sisältöä ja järjestystä ja sen loppuminen johti samalla muunkin elämäntapaan heikkenemiseen. Konflikti opettajan kanssa antoi tietyllä tavalla oikeutuksen tai syyn myöhemmälle toiminnalle, mutta valmius koulun loppumista seuranneisiin tekoihin ja siihen elämäntapaan oli muodostunut pitemmän ajan kuluessa.

Päihteidenkäyttö oli tavalla tai toisella läsnä kaikkien haastateltujen kertomuksissa. Esimerkiksi Matti kertoi omien ongelmiansa alkaneen vanhempien erosta ja sitä seuranneesta muutosta toiseen kaupunkiin. Matti oli tuolloin kymmenen ikäinen. Pian muuton jälkeen mukaan tulivat päihteet ja Matti kertoi päihteidenkäytön olleen runsasta ja lähes päivittäistä jo kolmentoista - neljäntoista ikäisenä. Matti kertoi aikaisemmin aloittaneensa päihdekokeilut jo ala-asteella, mutta yläasteen aikana päihteiden käyttö lisääntyi voimakkaasti ja alkoi monella

tavalla vaikuttaa muuhun elämäntapaan. Hän kertoi joutuneensa päihteidenkäytön takia katkolle ensimmäisen kerran jo kahdeksannella luokalla. Tätä seurasi useita hoitajaksoja psykiatrisissa laitoksissa ja sijoituksia eri lastensuojelun laitoksiin. Myöhemmin kysyin Matin mielipidettä ensimmäisestä päihdekuntoutuspaikasta.

Matti: Joo no mutsi ei vaan pärjänny mun kans, se otti soskuun ihan itte yhteyttä sit. Sosku pyys anteeks, et mä oisin päässy luokaltani kasilla jos ois ollu joku paikka mihin kouluun ois ollu mahdollisuus. Sit ne laitto mut tonne jonneki jumalan selän taakse, Pieni Kaupunki missä on semmonen Päihdekuntoutusyksikkö...

Minä: Ni se oli joku perhekoti sit?

*Matti: Ei, se oli katko. Et lähetettiin sinne, ku mä dokasin, olin mä varmaan kaks kertaa polttanu pilvee. Laitettiin sinne tota, mä olin kolmetoist kaut neljätoist, mä nyt en ihan tarkkaan muista, vissiin neljätoist. Ja tota, tota tota. Muut oli jotain seitsemäntoistavuotiait heroinistei ja tämmösii näin [naurahtaa]. Oli ihan mielenkiintosta.
(2V24-2V26)*

Matti kertoi, että tästä laitossijoituksesta ei juuri ollut apua, vaan se johti tilanteen pahenemiseen. Matti tutustui laitoksessa itseään vanhempiin nuoriin, jotka käyttivät kovia huumeita ja nämä kontaktit johtivat myöhemmin Matin oman päihdekierteen pahenemiseen. Matilla oli hyvä suhde äitinsä kanssa ja hän kertoi sekä äitinsä että jossain määrin sosiaaliviranomaisten koittaneen aidosti auttaa häntä vaikeassa tilanteessa. Merkittävää hänen kertomuksessaan oli kuvailu siitä, miten ei äiti eivätkä viranomaiset olleet ymmärtäneet, mistä oikein oli kyse, ja sen takia hänet sijoitettiin päihdekuntoutusyksikköön, mikä oli hänen mukaansa hänelle väärä paikka. Matti kertoi, että alkuvaiheessa hän koitti päihteidenkäytöllä peittää vanhempien eron ja varsinkin heikon isänsuhteen aiheuttamaa pahaa oloa, ja koki, että olisi ollut ennen kaikkea psykiatrisen avun tarpeessa. Tätä toki Matille tarjottiinkin, mutta hänen mukaansa viranomaiset keskittyivät päihteidenkäyttöön ja sitä seurasi sijoitus hänen mukaansa vääränlaiseen yksikköön. Matti kertoi, että hänet lähetettiin sinne, kun hän ”*dokasi ja oli parikertaa polttanut pilveä*”, kun taas muut yksikön asukkaat ”*oli jotain seitsemäntoistavuotiaita heroinisteja*”. Matti ei kokenut tuossa elämänvaiheessa kuuluneensa vielä siihen ryhmään, jota hoidettiin kyseisen kaltaisissa suljetuissa kuntoutusyksiköissä.

Kysyin myöhemmin Matilta, mistä hänen mielestään ongelman alkujaan johtuivat.

Minä: Osaaks sä yhtään jälkeinpäin sanoo, et mikä siin ois ollu syynä siihen että...

(nuoruudessa oli ongelmia) ?

Matti: No en mä tiää, no se että niillä oli niin vähän aikaa niinku meikäläiselle varmaan, ku mä olisin halunnu sitte esimerkiks faijan kanssa jotain.

(2H11-2V12)

Merkillepantavaa Matin vastauksessa oli myös kerronnan sävyn muuttuminen. Matti vastaili haastattelussa muuten laajasti ja puhui avoimesti tuosta elämänvaiheesta. Kysymykseen ongelmien syystä hän kuitenkin vastasi hyvin lyhyesti ja vaisusti ja vastaus liikkui heikon puheen maailmassa. Yleisesti kun puheena oli Matin nuoruus, olivat päihteet mukana kiinteästi kertomuksessa, silti hän ei nostanut niitä pääsyyksi, kun kysyin, mistä ongelmat hänen mielestään johtuivat. Matin kohdalla viranomaiset määrittivät häntä ensisijaisesti päihdeongelmaisenä, jolla oli myös mielenterveyden ongelmia. Matin elämäkulussa on myös monia vahvuuksia. Matilla oli elämässään tukiverkostoja ja varsinkin suhde äitiin oli hyvä. Äiti oli aktiivisesti mukana hakemassa pojalleen apua ja hän toimi yhteistyössä viranomaisten kanssa. Mattiin kohdistettiin jo aikaisessa vaiheessa runsaasti erilaisia tuki- ja hoitotoimia, psykiatrisesta hoidosta päihdekuntoutukseen ja perheen ulkopuoliseen sijoitukseen. Matti itse koki tämän jos nyt ei positiivisena, niin kuitenkin niin, että ainakin äiti ja jossain määrin myös viranomaiset yrittivät auttaa. Hänen tarinassaan päihdekierteen pohjimmainen syy oli kuitenkin vanhempien eron ja isän katoamisen aiheuttama paha olo, johon hän ei kokenut saaneensa apua. Päihteiden käyttö ja sen mukanaan tuoma muut lieveilmiöt olivat Matin mukaan seurausta tästä, eivät tilanteen pääsyy.

Matin kertomuksessa näkyy, miksi auttamisjärjestelmässä on niin tärkeää olla kadottamatta autettavan omaa ääntä. Osaltaan kyse on myös asiantuntijuudesta; kun narratiivisesta näkökulmasta lähestytään autettavaa, mukana on ajatus tukitoimien kohteesta parhaana oman elämänsä asiantuntijana. Heli Valokiven mukaan kyse ei ole vallan luovuttamisesta rikoksentekijälle, vaan prosessissa on aina mukana useita asiantuntijuuksia. Asiakkaan kanssa työskenneltäessä valta ja asiantuntijuus kuuluvat yleensä lähtökohtaisesti järjestelmälle ja sen työntekijöille. Tämän vuoksi asiakkaan oma ääni ja asiantuntijuus eivät yksin voi kantaa kovin pitkälle. Mutta pyrkimällä tunnistamaan asiakkaan omaa käsitystä tilanteestaan, hänen asiantuntijuuttaan ja ottamalla se mukaan prosessiin voidaan parantaa integraatiotavoitteen toteutumista ja parantaa auttamistyön tehokkuutta. (Valokivi 2004, 133) Matin kohdalla

päihteidenkäyttö ja muu sen ympärille kietoutuva elämänkulku oli omiaan vaarantamaan hänen omaa terveyttään. Tämän näki sosiaalitoimen lisäksi myös Matin äiti ja pakkohoidolle oli hyvät perusteet. Ulkopuolisen silmin tärkeintä tilanteessa oli lopettaa itsetuhoinen päihteidenkäyttö ja tähän pyrittiin sijoituksella päihdekuntoutusyksikköön ja sen jälkeen lukuisiin muihin laitoksiin. Matin omasta näkökulmasta tämä sijoitus kuitenkin kääntyi häntä vastaan, hän koki, että ei saanut apua varsinaiseen ongelmaan, sisäiseen pahaan oloon ja isän menettämisen tuskaan. Sen sijaan hän tutustui itseään vanhempiin, kovia huumeita käyttäviin nuoriin ja sen myötä hän ajautui syvemmälle päihdemaailmaan. Matti koki, että häneltä ei oikein missään vaiheessa kysytty, minkä tarpeessa hän olisi ollut.

4.4. Aika peruskoulun jälkeen

Haastateltujen elämässä peruskoulun jälkeinen aika ja varsinainen rikoskierre kietoutuivat yhteen. Tästä syystä tarkastelen tätä elämänvaihetta tarkemmin seuraavassa luvussa, joka keskittyy varsinaiseen rikosuraan. Yleisesti voi kuitenkin sanoa, että tämän ajan kuvailuissa toistuivat kertomukset periksi antamisesta ja ajautumisesta tai hakeutumisesta yhä kauemmaksi yhteiskunnan marginaaliin. Useimmat haastatellut kertoivat runsaasta ja päivittäisestä päihteiden käytöstä, joka osaltaan johti elämänhallinnan heikkenemiseen edelleen. Monissa kertomuksissa elämä pyöri päihteiden ympärillä ja myös rikokset liittyivät päihteiden käyttöön monella tasolla. Rikoksia kasautui yhä enemmän ja niiden myötä kasautui myös tuomioita. Täysi-ikäisyyden myötä haastatelluille alkoi tulla myös ehdottomia tuomioita ja tämä johti osalla uuteen position vaihtumiseen. Elämä näyttäytyi usein päämäärättömänä haahuiluna, mikä jaksottui rankempien päihteidenkäyttöputkien, rikosten tekemisen, kiinnijäämisten ja oikeudenkäyntien sykleiksi.

Iän myötä osassa kertomuksista alkoi näkyä myös toisenlaista kehitystä. Kahdenkymmenen ikävuoden jälkeen osa haastatelluista koki saaneensa elämänsä paremmin hallintaan ja haastateluissa alkoi näkyä selviytymiskertomuksia. Rikosura saattoi jatkua tai ainakin sen seuraukset vaikuttivat vielä monin tavoin haastateltujen elämään, mutta samaan aikaan kertomuksissa oli valoisampia sävyjä. Haastatelluilla saattoi olla edelleen suorittamatta

tuomioita aikaisemmista rikoksista. Monella oli niskassaan korvauksia. Osa alkoi kuitenkin tietoisesti hakeutua eroon päihteistä ja rikollisesta elämästä.

5. RIKOSURA

Tässä analyysin toisessa luvussa keskityn tarkemmin varsinaiseen rikosuraan haastateltujen kertomuksessa. Rikosura on toki monella tavalla päällekkäinen muun elämäntilanteen kanssa, mutta haluan nostaa sen erityisen huomion kohteeksi tässä työssä. Rikosuralla ei tässä yhteydessä viitata pelkästään varsinaisiin rikostekoihin, vaan käsite on laajempi. Juha Kääriäisen (1994) mukaan rikosuralla viitataan siihen, millaisia rikoksia ja mistä syystä ihmiset tekevät elämän eri vaiheissa. Tietyissä elämäntavoissa tietyt rikokset ovat loogisia jatkeita muulle käyttäytymiselle. Rikosura ei siis ole vain se sarja, jonka rikokset muodostavat ihmisen elämässä, vaan rikosten tekeminen tulee aina suhteuttaa muuhun elämäntilanteeseen. (Kääriäinen 70-71.) Rikosurat, kuten elämäntilanteetkin, ovat yksilöllisiä ja niihin vaikuttavat paitsi yksilön valinnat, myös ulkopuoliset tekijät. Osin käsitteet ovat päällekkäisiä, elämäntilanteet pitää sisällään monien muiden kehityskulkujen lisäksi yksilön rikosuran. Rikosuraa tarkasteltaessa ollaan kuitenkin kiinnostuneita nimenomaan rikollisesta toiminnasta, niin varsinaisista rikoksista kuin niille annetuista merkityksistäänkin. Tutkimuksellisesti erityisen mielenkiintoista on se, miten keskeinen rooli rikosuralla kerrotaan elämäntilanteissa.

Ruotsalaisen vuonna 1990 tehdyn selvityksen (Rakt på ungdomsbrotten) mukaan kehittyminen rikolliseksi etenee yleensä portaittain. Usein sopeutumisvaikeudet ja huono seura näkyvät jo kymmenenvuotiaana. Sitten seuraa pinnaamista, näpistelyä ja varkauksia. Seuraavaksi kuvaan tulevat mukaan vahingonteot ja väkivaltarikokset. Tämän jälkeen tutkitut olivat luisuneet ammattirikollisuuteen ja vankila- ja laitostilanteeseen. (Laitinen & Nyholm 1995, 66 – 67, ks. myös Nyssölä & Pajala 1999, 68.) Huomionarvoista tuloksissa on kehityksen vaihteellisuus. Vähitellen rikollisen uran edetessä kynnykset tehdä yhä poikkeavampia tekoja pienenevät ja tutkitut alkoivat syyllistyä yhä vakavampiin rikoksiin. Prosessin aikana sulkeutuu konventionaalista elämäntilannetta ja lopulta kehityksen tuloksena oli ammattirikollisen ura, josta irtautuminen on vaikeaa. Rikoksista on tällöin tullut yksilöllinen tapa

määrittää itseään ja suhdettaan ympäröivään yhteiskuntaan. Toinen huomionarvoinen seikka ruotsalaisessa tutkimuksessa on tutkimuksen suunta. Rakt på ungdomsbrotten, kuten tämäkin työ, tarkastelee jo tapahtunutta kehitystä. Tuloksia ei siis voi ymmärtää jonkinlaisen porttiteorian tueksi. Vaikka useimmilla haastatelluilla rikosura on alkanut näpisteluillä ja kouluongelmilla, ei silti näillä tuloksilla voi ottaa kantaa siihen, kuinka hyvin kouluongelmat tai näpistely ennustavat rikollisuuteen luisumista myöhemmässä elämässä.

Rikollisen uraa tuotetaan myös yhteiskunnan toimesta. Yhteiskunta määrittelee legaalisin normein ei-toivotun ja rangaistavan käytöksen rajat. Rajat ovat jatkuvan neuvottelun alaisia yhteiskunnassa ja kielletyn ja sallitun raja on usein häilyvä. Rikos on syvästi poliittinen asia; poliittinen järjestelmä säätää lait ja rangaistukset ja - mikä ehkä vieläkin tärkeämpää – millaisten rikosten valvontaan ohjataan eniten voimavaroja. (Kääriäinen 1994, 19.) Toisaalta rikosrekisterin tai muun virallisen leiman saaminen rajoittaa yksilön toimintaa monella tavalla. Esimerkiksi yhteiskunnan marginaalissa elävien uria tutkinut Howar Becker (1991, 25-39) korostaa virallisen leiman merkitystä rikollisen identiteetin synnyssä. Kolmanneksi rikoskontrolli toimii väylänä, jonka kautta rikoksenteijä joutuu viimeistään tekemisiin muiden rikoksia tekevien henkilöiden kanssa ja mahdollisesti sosiaalistuu rikolliseen elämäntapaan.

Tässä työssä haastatteluihin valittiin henkilöitä, joilla oli rikosrekisteri, eli kaikilla haastatelluilla oli kokemuksia rikoskontrollista. Rikollisen uralla rikostutinnan kohteeksi joutumisella, tuomioistuimilla ja eri laitoksilla on oma roolinsa. Esimerkiksi Juha Kääriäisen (1994) mukaan vankilat, avohuoltolaitokset ja muut rikoskontrollin instituutiot toimivat puitteina, joissa solmitaan kontakteja ja omaksutaan alakulttuurin normeja ja arvoja. Aivan kuin muutkin elämän urat, myös rikosura vaatii ympärilleen pysyviä sosiaalisia rakenteita, joiden puitteina rikoskontrollin instituutiot toimivat. Niiden sisään on syntynyt valmiita rikollisen uria, joita ylläpitävät niin asiakkaat kuin henkilökuntakin. (Mt., 83-84.)

5.1. Rikosuran alku

Nuoruuteen kuuluu useimmilla ihmisillä omien rajojen kokeilua ja ympäröivien sosiaalisten normien kokeilua tavalla tai toisella. Kvantitatiivisen tutkimuksen mukaan nuorten

rikosaktiivisuus on laskenut merkittävästi 1990-luvulta 2000-luvulle tultaessa ja kehitys on jatkunut näihin päiviin saakka. Tätä työtä varten haastateltujen rikosuran alku osui 1990-luvun loppupuolelle ja 2000-luvun alkuun. Vaikka varsinkin varkausrikokset olivat vähentyneet 1990-luvun alun tasosta, silti noihin aikoihin varsin suuri osa nuorista kokeili rajojaan myös varastelemalla tai tekemällä muita pikkurikoksia. Esimerkiksi Janne Kivivuoren (2002) mukaan 2000-luvulle tultaessa oikeuspoliittisen tutkimuskeskuksen kyselyyn vastanneista yhdeksäsluokkalaisista noin puolet kertoi jossain vaiheessa elämäänsä varastaneensa kaupasta tavaraa ainakin kerran. Aktiivisen ”varastamisen vaiheen” kertoi eläneensä noin kaksikymmentä prosenttia nuorista. (Kivivuori 2002, 16-17)

Haastattelemistani kymmenestä henkilöstä yhdeksän kertoi näpistelleensä tavaraa kauposta jossain elämänsä vaiheessa. Useimmilla heillä näpistely oli ollut toistuvaa. He kertoivat tähän varastamisen vaiheeseen liittyneen myös muita pikkurikoksia, esimerkiksi töhrimisiä tai muita lieviä vahingontekoja. Monet haastateltavat tekivät kuitenkin selvän eron lapsuuden pikkurikosten ja varsinaisten rikosten aloittamisen välillä. Haastattelujen perusteella nuoruuden näpistelyt eivät vielä sisältäneet position siirtymistä normaaliluoresta ongelmanuoreksi, vaan haastatellut kokivat ne tavalliseen nuoruuteen kuuluviksi.

Haastattelija: No muistaks sitten niitä tilanteita, joissa aloit ite tehdä jotain rötöksiä?

Niko: No millonkas se nyt olis, no sitä nyt ei tietenkään oteta, se mikään kauhee rikos ole. Sillo kun oli jotain kymmenen ja rupes vähän juomaan ja tommosta niin jotain kaljaa varastamas ja tommosta. Kaupoist jotain. Mut joskus yläasteell vast alko vähän lähtee autoist tavaraa ja tommosta.

(6H25-6V27)

Niko kertoo toisaalla myymälävarkauksien olevan hänen mielestään osa normaalia nuoruutta, nuorten jännityksen hakemista. Automurrot taas hän määrittelee rikoksiksi ja niiden myötä hän alkaa määrittää itseään rikollisena, jolla on kontakteja poliisiin. Kerronnan sävy on selvästi erilainen, kun Niko alkaa puhua näpistelyn jälkeisestä ajasta, johon kuului jo vakavampia rikoksia.

Jussi taas kertoo omasta varastamisen vaiheestaan seuraavaa:

Haastattelija: No jos mietitään sitä aikaa ennen ammattikoulua, ihan lapsena, olis sää silloin tekemisissä viranomaisten kanssa?

Jussi: No näpistyksiä ja jotain karkkeja ja tämmösiä. oon näpisteltyt ja tollasta ja oliko mää kahdentoista ikänä niin sillo. Alko tollasta graffitista ja muutenkin. Sillo ei ollu mitään ongelmia siitä. Tota noin paitsi sitte kun mä siirryin yläasteelle niin tuli ensimmäiset kontaktit poliisin kanssa. Ja oonhan mä ollu viranomasten kanssa tekemisissä sillo pienempänä niin ku olin kymmenevuotiaana suunnillee just niistä näpistyksistä. Niin ku vietiin sinne kaupan, sinne vartioiden koppiin ja yleensä mä kyllä puhuin itteni niistä ulos, sanoin, että isäl ja äitillä ei ole puhelinta tai tollee (nauraa)

Minä: Niin sulla oli ensimmäiset kerrat kun teit rikoksia sillo kymmenen vanhana?

Jussi: Joo, tota tai suunnillee tai rikoksia ja rikoksia tai jotain kumminkin (1H11-1V14)

Huomionarvoista on sävy, millä niistä puhutaan. Jussin kertoo nuoruuden hölmöilyistä naureskellen ja hän ikään kuin kertoo veijaritarinaa. Esimerkiksi siitä, miten hän jo kymmenevuotiaana pääsi pulasta valehtelemalla, että vanhemmilla ei ole puhelinta. Sama toistuu, kun kysyin tarkentavan kysymyksen siitä, alkoiko rikosura noista kymmenen ikäisenä tehdyistä rikoksista. Jussin oli tilanteessa selvästi vaikeaa edes mieltää niitä rikoksiksi.

Myöhemmin hän kertoo lapsuudessaan tehdyistä ensimmäisistä rikoksista seuraavasti:

Haastattelija: No teitkö koskaan yksin noita juttuja (näpistyksiä ym.)?

Jussi: Ei, kaveriporukassa aina. En mä koskaan mitään yksin. Joskus jotain näpistyksiä ja tollee, mut ei oikee, vähän vanhempänä ehkä. Mut sillo se oli, voi sanoo harrastus koulun lisäksi. Sellasta jänskää hommaa. Kaiken urheilun ja semmosen lisäksi siinä sivussa. (1H17-1V18)

Jussi kertoo pikkurikosten olleen hänelle ”jänskää hommaa”, harrastus koulun ja urheilun ohella. Jussin ei yleensä tehnyt lapsena näpistyksiä yksin, vaan mukana oli suurempi porukka. Tämä toistui useissa muissakin kertomuksissa. Näpistykset ja muut pikkurikokset aloitettiin porukalla ja yleensä porukka oli tuntenut toisensa jo ennen rötösten aloittamista.

Kysyin haastatteluissa haastatelluilta, mikä alun perin oli syynä siihen, että he rupesivat tekemään rikoksia. Mikko kiteyttää tämän seuraavasti:

Mikko: Nuoruus. Se on pelkkää hauskanpitoa. On se tietty joissaki asiois niinku raha tietty motivaatio. Mut et en mä muuta keksi. (8V32-8V34)

Yhteiskunnan näkökulmasta rikosura näyttäytyy helposti jatkumona, jonka aloittavat pikkurikokset, joista pikkuhiljaa siirrytään yhä vakavampiin. Kehitys näyttäytyy erilaisena, kun mukaan otetaan rikosuralle ajautuneen näkökulma. Erityisen kiinnostavaa tällöin on siirtyminen normaalinuoruuteen ”kuuluvista” pikkurikoksista vakavampiin, joiden myötä myös henkilön rooli joutuu uudelleen määrittelyn kohteeksi. Toki kehitys usein on asteittaista ja myös useimpien haastateltavien rikosura on edennyt pikkuhiljaa aina kohti vakavampia rikoksia. Rikosuran kannalta silti siirtymä varsinaisia rikoksia tekemään on erityisen merkittävä. Sille, miksi joku tietty nuori jatkaa rikosten tekemistä ja siirtyy vakavampiin rikoksiin myöhemmin, vaikka suurimmalle osalle nuorista se on vain ohimenevä vaihe, on vaikea löytää mitään yksiselitteistä syytä. Haastateltujen kertomuksissa syyt ensimmäisten vakavampien rikosten tekemiselle vaihtelivat suuresti. Taustalla saattoi olla esimerkiksi yksittäinen epäonninen tapahtuma, jopa sattuma, kaveripiirin vaikutus, hetken päänäpistö tai toisaalta pitemmän ajan kehityskulun lopputulos.

Esimerkiksi Matti kertoi oman rikosuransa alkaneen väärästä pahoinpitelytuomiosta. Matilla on takanaan rikkinäinen koti ja villi nuoruus laitostaustoineen sekä runsasta päihteiden käyttöä hyvin nuorena. Hän oli kuitenkin ennen rikoskierrettä suunnitellut sotilaan uraa ja aikoi hakea armeijaan heti, kun se vain oli mahdollista. Suunnitelman teki tyhjäksi viisitoistavuotiaana saatu pahoinpitelytuomio.

Haastattelija: Joo. No mitä tota, miten sul rupes ne rikokset sit tuleen?

Matti: Se oli ko mä olin just täyttäny jotain viistoista, ni mä asuin Perhekodissa , siin oli vieres semmonen toinen koti, missä asu, tai just pienryhmäkoti mis asu jotain jätkii. Mä olin kaverilla kaupungilla ja ne väitti, sen jälkeen tuli vaan poliisi jutteleen, et sä oot lyöny tota jätkää turpaan. Mä en ees ollu siellä. Sit niillä oli kolme todistajaa, sen saman kodin poikia, et mä olin lyöny sitä, vaiks se jätkä todennäkösesti oli ottanu kaupungilla turpaansa, et se oli ainut mitä mä en oo tehny. Enkä ikinä tunnustanukkaan sitä. Siit tuli viis tonni korvauksii ja lähti mahollisuudet siihen inttiin töihin ja se rupeski jo vähän mopo karkaileen käsistä. Tuli pahoinpitelytuomio sit.

(2H34-2V35)

Haastattelija: No mitä sä ajattelet, et itä se sun elämäään vaikutti se homma?

Matti: No sillee jusk kun mä olisin halunnut inttiin duuniin ja tällee näin, et. Enkä oo käyny inttii sen takii et. Ei vittujakaa kiinnosta ku ei pääse ku johonkiin tavallisel puolel.

(2H36-2V37)

Matin saama tuomio sulki yhden konventionaalisen uran ja johti oman roolin uudelleen määrittelyyn. Matin ensimmäinen tuomio johti tilanteeseen, jossa kynnyksellä tehdä rikoksia pieneni. Normaalisti viisitoistavuotiaalla nuorella on edessään useita konventionaalisia uria. Matin tarinassa taas armeijaura oli viimeinen mahdollinen ja sen sulkeuduttua hänen rikoskierteensä syveni nopeasti. Matin tarinassa muutos näyttää sattumanvaraiselta ja rajulta, mahdollisuus päästä armeijaan seitsemäntoistavuotiaana ja sen kautta mahdollinen armeijaura kuului aikanaan nuoren miehen tulevaisuudensuunnitelmiin. Matti oli päihteiden käytöstä ja nuoruuden ongelmista huolimatta hyvin motivoitunut armeijaan menoon ja hänen tulevaisuutensa olisi voinut kehittyä hyvin toisenlaiseksi ilman tuomiota. Ensimmäinen tuomio ei kuitenkaan yksin selitä sitä, miksi Matti ajautui rikoskierteeseen. Matin nuoruusvuosien aikoihin ehdonalaisen tuomion saaneista nuorista kahdeksankymmentä prosenttia ei syyllistynyt enää myöhemmin uusiin rikoksiin, vaan ensimmäinen tuomio jäi ainoaksi (Vankeinhoidon ja kriminaalihuollon tilastoja, 2004). Matin nuoruus kului laitoksissa ja hänen elämänsä aikana rikosten tekeminen oli verrattain yleistä. Vilma Hännisen (2000, 94) mukaan kertoessaan tarinoita henkilö samalla ”mietti, miten tällainen henkilö toimisi tietyssä tilanteessa” ja soveltaa omaksumiaan juonenkulun rakenteita omaan tilanteeseensa.

Matin nuoruus muodosti kontekstin, jossa rikosten tekeminen oli tavallista. Matilla oli kontakteja rikoksia tekeviin nuoriin jo ennen ensimmäistä tuomiota. Matin tarinassa ensimmäinen tuomio aloitti rikoskierteen, se oli syy tai oikeutus tehdä rikoksia, ja sen jälkeen ”mopo alkoi karkaila käsistä”. Valmius ja malli rikosten tekemiseen oli kuitenkin olemassa jo ennen tuomiota. Matin aikaisempi elämä myös nosti riskiä joutua syytetyksi rikoksesta, jota hän ei ollut tehnyt. Kivivuoren (2011) mukaan rikosaktiiviset nuoret liikkuvat muitten rikoksia tekevien kanssa ja toisaalta joutuvat rikosten uhreiksi huomattavan usein. Kivivuori puhuu lojaaliusnormin ja petollisuuden rinnakkaisuudesta. Tässä Kivivuori viittaa rikosaktiivisten nuorten maailmaan, jossa toisaalta liikutaan muitten rikoksia tekevien kanssa ja jossa esimerkiksi väkivalta on yleinen ja tietyissä tapauksissa hyväksytykin tapa ratkoa ongelmia. Näin rikosaktiivisen nuoren riski joutua itse rikoksen kohteeksi kasvaa. (mt., 95 - 96.)

Kyseessä on myös Matin *tarina*, ja jälkepäin on mahdotonta sanoa, millaiseksi Matin tulevaisuus olisi muodostunut ilman ensimmäistä tuomiota. Henkilö ei voi yhtäkkiä alkaa

määrittää itseään rikolliseksi, ellei voi perustella sitä aiemmilla kokemuksillaan. Kertoessaan elämäntarinaansa Matti samalla nivoo henkilöhistoriastaan kertomuksen, joka selittää hänen käytöstään. Tässä tulee esiin elämänkulun monijakoisuus. Matin elämänkulkuun on vaikuttanut vanhempien ongelmat ja niistä seurannut laitoslapsuus, johon Matti ei itse ole voinut vaikuttaa. Toisaalta kaikki laitoksissa lapsuutensa viettäneet nuoret eivät ala nuoruusiällä tehdä rikoksia, joten myös Matin omat valinnat ja persoona vaikuttavat. Sattumalta saatu tuomio oli siis vain position vaihtumiseen johtanut tapahtuma, mutta sen taustalta on erotettavissa pitempi kehityskulku.

Matin tarinassa mielenkiintoista on myös se, kuinka vähän hän kertoo ensimmäistä tuomiota seuranneista rikoksista. Hän ei muista tai halua kertoa seuraavista rikoksista, eikä kovin tarkkaan erittele erittelemään myöhemmin saamiaan tuomioita. Matin rikosuran alun kuvailu on vahvaa puhetta. Hän selittää omaa elämänkulkuaan ensimmäisellä tuomiolla. Matin kertomuksessa hän on ulkoisten olosuhteiden uhri, jolta vietiin vääryydellä mahdollisuus armeijauraan, ja se tavallaan antoi oikeutuksen periksi antamiselle ja laajemmin elämänhallinnan menettämiselle. Matti siirtyi vahvasta puheesta heikkoon puheeseen, kun hän kertoi ensimmäistä pahoinpitelytuomiota seuranneista tuomioista.

Haastattelija: No mitä noist rikoksit sitten, mitkä oli sit semmosii ensimmäisii juttui, mitä sä teit? Kun sä sanoit, että toi oli ensimmäinen, mist jäit kiinni vaikket edes tehny sitä.

Matti: Se oli sitte, mä oon ollu sitte... kakstuhatviis vuonnakohan se sit oli. Vai neljä, en muista. Mä en ees muista, mikä oli seuraava. Tais olla autovarkaus.

(2H38-2V39)

Myöhemmin Matille kertyi runsaasti tuomioita erilaisista omaisuus- ja väkivaltarikoksista. Ne eivät kuitenkaan olleet kovin merkityksellisiä Matin tarinassa. Ensimmäisen tuomion jälkeisiin vuosiin kuului voimakasta päihteiden käyttöä, rikoksia ja sekoilua. Rikoskierteen syvetessä Matti oli omaksunut uuden roolin ja rikosten tekeminen oli hänen tarinassaan luonnollista jatkoa tapahtumille. Howard Becker on tutkinut ulkopuolisen (*outsiders*) identiteetin syntymistä ja hänen mukaansa prosessi sisältää monia eri kehityskulkuja ja siirtymiä. Jokainen yksittäinen teko rinnastuu aikaisempiin tekoihin ja ihmisen identiteetti kehittyy prosessin aikana. Valtaosalla ihmisistä on edessään mahdollisia, konventionaalisia uria, jotka vaarantuisivat rikolliseksi leimautumisen myötä. Poikkeavalle uralle jo ajautuneella monet näistä vaihtoehtoisista urista ovat jo muuttuneet mahdottomiksi, joten

kynnys poikkeavien tekojen tekemiseen on pienempi. Hän ei toimi samanlaisten reunaehtojen alaisina kuin valtaväestö ja on omaksunut identiteetin, johon rikosten tekeminen kuuluu. (Becker 1991, 23 – 39.)

Rikosuran ensimmäisten rikosten kuvailut eivät olleet useimmissa kertomuksissa kovin hohdokkaita. Kertomuksissa toistuivat kuvailut humalaisista tai huumeitten aiheuttamista päähänpistoista, huonosta onnesta ja porukassa syntyneistä ideoista. Nämä kertomukset liikkuivat usein heikon puheen maailmassa. Esimerkiksi Sami kuvailee ensimmäistä tekemäänsä vakavampaa rikosta seuraavasti:

*Sami: Itse asias silloin mä olin jossain rauhottavis lääkkeis ja ja ja ja. Sit tuli semmonen joku älynväläys. Tiesin kaveril et niil on mökki Kustavis ja siel oli ase [huokaa] ja mentiin sit ja käännettiin se mökki ja sitte jäätiin kiinni siitä.
(5H17)*

Ennen murtokeikalle lähtöä porukka oli nauttinut runsaasti alkoholia ja rauhoittavia lääkkeitä ja Samin muistikuvat varsinaisesta murtokeikasta ovat hataria.

*Minä: No tota jos mä tohon väliin kysyn vielä mimmonen se porukka sit oli minkä kans te kävitte mistä te tunsitte toisenne ja muutenki?
Sami: No me oltiin nuoruuden tuttui niinko kaikki tuolta Kaupunginosasta.
Minä: Just. Olik sil niil muil ihmisil jotain taustaa enemmän ku sul vai?
Sami: No yhdel niist oli niinku, oli aika..., ei se oo ku olik se kaks vuotta mua vanhempi, mut se on jo se oli alottanu jo viistoistavuotiaana autojen varastamisen ja kauppavarkauksia ja tommosia ja. Mä en ollu yhdessäkään niis mukana et. Mut tiesin kyl et varasteli jo Ooppelei ja muuta.
(5H24 - 5V27)*

Motiivina oli saada rahaa myymällä mökistä varastetut aseet ja siten saada rahaa päihteiden käyttöön. Tosin kenelläkään porukasta ei ollut mitään kovin selvää ajatusta siitä, miten aseet saisi kaupattua tai mitä niillä tehtäisiin.

*Minä: Osaaks sä sit yhtään sanoo, mitä varten sä tommosen poppoon reissuun jouduit silloin tai lähit?
Sami: No en oo ihan varma, voi olla et mä jotenki oon sanonu tiäks et ne saa heti myyty tai jotain, rahaa. Mä luulin et se oli se oman käytön niinku kustantaminen, nii oli ollu silloin, en saanu mitään muuta ko työkkärii ja niil ei sit mittään ihmeellistä tehty.
(5H28-5V29)*

Osin suunnittelemattomuuden, osin porukan sekavan tilan takia he myös jäivät nopeasti kiinni. Saaliiksi saadut aseet oli keikan lopuksi jätetty näkyville autoon, jonka humalainen kuski oli pysäköinyt keskelle naapurin pihatietä. Naapuri oli aseet nähtyään soittanut poliisille, joka pääsi nopeasti tekijöiden jäljille. Samia tultiin hakemaan kotoa jo seuraavana päivänä. Koska mökistä oli varastettu aseita, suhtautui poliisi tekoon vakavasti.

Sami: No kyl ne katto mua ko mä oisin joku suurempiki rikollinen. Ja mä ihmettelin et tosiaan et tosiaan luodinkestävät liivit pääl tullaan ja ja ja. Ja sit sillon (epäselvää?) ja tota noin ni se meni avaan oven, ja ei se ollu tietenkään halukas päästää niit sisään ja. Mut kyl ne sielt änkes, ne piteli sitä sit siin ne toiset, ja siihen tuli yks erikseen hakeen mut sitte. Ja sit poliisilaitoksel vaan.

5V39

Tekohetkellä Samilla ei ollut vielä muita kokemuksia poliisista ja poliisien suhtautumistapa oli hänelle järkytys. Samilla oli tietty käsitys siitä, millainen hänen roolinsa on yhteiskunnassa ja poliisien käytös oli ristiriidassa sen kanssa. Sami ei tässä vaiheessa mieltänyt itseään henkilöksi, jonka kotiin poliisit tulevat voimalla, luotiliivit päällä. Vaikka porukka oli varastanut aseita, ei hän silti osannut suhteuttaa poliisien toimintaa omaan toimintaansa. Myöhemmin asenne poliisien teon aikaiseen käytökseen muuttui. Kysyin myöhemmin Samilta, mitä hän ajatteli siitä, että he jäivät kiinni jo ensimmäisestä tekemästään rikoksesta.

Sami: Itse asias se on ollu varmaan ihan hyvä asia kuitenkin [naurahtaa]. Kyl se ase... ei ei ei ei se hyvä oo et niit on tuol kenelläkään, varsinkaan tommosil... Ei hyvä et ihan helpottunu itse asias et aika vaan nolo tilanne ko se oli taas entinen kaveri kenen mökki se oli. Kyllä se oli vähä nolo seki.

Minä: Mitä tota, vaikuttiks se jotenki sun elämääs se ensimmäinen tuomio sitte, se kiinni jääminen?

Sami: Mmm, no kyl se itse asias aika hyvin vaikutti ko mä olin sit, olin tota noin nii kaupungillaki töissä hetken aikaa ja.

(5H44-5V47)

Samin ensimmäinen rikos oli monella tapaa tyypillinen nuoren rikosuran alkuvaiheessa tekemäksi rikokseksi. Mukana ollut porukka oli tuntenut toisensa pitemmän aikaa ja oli myös tehnyt yhdessä erilaisia pikkurikoksia ennen ensimmäistä vakavampaa rikosta. Rikoksen tekeminen liittyi porukan sen aikaiseen elämäntapaan, johon kuului päihtedien käyttöä ja erilaista sekoilua. Tyypillisen nuoren rikoksen teosta tekee myös sen suunnittelemattomuus. Porukalla oli matkaan lähtiessään tieto, että mökissä on aseita ja jonkinlainen mielikuva siitä,

että ne voi myydä. Sen tarkemmin saaliin kätkemistä tai eteenpäin toimittamista ei ollut suunniteltu. Tässä tulee näkyviin se, että myös rikollisen ura vaatii suhteita ja osaamista. Jotta rikoksista on mahdollista saada rahallista hyötyä, tarvitaan kontakteja, joilla saalis saadaan muutettua rahaksi ja toisaalta tietoa siitä, mistä ja mitä kannattaa varastaa.

Aina malli ensimmäisiin rikoksiin ei tullut muilta, mutta siitä huolimatta kaverien vaikutus oli läsnä kertomuksissa. Esimerkiksi Antti kertoo oman rikosuransa alusta näin:

Antti: No ei nyt mitään kaupassa ollu mä kävin yksin, mut menin sit kaverin luo vaan niinkö että tälleen jäätelöä syömään [naurahtaa] pää kipeänä. Mut ei siinä, ei sitä mitenkään porukalla sillon tehty eikä eikä kukaan edes ollu opettamassa. Vaan se lähti paljon lähti ihan omasta. En mä tiedä, se vaan lähti jostaki, siinä ei kyllä ollu mitään mikä joka olis opettanu jotain tai antanu mallia tai se vaan tuli jostaki. Mutta ne ei ollu kuiteskaan semmosia asioita mitä olis voinu liittää siihen, että niistä olis niinkö lähetty. Et sanotaan nyt et niinkö nää mopon varastamiset ja nämä ni sillon niinkö tehtiin kavereitten kanssa ja sillon lähettiin [epäselvää] nousemaan isompia.
3V33

Antti kertoi toisaalla, että alun perin mopovarkaudet lähtivät nimenomaan rahanpuutteesta ja halusta saada itselleenkin mopo. Hän kertoi myös, että olisi mieluummin ostanut mopon, mutta perheellä ei ollut rahaa tällaiseen, joten hän päätyi varastelemaan mopoja kavereiden kanssa.

Vesa Puuronen on tutkinut nuorison rikoksia. Hän on kiinnittänyt huomiota siihen, että rikoksia tekevä nuori on alun perin saattanut etsiä laillisia tapoja toteuttaa itseään, mutta yhteiskunnan rakenteelliset tekijät ovat estäneet sen (Puuronen 2006, 174). Tällaisia rakenteellisia tekijöitä voi olla esimerkiksi harrastuspaikkojen puute, aikuisyhteiskunnan haluttomuus hyväksyä nuorten omaa toimintaa tai, kuten Antin tapauksessa taloudellisten resurssien puute. Oleellista on kuitenkin se, että nuori on valinnut rikosten tekemisen, koska kokee, että ei voi muuten saavuttaa haluamaansa.

Hiukan myöhemmin Antti palaa rikosuran alkuun ja siihen, miten päätyi tekemään vakavampia rikoksia:

Antti: Kavereilla oli mopot oli pakko saada mopo. Sitte se se porukka mihin mä tutustuin sillon Kaupungissa tarkkiksella oli just semmosta porukkaa, jotka harrasti kaikkee. Siinä oli

kymmenen vuotta vanhempia ne sillon, et niitten kautta oppi nää autovarkaudet ja mopovarkaudet ja kaikki nää.
(3V39)

Antti: Sit ku mä täytin kaheksantoista ni nostin kytkintä sitte siitä [naurahtaa] Kaupungista ja muutin takas Kaupunkiin, muutin omaan kämpppään. Sitten sit [epäselvää, nauraa] vetiki mopon keulaan niin paljo [nauraa], ei ollu mitään rajaa missään. Tuli vähän pillereitä siihen mukaan ja vähän ryyppäämistä ja. Sit vähäsen niin tota, mitäs muuta siinä nyt ois ollu, se oli se tärkein juttu.

(...)

En mä tiä tutustuin yhteen sukulaiseen, kuka on, ni tota, niillä oli kans aika paljon kaikennäköstä juttua ku oli paljon vanhempi tai paljo aika jonkun verran vanhempi. Ni tutustuin siihen, ni sit, en mä tiä yhteenkuuluvuuden tunne ehkä ajo siihen, että alko tekemään niitä pahoinpitelyhommeleita ja. Sitten niin tota sit kaikennäköstä tommosta tyhmää. En mä tehny keikkaa enkä pahasti autoja, enemmän tämmöstä niinkö väkivalta-väkivaltapuolelle [naurahtaa] se homma.
(3V19)

Antin kertomuksessa tulee hyvin esille rikolliseen elämäntapaan ajautumisen kaksijakoisuus. Seura tekee toisaalta kaltaisekseen, ja muihin rikoksia tekeviin nuoriin tutustuminen johti Antin kohdalla rikosaktiivisuuden kasvuun. Kehityksestä saisi kuitenkin liian yksipuolisen kuvan, jos sen palauttaa pelkästään kavereiden tai ympäristön vaikutukseen. Antti kertoikin, että alun perin homma lähti omasta mielenkiinnosta, hän koki, että jokin veti häntä tekemään erilaisia koiruuksia, ja toisaalta hän kertoi itse hakeutuneensa sellaiseen seuraan, missä tehtiin rikoksia. Hän myös haki rikosteolla hyväksyntää siinä ryhmässä, mihin koki kuuluvansa. Esimerkiksi pahoinpitelyitä tekemään hänet ajoi osaltaan yhteenkuuluvuuden tunne muihin niitä tekeviin.

Kivivuori on tutkinut rikoksia tekevien nuorten sosiaalisia suhteita ja hän on kiinnittänyt huomiota heidän voimakkaaseen ryhmäytymiseensä. Kivivuoren (2001) mukaan nuoren ystäväpiirin vaikutus rikosaktiivisuuteen on kriminologiassa hyvin tunnettu yhteys ja tiedetään, että ystäväpiirin rikollisuudella on voimakas korrelaatio yksilön toimintaan. Tässä on kyse paitsi siitä, että nuori saa sosiaalisesta piiristä vaikutteita, myös yksilön ominaisuuksista. Useimmat nuorten eivät esimerkiksi halua ystäväpiiriinsä kovin impulsiivista tai aggressiivista nuorta. Tämänkaltaiset ominaisuudet taas altistavat rikosten tekemiselle. Kun samaan sosiaaliseen piiriin hakeutuu paljon ihmisiä, joilla on tämänkaltaisia luonteenpiirteitä, on mahdollista, että rikosaktiivisuus kasvaa. Kyse on siis kaksitahoisesta

prosessista. Nuori toisaalta saa muilta rikosaktiivisilta nuorilta malleja rikosten tekemiseen ja omaksuu rikollisen maailman normeja, jotka altistavat niille. Samalla hän itse aktiivisesti hakeutuu tällaiseen seuraan, missä hänen omat ominaisuutensa ovat hyväksytympiä. Nuori ei siis ole vain passiivinen olosuhteiden uhri, vaan on itse, omilla valinnoillaan, vaikuttanut kehitykseen. (Mt., 95 - 96.)

Antille väkivaltarikosten tekemisestä oli rikosuran alkaessa tullut nopeasti osa omaa identiteettiä. Niiden kautta saatavan maineen tavoittelu vaikutti myös siihen, miksi hän alkoi alun perin tekemään niitä. Vaikka hän toisaalta tuomitsi ne yleisemmällä tasolla, niin hänen kertomuksessaan tuli esille niiden liittyminen omaan identiteettiin. Rikosten, varsinkin rikollisen maailmassa kunnioitusta tuovien tekeminen nivoutui hänen kertomuksessaan hänen kuvaan itsestään ja se vaikutti myös muiden suhtautumiseen häneen. Tämä tuli esiin esimerkiksi kun hän kertoi nykyisen naisystävänsä suhtautumisesta rikoksiin.

Antti: (...) Se on kans nähny jonku jonku verran asioita kuiteski. Se ei se mitään semmosta luuseria rinnalle halunnukkaan. (...)Mutta kuiteski se ehkä tarkotti sitä, että ehkä vähän pitää olla semmosta jotaki kovuutta. Ei se niinkö sitte ei se oo ei se oo mulle kertaakaan sanonu että mieletöntä touhua tai jotain. Sit kuiteski se oli vähän vedetty kaiken päälle mut aloin seurusteleen sen kans. Ei niitä kieltäny eikä mitään. Ei sit siinä mitään.
3V120

5.2. Elämää sumussa ja humussa, rikosuran aika

Kuvailuja varsinaisen rikosuran ajasta yhdisti kertomuksissa kuvailut elämänhallinnan menettämisestä, voimakkaasta, päivittäisestä päihteidenkäytöstä ja yleisestä päämäärättömyydestä. Usein kertomuksissa siirryttiin heikon puheen maailmaan ja tässä ero rikosuran alkuaikojen kuvailuun ja varsinkin ensimmäisen rikosteen kuvailuun on selvä. Kertomusten kronologinen aika oli monilla kadoksissa ja tapahtumista kerrottiin poukkoilevasti. Pitkätkin ajanjaksot saatettiin ohittaa muutamalla lauseella.

Esimerkiksi Jussi kertoo rikosuran aikana saamistaan tuomioista:

Jussi: Ei o, mul on ollu niitä ehdollisii, mä en tii yks vai kaks vai kolme, mut mä veikkaa et kolme. Ja nyt mul on tulos rosis jostain tosi vanhast jutust tai viime talvena tai edekksi talvena 2006. Sillo just mul meni aika lujaa ja (ei saa selvää). (1H87)

Jussin kertomuksessa näkyy kronologisen kerronnan rikkoutuminen ja se, että hän ei itsekään ole selvillä siitä, mitä on loppujen lopuksi tehnyt ja mistä rikoksista tuomiot tulevat. Toinen haastateltu, Joni kuvaili omaa rikosuran aikaansa:

Joni: Sillon oltiin vaan, ei vittu ku ei kiinnosta (?), yritettiin esittää sitä rooli, ei siinä ei ollu millään mitään väliä, sillon kato ku oli se uhmaikä ja potkis päähän elämä muutenki ja väkivaltaa piti saada kavereit ja esittää kovaa jätkää ja se oli niinku. Mul oli elämä ihan sekasin. (7V40)

Jussin ja Jonin kertomuksista otetut esimerkit pitivät sisällään useissa muissakin kertomuksissa toistuneita piirteitä. Heidän kerrontansa oli poukkoilevaa ja syy-seuraussuhteet olivat kadoksissa. Tämä tekojen ja rangaistusten suhteen hämärtyminen löytyi monien haastateltujen kertomuksista. Elämää on eletty sumussa ja humussa ja tekijä itsekään ei enää muista tai välitä siitä, mitä on tullut tehtyä. Rikosuran edetessä tekoja kertyy jatkuvasti lisää ja lopulta ollaan tilanteessa, missä tekijä ei enää ymmärrä, mistä rikoksista on milloin saamassa rangaistusta. Osaltaan tähän vaikuttaa rangaistusjärjestelmä. Tutkinat ja oikeuskäsittelyt kestävät kuukausia tai pahimmillaan vuosia. Haastateltujen elämä on hektistä ja lyhytjänteistä, päihteiden sävyttämää. Vuoden tai kahden takainen tapahtuma ei ole enää osa senhetkistä elämänpiiriä. Tekijät itsekään eivät välttämättä hyväksy tekojaan, mutta ongelma on se, kun rikosteon ja rangaistuksen suhde hämärtyy.

Pitkät tutkinta-ajat ja jonot oikeuskäsittelyihin ovat ongelma paitsi tekijöiden, myös rikoskontrollin näkökulmasta. Kun tekijän näkökulmasta teon ja rangaistuksen suhde hämärtyy, on riski, että rikoskontrolli alkaa tuntua mielivaltaiselta. Esimerkiksi haastatteluhetkellä joitain kuukausia kuivilla ollut Jussi kertoo tulevasta oikeuskäsittelyistään:

Jussi: Mut niist mä en tiedä, mitä on tulos, toivottavasti mä selvi yhdyskuntapalvelulla tai toivottavasti ei ees sitä. Tai mä toivo, ett siit tulis ehdonalaist, kun ne ei oo kuitenkaa mitään

mun tekemii juttui tai mun suunnittelemin. Mut laki on niiku laki ja kaikki menee pykälien mukaan vittu. Ei se riitä et mitä mieltä itte on tai et mitä mieltä yleensä kukaan on. Tuomio tulee jos tulee. Mut en mä ainakaan meinää se ois ihan naurattavaa jos mut laitettas linnaa. Et mä olisin varsiainen tämmöne, miikä helvetti se nyt o no kuitenkin ihan syyttä suotta antais sen tuomion jos antais.

1H78

Jussin aikaisempaan elämänsuuntaan liittyy yhdessä kaveriporukan ja sen aikaisen naisystävän kanssa tehtyjä petoksia ja erilaisia varkausrikoksia, mitä nyt käsitellään oikeudessa. Jussi itse kokee, että vaikka on ollut mukana tekemässä niitä, hän ei ole ollut ainakaan mikään päätekijä, ja osassa rikoksista hän on ollut lähinnä sivustakatsoja. Samaan elämänsuuntaan liittyi myös voimakasta päihteidenkäyttöä ja hän kertoo toisaalla, ettei muista kovin tarkasti, mitä kaikkea silloin tapahtui. Samankaltaisia kuvailuja oli useissa

Tekijän näkökulmasta tämä tekojen ja rangaistuksen suhteen hämärtyminen voi johtaa tilanteeseen, missä oikeusjärjestelmä nähdään vihollisena, joka langettaa mielivaltaisia tuomioita. Haastatteluissa haastateltavat eivät yleisesti pyrkineet vähättelemään tai selittelemään tekojaan, vaan päinvastoin oli yleistä, että ne tuomittiin itsekkin myöhemmin. Se, että rangaistusta ei mielletä loogisena seurauksena tietystä tehdystä rikosteosta, on kuitenkin ongelmallista sekä tekijän, että yhteiskunnan näkökulmasta. Heli Valokivi on puhunut siitä, että rikoskontrollin tärkeä tehtävä on paitsi suojella yhteiskuntaa ja rangaista rikoksista, myös auttaa tekijää integroitumaan takaisin yhteiskuntaan. Mikäli lainrikkijan oma kokemus ohitetaan, on riski, että rangaistusjärjestelmä alkaa syrjäyttää tekijöitä. (Valokivi 2004, 115 – 116.) Yhteiskunnan näkökulmasta on tärkeää, että rikoskontrolli pystyy ehkäisemään uusintarikollisuutta. Tekijän näkökulmasta tämä tavoite toteutuu, kun saatu rangaistus koetaan loogisena seurauksena teosta. Tavoitteena on, että tekijä välttää jatkossa rikosten tekemistä välttääkseen rangaistusta. Jos taas rangaistus koetaan mielivaltaiseksi, tämä voi helposti kääntyä siihen, että rangaistusjärjestelmä aletaan kokea vihamieliseksi ja kynnyksensä tehdä rikostekoja alenee. Tällöin järjestelmään on syntynyt Valokiven tarkoittamassa mielessä syrjäyttäviä tasoja.

5.3. Päihteiden rooli rikosuralla

Päihteet olivat useimmissa kertomuksissa niin kiinteä osa rikosuraa, että näitä kahta elämäntulon osaa on oikeastaan vaikea erottaa toisistaan. Esimerkiksi Sami kertoo päihteiden roolista rikoksia tehdessä seuraavaa:

Minä: Joo okei. Mitä, se päihdepuoli, kuin paljon se vaikutti rikosten tekemiseen silloin aikanaan?

Sami: Kyl se vaikutti. Kyl se oli niinko ihan ykköstekijä et. Ilman ni en ois kyllä tommosii hölmöi.

Minä: Joo mitä, silloin ku sä teit niitä rikoksia, niin nii oliko sä silloin yleensä jonkun vaikutuksen alla vai oliko sä selvin päin?

Sami: Eei ko aina oli jonkun vaikutuksen alaisena. Alun alkaen ihan kannabiksen ja sit siin oli niit rauhottavii lääkkeitä se eka homma ja sen jälkeen sit meni muutama vuosi ko ei ollu muistaakseni yhtään mittään ja. Sit ko heroini tuli kuvioihin ni sit tuli. (lisää rikoksia)(...) 5H89-5V92

Haastatteluissa toistuivat kertomukset alkoholin ja huumeiden huuruudesta elämästä ja päihteet vaikuttivat rikosten tekoon monella tasolla. Rikoksia tehtiin päihteiden vaikutuksen alaisena ja niiden takia. Runkas päihteidenkäyttö heikensi yleistä elämäntaloutta; moni haastateltu koki elämän rikoskierteen aikana olleen tietynlaisista ajatelmista ja kynnys tehdä uusia rikostekoja oli pieni. Humalassa tai huumeissa ei ajateltu tekojen seurauksia ja toisaalta syyllistettiin tekoihin, mitä ei olisi selvin päin tehty. Toisaalta päivittäinen runkas käyttö oli kallista ja rikoksilla hankittiin rahaa päihteisiin. Esimerkiksi Karri kertoo päihteiden ja rikosten suhteesta seuraavaa:

Minä: No miten tos päihdepuoles kun sä sanoitki et sill on ollu vaikutust. Mut miten se on sulla menny suurinpiirtein? Kuin merkittävä osa se on sitä rikosten tekemistä ollu?

Karri: No viimeiset ajat, sanotaan nyt jotain kaks vuotta mul on menny niin paljon rahaa päihteiden käytön takia et sen takii jo on tehny niit rikoksii. 4H102-4V103

Moni myös erotti rikosurasta erilleen tekoja, joita tehtiin vain rahan takia ja rikoksia, joitten motiivi oli jokin muu. Esimerkiksi Jussi kertoo saaneensa paljon tuomioita vahingonteosta,

lähinnä graffitien maalaamisesta. Näiden lisäksi hän kertoo tehneensä erilaisia omaisuusrikoksia, joitten motiivi on ollut juuri hankkia rahaa:

Jussi: Pääosa rikoksit on ollu sillee et mullo on ollu tarve. Et on ollu lopussa vaikka rahat tai jotain vastaavaa. Mä oon ollu niiku pakkoraossa ja mä en mistään muualta saa mitään. Et en mä tee sitä kiksien takia tai jotain vaan ihan sen takia, ett mä tarvitsen sitä, mitä mä varastan tai murran tai mitä vaan.

IV106

Myöhemmin Jussi kertoo lisää näiden rikosten ja päihteidenkäytön suhteesta:

Jussi: Päihteet, päihteet, sanotaan niin, että huumeitten takia mä en oo tehny mitään tommost juttuu. Mut joo, senhän takii mä just oon ollu pers auki kun rahat on menny. Kädest suuhun tai suoneen tai nenään oon eläny tai miten vaa (nauraa). Mut miten päihteen on vaikuttanu mun rikoksiin. Tottakai mä oon douppipäissäni tehny niiku paljon semmost, mitä muute ei tekis. Tai ainakaan siinä tilanteessa niinku esimerkiks se et en mä selvinpäin edes mieltis että mä meen jonkun kämppään sisään. Mut ei ne muuten, mut sillo mä olin niinku näin lähellä et mä en menny sinne, mut sitte jokku kello soi päässä et ei. Et tottakai sitä pitää varsinki sillo kun joskus on vetänyt saatanasti niin sillo on tehny jotain juttuja.

IV144

Jussin tarinassa näkyy hyvin päihteiden käytön monentasoinen vaikutus rikosuraan. Rikoksia tehdään, kun tarvitaan rahaa elämiseen ja alkoholin tai huumeiden hankkimiseen. Jos päihteidenkäytön takana on addiktio, rahantarve muuttuu entistä pakottavammaksi. Esimerkiksi Jussi kokee tehneensä rikoksia ”pakkoraossa”, rahaa on jostain saatava ja välillä ei ole ollut muuta mahdollisuutta kuin rikokset. Samalla Jussi kuitenkin mieltää päihteiden vaikuttaneen myös itse tekoihin, ei toimineen vain niitten motiivina. Jussi kertookin tehneensä päihtyneenä tekoja, joita ei olisi todennäköisesti selvin päin tehnyt.

Toinen haastateltu, Antti kertoi omasta rikosurastaan ja päihteiden käytöstään laajasti. Hän kertoi käyttäneensä pitkiä aikoja huumeita ja huumaavia lääkkeitä ja olleensa koukussa niihin. Samoin kuin Jussi hän kertoi tehneensä rikoksia päihtyneenä ja saadakseen rahaa päihteisiin. Hänen kertomuksestaan nousi vielä yksi taso, jolla rikosten tekeminen ja päihteet voivat liittyä toisiinsa. Antti oli syyllistynyt useisiin väkivaltarikoksiin ja hän oli tehnyt töitä ”torpedona”, eli oli perinyt väkivalloin toisten toimeksiannosta rikollisten välisiä velkoja.

Antti: Väkivaltahommatki on vaan niin paljon mukavampia [naurahtaa] mukavampi tehdä pillereissä kö lähteet tunteet pois. Jos on joku tuttu nii vaikea saaha semmonen niinkö vihanen

asenne päälle, jos se ei oo niinkö just sillä hetkellä käymässä sun päälle tai jotenki. Pillereillä lähtee pois, sä voit kävellä suoraan päälle. Ota siihen ja pois. Ei tarttenu puhumaan mitään sen jälkeen, ni sitä alkaa helposti kuuntelemaan.
(3V114)

Edellisistä esimerkeistä näkee, miten monitasoisesti päihteiden käyttö leimaa haastateltujen rikosurien aikaista elämäntapaa. Rikoksilla rahoitetaan päihteiden käyttöä. Tarve saada rahaa päihteisiin toimii voimakkaana motiivina varsinkin silloin, kun päihteiden käyttö on pakonomaista ja sen taustalla on addiktio. Toisaalta runsas päihteiden käyttö myös sulkee pois muita tapoja hankkia rahaa. Työssäkäynti on vaikeaa tai mahdotonta, kun arki pyörii päihteiden ympärillä. Kolmanneksi päihtyneenä ihmisen harkintakyky ei toimi normaalisti ja hän syyllistyy tekoihin, joita ei välttämättä tekisi selvin päin. Kynnys tehdä rikostekoja päihtyneenä on pienempi, kun henkilön oma harkinta ei toimi normaalisti. Runsas päihteidenkäyttö myös heikentää yleistä elämäntapaa ja altistaa sitä kautta rikoksille. Joissain tapauksissa päihteitä saatetaan käyttää myös rikosten mahdollistajana, kuten Antin tapauksessa.

5.4. Muita motiiveja rikoksille

Päihteet olivat ehdottomasti tärkein syy rikosten tekemiselle haastateltujen kertomuksissa. Tästä huolimatta niistä nousi esille myös muita motiiveja rikoksille. Esimerkiksi Jussi kertoo tehneensä erilaisten omaisuusrikosten lisäksi vahingontekoja ja autovarkauksia. Näitten motiivi oli erilainen, esimerkiksi vahingonteot, lähinnä graffitien maalaaminen liittyi tietyn kaveriporukan vapaa-ajanviettoon, ja niillä haettiin jännitystä. Samoin hän kertoi varastaneensa autoja tai olleensa varastettujen autojen kyydissä. Näissä teoissa oli mukana joskus taloudellinen motiivi, esimerkiksi jos autosta löytyi rahanarvoista tavaraa, se otettiin mukaan. Pääsyy ei kuitenkaan ollut raha, vaan tylsistyminen ja se, että päästiin ajelemaan autoilla. Kaveriporukan vaikutus oli näissä rikoksissa voimakas. Kun kysyin Jussilta tarkemmin, millaisissa tilanteissa ja minkä takia hän sitten teki rikoksia, hän kertoi seuraavaa:

Jussi: No viranomaiset on provosoinu mua tekemää rikoksia ihan oikeesti (nauraa) Ja kaverit tottakai. Eihan se koskaa oo iin et kaverit ei yllyttäis tekemää jotai en kaveriporukas viisaus tiivistyy saatanasti. Et ei sitä yksin keksi koskaa mitää semmost et nyt mä mee tonne ja

*väännä noi ovet auki ja meen hakemaan sieltä rahaa. Et kyllä siinä täytyy ollaa muutama kaveri.
(1H137)*

Samansuuntainen tietyn kaveriporukan vapaa-ajanvieton ja rikosten tekemisen suhde tuli esiin Antin kertomuksessa.

*Antti: Mut se et, ja ne autovarkaudetki, no ne nyt oli semmosta vaan että teki mieli vaan kaahata vittu autolla. Ei ollu mitään niitä että... no totta kai jos oli hieno mankka (?) ni otin sen mukaan sitte ku auto oli vedetty paskaks. Mut ei ollu mitään määränpäättä mihin se auto pitäs viiä tai mitään se vaan teki mieli vetää paskaks. Niistä nyt, en niistäkään osaa sanoo sillai, että hyvä jäin kiinni. En usko että mä niistäkään oisin oppinu yhtään mitään.
3V69*

Antin ja Jussin lisäksi myös Niko kertoi samanlaisesta ajanvietosta, mihin kuului päihteidenkäytön lisäksi huvikseen tehtyjä rikoksia, lähinnä autovarkauksia.

Minä: Voisiks sää tai muistaks sää yhtään tarkemmin kertoa et mitä te niin kun varsinaisesti teitte?

*Niko: No siis käytiin varkais ihan missä vaan ja kaikennäköistä varastettiin. Otettiin sitte viinaa ja mitä nyt sattuu olee, jootain huumeit. Tietysti jos nyt ei mitään tekemistä sattunu olee, niin ei siin sitte mitään, haetaan vähän viinaa ja lähetään ajeleen, joskus omal, joskus varastetut autot.
6H35-6V36*

Myös näissä rikoksissa päihteet olivat mukana, mutta rikosten pääasiallinen motiivi ne eivät olleet. Autovarkaudet olivat näissä kertomuksissa selvästi tietyn porukan yleiseen ajanviettoon ja laajempaan elämäntapaan liittyvää rikollisuutta. Niihin ei tarvittu sen suurempaa syytä, pelkkä pitkästyminen riitti, ”jos ei sattunut olemaan mitään tekemistä, niin haettiin vähän viinaa ja lähetettiin ajelemaan.” Autot saatettiin ajelun jälkeen lopuksi rikkoa. Tämän kaltaisissa rikoksissa tulee näkyviin myös se, miten erityinen haastateltavien henkilöiden elämänpiiri on. Autovarkauden motiiviksi ei tarvittu muuta kuin tylsyys ja halu lähteä ajelulle. Rikoksista ei hyödytty yleensä juuri mitään, poikkeuksena ehkä vähäinen määrä omaisuutta, joka saatettiin anastaa ajelun päätteeksi.

Joskus rikoksia tehtiin myös tilauksesta. Esimerkiksi runsaasti väkivaltarikoksia tehnyt Antti kertoi niiden liittyneen velanperintään tai rikollisten välienselvittelyihin. Hänet tilattiin

korvausta vastaan uhkailemaan tai pahoinpitelemään tiettyä henkilöä. Kun kysyin Antilta syitä pahoinpitelyiden tekemiselle, hän kertoi seuraavaa:

Antti: No nii nii niistä sai rahaa ja siinä oli motiivina et joku on tehny mulle jotaki. Et ei syyttömänä kuiteskaan kenenkään päälle keikkaa tee. Niinku on tehny mulle jotaki, tai sitte jokku on jollekki velkaa. Et se on. No kännissä nyt saattaa huuella ja vittuilla [naurahtaa] tuolla kännissä jollekki, mutta ei sitäkään nykyään tapahu.

Yhteenvedona haastateltujen kertomuksista voi todeta, että yleisin motiivi rikoksille löytyi päihteidenkäytöstä. Rikoksia tehtiin päihtyneenä, niillä hankittiin rahaa päihteisiin ja päihtyneenä kynnys syyllistyä vakavampiin tekoihin oli pienempi. Rikoksilla oli muutenkin suuri rooli haastateltujen kertomuksissa. Ne olivat kiinteä osa jokapäiväistä elämää. Ne olivat esimerkiksi tapa hankkia rahaa tai arvostusta kaveripiirissä. Joskus syyksi riitti tylsistyminen ja tekemisen puute. Rikoksia tehtiin niin hetken mielijohteesta kuin tavoitteellisemmin ja suunnitellusti. Näissä kertomuksissa tosin suunnitellut rikokset, joilla haettiin rahallista hyötyä, olivat vähemmistössä. Enemmän haastattelujen kautta piirtyi kuvia päihteidenkäytön leimaamasta ajalehtimisestä ja päämäärättömästä elämästä, jonka yksi osa rikokset olivat. Osin varmasti tästä syystä rikoksista oli jääty myös usein kiinni, ja kaikilla haastatellulla oli kokemuksia yhteiskunnan rikoskontrollista.

5.5. Millainen rooli yhteiskunnan instituutioille kerrottiin?

Viranomaisten läsnäolo haastateltujen kertomuksissa rikosuran aikana oli melko vahvaa. Tämä on ymmärrettävää, koska haastateltujen ihmisten elämäntapa oli sellainen, johon monet yhteiskunnan instituutiot pyrkivät vaikuttamaan. Myös tilastojen valossa nuoret yleensä ja varsinkin rikoksia tekevät nuoret kohtaavat poliisin melko usein. Nuorten rikollisuutta tutkineiden Matti Näsin ja Maiju Tanskasen (2016) mukaan nuorten kohtaamiset poliisin kanssa ovat verrattain yleisiä ja ikäluokasta lähes puolet on joutunut jonkinlaisen poliisin rajoittamisen, esimerkiksi paikalta poistamisen tai laukkujen tutkimisen kohteeksi. (mt., 213-214)

Haastatteluissa kerrottiin paljon varsinkin poliisin työskentelytavoista ja heidän suhtautumisestaan rikoksia tekeviin nuoriin. Pääsääntöisesti suhtautuminen poliisiin oli nuivaa. Esimerkiksi Jussi ja Matti kertoivat suhteistaan poliisiin:

Jussi: Jos ne (huumepoliisit) näkee mut ja niil on virka-aika niin ne ottaa mut kiinni ja vie jonneki nurkan taakse tai koppii ja ratsaa mut ihan täysin. Vaiks mä kävelisi yksin tai kaverin kansa tai iha mitä vaa. Enkä mää oo koskaa jääny kiinni mistää pahois huumestikoksit et ne vaa kyttää mua. Et ne oikeesti kyttää mua et mä en oo mikää skitso enkä mitää vaa ne oikeesti kyttää. (...)

1V126

Matti: No just ne käyttäytyy niin ylimielisesti ja aattelee just, tai kattoo, et vittu mikä paska [naurahtaa] Kyl se niin vaan menee et.

2V173

Eri poliisien välille tehtiin haastatteluissa selvä ero. Esimerkiksi Niko kuvailee hyvän ja huonon poliisin eroa seuraavasti:

Niko: No just tommoset kenellä on tost hommast vähän enemmän kokemust, semmosii reilui ja jotka osaa vähän enemmän tulla ihmisten kanssa sosiaalisesti toimeen. Sit on nää nuoremmat konstaapelit, jotka on kato niin virkaintosii. Niist nyt ei oikeen kukaan tykkää, kun ne yrittää olla niin virkaintosii. Sit kun jotain kuitenkin pitäs, vaik sakkolapust ois kyse niin ne kumminkin kysyy toiselt et miten tämmönen täytetään. Ohan ne nyt semmoset poliisit, tottakai ne käyttäytyy ihan mukavasti ja juttelee kun itte ottaa samal lailla.

(6H144)

Huonoon poliisiin liitettiin muissakin kertomuksissa tarve päteä ja epävarmuus omasta itsestä. Stereotyyppi tuntui olevan nuori, juuri koulusta valmistunut (nais)poliisi, joka pyrki turhalla tärkeilyllä ja kovilla otteilla pätemään asiakkaitten ja toisten poliisien silmissä. Myös vanhemmissa poliiseissa oli sellaisia, joista ei rikollisten maailmassa pidetty. Näitä olivat sellaiset poliisit, jotka eivät kuunnelleet tutkittavaa, vaan koittivat vain painostamalla ja uhkailemalla saada tutkittavan tunnustamaan tietty rikos. Hyvään poliisiin liitettiin taas rauhallisuus ja kokemus. Hyvä poliisi tunsikin kokemuksen kautta myös rikollisten maailman ja osasi hoitaa tilanteet asiallisesti, ilman turhaa alistamista tai tärkeilyä. Nikon kertomuksessa paljastui myös, että suhtautuminen poliiseihin oli muuttunut iän myötä.

Niko: On tietysti niin kun joka ihmisen välillä, ei kai kukaan samanlainen oo. Jotku poliisit on kyllä semmosii, et sieltä saattaa tulla pampuu, mut kai se on ittestäki kiinni. Mitä on tehny ja

mitä ei tai miten käyttäytyy. Kyl mä nykyään yritän käyttäytyä, kyl sen on nyt tajunnu et ne tekee vaan duunia. Se on sama kun jos mäkin tuol jossain rakennuksil rakennan jotain sienää, niin se on sama juttu kun poliisi korjaa jonkunjuopon putkaan, työtä se vaan on ei siin mitään. Ennen mä olin tietty sitä mieltä, et vittu tommoset paskat pitäs ampuu kaikki.
(6V142)

Nikon kertomus ei ollut ainut, missä kuvailtiin suhtautumisen muuttumista iän myötä. Haastateltujen kertomuksissa poliisi suhtautui nuoreen rikoksentekijään alentuvasti ja saattoi kohdella heitä ikävästi, jopa väkivaltaisesti. Samalla nuorten oma asenne poliisia kohtaan oli hyvin negatiivinen. Poliiseja kuvailtiin vihollisiksi. Vanhemmiten suhtautuminen poliisiin muuttui monissa kertomuksissa. Poliisin katsottiin tekevän työtään, aivan kuten Nikon kertomuksessa. Osaltaan kyse voi olla rikollisen maailman moraalikoodistosta. Haastattelemini ihmisten kertomusten perusteella vasta-alkajaa ja jo rikolliseen maailmaan syvemmälle tutustunutta erottaa suhtautuminen poliisiin. Vasta-alkajalle poliisi on vihollinen, jota vastaan taistellaan. Vanhemmiten asiaan tuntui kuuluvan ymmärtävämpi, molemmin puolin asiallisempi suhtautuminen. Poliisi teki työtään, mihin liittyi rikollisten kiinni ottaminen. Samalla poliisit suhtautuivat vanhempiin rikoksia tekeviin asiallisemmin, heidät ja heidän tapansa tunnettiin ja turha tärkeily voitiin jättää pois.

Poliisin lisäksi muu rangaistusjärjestelmä oli usein läsnä haastateltujen kertomuksissa. Haastatteluihin kutsuttiin lähtökohtaisesti ihmisiä, joilla oli rikosrekisteri ja useita tuomioita vakavammista rikoksista. Tämän vuoksi heillä oli kaikilla kokemuksia myös tuomioistuinten toiminnasta. Tuomioistuimiin ja varsinkin syyttäjiin suhtauduttiin lähtökohtaisesti kielteisesti. Syyttäjien koettiin hakevan aina kovinta mahdollista tuomiota epärehellisinkin keinoin ja jättävän tarkoituksella lieventävät asiainhaarat huomiotta. Rikoskierteessä olevalle eräs ongelma oli aikaisemmassa luvussa käsitelty rikostekojen ja rangaistusten välisen suhteen hämärtyminen. Länsimaisessa rangaistusjärjestelmässä on aina sisäänkirjoitettuna ennaltaehkäisevä taso. Rangaistuksen tarkoitus on yksilötasolla toimia pelotteena ja sitä kautta vähentää riskiä uusintarikollisuuteen. Tämä tavoite taas ei täyty kovin hyvin, jos tuomittu mieltää rangaistuksen epäreiluksi tai mielivaltaiseksi. Ongelma korostuu varsinkin nuorilla rikoksentekijöillä. Nuorilla elämä voi olla hektistä ja pitkät rikostutkinnat ja oikeusprosessit ovat omiaan heikentämään teon ja rangaistuksen välisen suhteen ymmärtämistä.

5.6. Tuomiot

Tämän työn haastatteluihin valikoitiin aikanaan ihmisiä, joilla oli rikosrekisteri ja joille oli jo kertynyt tuomioita useista rikoksista. Kriminaalihuollosta saamieni rikosrekisteriotteiden mukaan yleisimpiä rikoksia olivat erilaiset huumerikokset, joita löytyi lähes jokaiselta haastatellulta. Muita yleisiä rikoksia olivat näpistyksiset, varkaudet, pahoinpitelyt ja auton ajaminen ilman korttia. Neljällä haastatellulla oli myös tuomioita vakavammista rikoksista, esimerkiksi törkeistä pahoinpitelyistä, tapon yrityksistä, törkeistä ryöstöistä tai törkeistä huumausainerikoksista. Tuomioita eri rikoksista oli haastatelluille kertynyt noin kymmenestä yli sataan henkilöä kohti. Kaikki haastatellut oli tuomittu jossain vaiheessa yhden tai useamman kerran sakkoihin tai vahingonkorvauksiin. Vankeusrangaistukseen oli kymmenestä haastatellusta tuomittu kahdeksan ja heistä kuudella oli vähintään yksi ehdoton tuomio. Yhteenlasketut vankeusajat vaihtelivat muutamasta viikosta yli kolmeen vuoteen.

Yleisesti haastatteluissa ei puhuttu rangaistuksista kovin paljoa. Useat haastatellut eivät oikein edes tienneet, kuinka paljon heillä oli rangaistuksia tai mistä teoista ne olivat tulleet. Saaduista rangaistuksista puhuttiin usein vain ohimennen. Ainoan selvän poikkeuksen tästä muodostivat ehdottomat vankeustuomiot, joita käsiteltiin selvästi enemmän.

Suhtautuminen sakkorangaistuksiin tai oikeudessa tuomittuihin korvauksiin oli kertomuksissa kaksijakoinen. Rikoskierteen aikana niillä ei useimpien kertomuksissa ollut juuri merkitystä. Jos henkilöllä ei ole tuloja, joista korvauksia voitaisiin ulosmitata, ne eivät juuri vaikuta arjen elämään. Korvauksia myös monesti kertyi, joidenkin haastateltujen kohdalla puhuttiin useista kymmenistä tuhansista euroista jo varsin nuorella iällä. Summat kasvoivat lisäksi koko ajan korkoa. Tällaisessa tilanteessa korvauksiin tuomittu henkilö alkaa helposti ajattelemaan, että ei kuitenkaan pysty koskaan maksamaan sellaisia summia, ei edes korkoja, ja kynnyksellä tehdä uusia rikoksia laskee entisestään. Toisaalta monet rikosuran päättäneet tai sitä yrittävät kertoivat, miten suuriksi kasvaneet korvaukset vaikeuttivat rikosuralta irtautumista. Työntekoa ei mielletty kannattavaksi, kun suurin osa palkasta menisi kuitenkin korvauksiin. Samasta syystä hakeutuminen opiskelemaan nähtiin vähemmän kiinnostavana.

Myös ehdollisia tuomioita ja yhdyskuntapalvelua vähäteltiin. Esimerkiksi Antti tuomittiin pahoinpitelystä yhdyskuntapalveluun, jota hän kuvaili seuraavasti:

*Antti: Se oli itse asiias ihan hyvä. Et tota noin niin, sitä mä tuollaki, ku niist kyseltiin, ni mä ehdotin et ei mun mielest sakkovankii kannata tonne laittaa, et laittaa mieluummin tekeen töitä. Mut en mä kyl välttämät päästäis sit kyl niin helpol et se kaks kertaa viikos neljä tuntii per päivä, et kyl mä pistäisin ne tekemään vähä enemmän. Et se tuntuis joltain rangaistukselta.
(3V58)*

Hänellä oli yhdyskuntapalvelussa työkavereina sakkovankeja, ja Antti koki, että varsinkin heille rangaistusmuoto oli hyvä. Mielenkiintoista oli silti, että jopa hän itse ajatteli, että kyseisessä rangaistusmuodossa pääsee liian helpolla verrattuna tehtyjen tekojen vakavuuteen. Samansuuntaista vähättelyä oli myös muissa kertomuksissa niitten kohdalla, jotka oli tuomittu yhdyskuntapalveluun. Samoin ehdollisia tuomioita ei koettu kovin ankarina. Esimerkiksi Niko kertoo ensimmäisistä saamistaan ehdollisista tuomioista:

*Minä: Mitä siitä sitte seurasi kun jäit kiinni? Sanoitkin että jokun tuomion siitä sait...
Niko: Ehdonalaista, ehdonaalisen tuomion joo.*

*Minä: No osaaks sä sanoa et voikuttiks se sun eläään sitten jälkeenpäin?
Niko: No ei kai se mitenkään erikoisemmin siihen vaikuttanut sama juttu se sitten oli. Tietysti kun ehdoalaista tuli niin sitten ajatteli et sitähän siit aina tulee et aivan sama, mut ei siit sitte aina oo tullu. Tulihan sielt kolme vai neljä ehdonalaista ensin ja sit vasta ehdotonta kun ei ne mihinkään yhdyskuntapalveluun päästä, ainakaan sillo päästäny.
(6H53-6V56)*

Kertomukset korvauksista, sakoista ja yhdyskuntapalveluista edustivat usein kertomuksissa heikkoa puhetta. Haastatellut eivät usein tienneet kuin karkeasti, kuinka paljon heillä oli maksamattomia sakkoja tai korvauksia. Myöskään ehdollisista tuomioista ei oltu kovin hyvin perillä. Joissain tapauksissa, kuten Nikon kertomuksessa, nämä rangaistukset jopa alensivat kynnystä tehdä rikoksia. Kuten Niko sanoo, miksi ei tekisi uusia rikoksia, kun ”tuli olo, että ei sieltä kuitenkaan tule muuta kuin ehdollista, ja mitä sitten?”

Suhtautuminen vankilaan oli sen sijaan erilainen. Ensimmäinen ehdoton tuomio ja vankilaan joutuminen oli selkeä position vaihtuminen kaikkien niitten kertomuksissa, jotka olivat olleet vankilassa. Vankila toimi myös selkeästi pelotteena sellaisille haastatelluille, jotka eivät olleet

joutuneet sinne. Kaksi tällaista haastateltua kertoi erikseen, että riski joutua vankilaan toimi kimmokkeena alkaa järjestää omaa elämäänsä uudelleen ja välttää uusien rikosten tekemistä. Esimerkiksi Jussi kertoo omassa kertomuksessaan vankilaan joutumisen uhasta. Jussi ei ole ollut vankilassa ja on aikeissa rajoittaa rikosten tekemistä tai lopettaa ne vankilaan joutumisen uhan takia. Nyt edessä olevasta oikeudenkäynnistä saattaa seurata ehdoton tuomio.

Minä: No mitä sä sit aattelet vankilasta?

Jussi: No moni kaveri on ollu ja tota tälläki hetkellä ja se on, et mä en sinne todellakaa ikinä haluu. Et mä oon ollu kyttiksel viikon ja mut ei se oo niinku mitään, et mä en todellakaa haluu. Et mä en haluu olla niinku linnakundi. Et mä en oo yhtää sen tyylinenkää toivottavasti tai mitenkää.

(1V80)

Jussilla on lukuisia ehdollisia tuomioita takanaan ja runsaasti vahingonkorvauksia. Vankilassa pelottaa vapauden menettäminen, joka on ristiriidassa hänen vapautta ja itsemääräämisoikeutta korostavan elämänasenteensa kanssa.

Minä: No miten se sitten on kun sä sanoit, että et haluu olla...

Jussi: Ihmiseltä viedään vapaus ihan kokonaan ja ihmisoikeudet. Tai ei ihmisoikeudet, mut oikeudet elää ja näin. Mä haluan elää vapaasti ja itsenäisesti ja näin, mä en haluu missää selleis olla...

(1V82)

Pelkkä tuomio ei kuitenkaan selitä Jussin mielipidettä. Jussi korosti useaan otteeseen haastattelun kuluessa omaa vapauttaan ja haluaan elää juuri oman mielensä mukaan. Hänelle rikosten tekeminen on liittynyt elämäntapaan, jossa ei kiinnitetä huomiota muiden mielipiteisiin tai yhteiskunnan normeihin. Vankila ei kuitenkaan Jussin elämäntarinaa sovi. Hän ei koe olevansa ”linnakundin tyylinen”, eikä hän halua vankeustuomion mukanaan tuomaa sosiaalista leimaa.

Minä: Niin sulla on se itse tuomio mitä et haluu vai onko siinä vielä jotain muuta, miksi et haluu vankilaan?

Jussi: No se itse tuomio ja sit se käsite vankila, se pelottaa niin monii ihmisii. Et ei se ainakaa lisää mun tulevaisuutta jos jossai tiedois on et ett mä oon ollu linnas. Et ei se auta yhtää tän hetkist tilannet jos mä täst joutusin vankilaa. Sen jälkeen lähtiis mopo käsist ihan täysin, sit mä en välittä enää mistää mitää.

(1V84)

Jussi ei koe itseään sen tyyppiseksi ihmiseksi, joka joutuisi vankilaan, vaikka rikosten tekeminen onkin kuulunut hänen elämäänsä. Jussi tiedostaa silti ehdottoman tuomion ja sitä

seuraavan vankila-ajan yhtenä mahdollisena tulevaisuuden urana. Hänellä on myös ystävien kokemusten ja oman elämänpiirinsä jaettujen kertomusten kautta muodostunut kuva siitä, miten vankila vaikuttaa ihmiseen.

Minä: No miten se on, kun sä sanoit, et sull on ollu kavereit linnas. Kun sä oot niitä seurannut ulkopuolelta, niin onko se niihin vaikuttanu jotain?

Jussi: On. Yhest tuli semmone tosi tota, se muuttu ihan toiseks ihmiseks. Eikä yhtään paremmaks, vaan niinku paljo kylmemmäks ja kovemmaks ja raaemmaks. Ja tota väkivaltasemmaks.

(1V86)

Kertoessaan elämäkertomustaan haastattelussa Jussi samalla rakentaa mahdollisia tulevaisuudennäkymiä. Hänelle vankila edustaa jotain, joka väistämättä johtaisi uuden roolin omaksumiseen ja toisi mukanaan rikoskierteen syvenemisen ja rikosten luonteen muuttumisen. Hänen kokemuksensa mukaan vankila raaistaa ja muuttaa ihmistä, ja hän odottaa jotain samankaltaista tapahtuvan myös itselleen, mikäli vankilaan joutuu. Vankila toimii näin pelotteena, mutta konkretisoituessaan vankeustuomio voi alkaa toimia alkuperäistä tarkoitusta vastaan. Vankeustuomion jälkeen riski sille, että Jussin rikoskierre syvenee, olisi entistä suurempi. Hän odottaa niin käyvän, se kuuluu hänen tulevaisuudenkertomukseensa.

Antti taas on ollut jo vankilassa ja hän kertoo saamastaan tuomiosta:

Minä: Joo, no tota miltä sust ittest nyt tuntuu, et millä tavall se eka vankila-aika vaikutti suhun?

Antti: Ei ainakaan mitenkään, no siis hyvällä tavalla. Se vaikutti ku oppi näkemään senki puolen tästä elämästä. Se on ihan eri elämä, siellä on siellä on ihan, siellä on periaatteet ja kaikki tämmöset on helvetin isoja asioita ja. Sit oppi suoraan sanottuna oppi. Opin olemaan. Mul ei oo mitään ongelmaa mennä linnaan. Jos mä meen linnaan ni osaa ottaa sen, jos on vaan treenimahollisuudet ja kaikki tämmöset, mä osaan ottaa sen ja tulee istuu tälleen ja näin. En tietenkään tiä jos ois hirveen vitun pitkä tuomio, mut tommonen pikkutuomio kyl mä voisinn mennä, mikä mulla nytki on päällä, kolme kuukautta. Mä voisinn mennä istumaan ei siinä mitään. Tai vituttaa tietenki, mutta niinkö tiän ettei oo mitään ongelmaa eikä tälleen.

Kyllä.

Niin no sen jutun jälkeen kö selvisin siitä jutusta niin jätin ne mun ne vanhat kaverit kenen kanssa touhusin et ei vittu. Sit alkaa vetää taas puoleen että eihän tätä pysty enää kattomaan ollenkaan. Lopetin sen niitten kanssa pyörimisen, aloin seurustelemaan muijan kans mikä on töissä [naurahtaa]. Niin ni sitte ei enää, sit ihastu niin paljo siihen muijaan ettei enää kehannu niinkö tehdä tommosia juttuja mitään, eikä mitenkään muutenkaan.

(3H100-3V102)

Antin kertomuksessa oli seikka, joka toistui monen muunkin jo vankilassa olleen kertomuksissa. Hän korosti pelänneensä vankilaan joutumista etukäteen. Sinne jouduttuaan hän kuitenkin huomasi pärjäävänsä sielläkin, jos on pakko. Mutta hän kuitenkin näki vankilan paikkana, jossa ei jatkossa halua viettää aikaansa, vaan haluaa elämältään jotain muuta.

Vankilassa olleet korostivat monesti vankilaelämän tylsyyttä. Esimerkiksi Niko kertoi omasta vankila-ajastaan seuraavaa:

Minä: No mitä se vankila-aika?

Niko: No mitä siinä, oli se tietenkä kun sinne meni, niin enismmäsen viikon katteli et mitäs tää oikein on. Sit kun sihe pääsi mukaan niin aihän tää ookkaan ollenkaan niin paha paikka. Kyl siin sitte tuli toimee taas.

Minä: No olikä sillä sitten mitään vaikutusta sun elämään sen jälkeen?

Niko: No olihan sillä sen verra, et ei vankila oo mikään paha paikka et ei mitään välii vaik tulee tuomioita. Sit taas kun niit on muutaman kerran ollu nii kyl sit taas on niiku ei ei, kyl sitä mieluummin kuitenkin olis kotona.

(6H75-6V78)

Vankilaelämän kuvailuissa toistuivat kertomukset tylsästä, puuduttavasta arjesta. Kuten Niko kuvaili, alkuun mietitytti joutua sinne, mutta kokemuksen myötä huomasi, ettei se lopulta ole niin paha paikka. Ajan myötä kuitenkin vankilan rutiinit ja tarkkaan ulkopuolisten määrittämä elämä sai ajattelemaan, että mieluummin olisi kuitenkin kotona.

Vankila antoi kertomuksissa myös mahdollisuuksia. Esimerkiksi Karri kertoi seuraavaa;

Karri: No toi viimeene kerta, se ehkä pysähdytti aika paljo. Sillo viimesel kerral mä halusi päästä eroon jo kaikest. Ja hain apuu ja kyl sitä sielt sai mun mielest ihan niin paljo kun tarvis.

4V91

Vankila-aika oli pakollinen pysähtyminen rikoskierteessä ja siellä oli aikaa ja lisäksi tarjolla paljon tukea ja apua sitä haluaville. Tämä kuitenkin vaati kertomusten mukaan omaa halua ja aktiivisuutta. Vankilassa oli tarjolla päihkeitä ja myös siellä saattoi jatkaa niiden käyttöä. Mutta toisaalta halutessaan voi hakea apua päihdeongelmiin ja myös hakeutua päihteettömälle osastolle. Näin kävi esimerkiksi Nikolle, joka kertoi, että ensimmäinen tuomio ei vielä

riittänyt saamaan muutosta aikaan hänen elämässään, mutta päätös kuitenkin kypsyi uusien tuomioiden myötä:

Minä: No mitäs sä muuten ajattelet muuten vankilasta et onko siitä jollekin jotain hyötyä vai onko se ihan turhaa et ihmisiä sinne laitetaan?

Niko: No on kai siit jollekin jotain hyötyä, kun ei sinne enää jaksa mennä. Kun ensin kun sinne meni niin mitäs siin kun kännis sielläki, vetää pillereitä ja pirii ja kaikkee mitä nyt sattuu saamaan käsiinsä. Et äkkii menee aika kun pää sekasin vaan. Nyt sitte kun on pari viimest tuomioo ollu ihan selvin päin et mitää ei oo ottanu nii. Viimeksi päihteettömäl osastol.

Minä: No on sul sitte semmone fiilis et sua ois yritetty auttaa vankilas vai oisko jotai mitä olisit vielä kaivannu?

*Niko: No noista viimesist tuomioist en oikee tiedä mut ainaki tää viimeinen päihteettömäl tuntu et siel yritettii auttaa. Ja en mä sen jälkee oo ottanu mitää, et on kaikki sit kummnki sen verran muuttunu. Kun ei enää joka päivä ihan sekasin tuol heilunu joka päivä. Ja niin ku täälläki ehdonalaisvalvojalalla kun ennen oli aina jossai puistossa pää aivan sekasin kun ois pitäny mennä et tuntu et on parempaaki tekemistä. Jotain tollasii.
(6H79-6V82)*

Haastateltujen kertomusten perusteella vankilaan joutuminen oli merkittävä position vaihdos heidän elämässään. Vankila-ajasta puhuttiin paljon. Vankila herätti sekä siellä olleissa että siltä vältyneissä voimakkaita mielipiteitä. Vankilan merkittävyys näkyi myös, jos kertomuksia lähestyi vahvan ja heikon puheen kautta. Varsinaisen rikoskierteen ajan kuvailut liikkuivat usein heikon puheen alueella. Vankilasta kerrottiin taas huomattavan paljon vahvan puheen avulla. Suhtautuminen vankilaan vaihteli kuitenkin suuresti jo siellä olleitten ja niitten, jotka eivät olleet siellä olleet, kertomuksissa. Ennen omakohtaista kokemusta vankila koettiin pelottavana ja ahdistavana. Vankilakundin leimaa ei haluttu ja sen koettiin entisestään vähentävän mahdollisuuksia muussa elämässä. Toisaalta vankilassa jo olleitten kuvailuissa toistui pärjäämisen ja sopeutumisen kuvailuja. Näissä kuvailuissa kerrottiin, että vaikka paikka oli alkuun ahdistava ja pelottavakin, niin kyllä siellä tarpeen vaatiessa tulee toimeen. Vankila voitiin nähdä myös mahdollisuutena, irtiottona aikaisemmasta rikoskierteen aikaisesta arjesta. Siellä myös joutui viimeistään kohtaamaan taparikollisten arjen. Kertomuksissa oli kuvailuja siitä, miten tämä sai viimeistään ajattelemaan, että onko tämä elämäntapa todella se, mitä haluttiin.

Vankeustuomio tuo mukanaan vapauden menetyksen määräajaksi. Tämän konkreettisen rangaistuksen rinnalle tulee voimakas sosiaalinen leima, joka vaikuttaa monella tasolla. Tätä sosiaalista leimaa korostettiin useissa haastatteluissa, joissa kerrottiin esimerkiksi, että vankeustuomio ei ”ainakaan mitenkään paranna mahdollisuuksia elämässä”. Rikollisten maailmassa vankeustuomio voi olla myös sosiaalista pääomaa. Vankilassa istunut henkilö on osoittanut, että pärjää siellä. Vankilassa on myös mahdollista tutustua muihin rikoksia tekeviin henkilöihin ja saada kontakteja, joita myös rikollisen uralla tarvitaan. Sosiaalisen leiman lisäksi vankeustuomio tuo yhteiskunnan instituutioissa pitkän aikaa henkilöä seuraavan leiman. Myös nuorten rikosentekijöiden elämäntilannetta tutkinut Juha Kääriäinen on kiinnittänyt tähän huomiota. Kääriäisen mukaan eräs länsimaisille yhteiskunnille tyypillinen piirre on kansalaisten runsas tyypittely yhteiskunnan eri instansseissa. Tyypittelyjen avulla yhteiskunta määrittää suhdettaan yksilöön ja tuottaa rakenteellisia kehyksiä, jotka rajaavat ja mahdollistavat yksilön elämäänsä. Nämä tyypittelyt taas vaikuttavat esimerkiksi siihen, millaisia palveluita ihmisille on tarjolla. Vapautuva vanki on yhteiskunnan silmissä leimattu rikolliseksi, mikä rajoittaa monella tavalla hänen mahdollisuuksiaan. Heille on silti varattu erityisiä palveluita, kuten asuntoja, joiden saamisen ehtona on yhteiskunnan leima. Liian poikkeavat, tai väärällä tavalla poikkeavat, voidaan sulkea palveluiden ulkopuolelle. (Kääriäinen 1994, 215)

Tämä vankeustuomion vaikutuksen monitahoisuus näkyi hyvin haastateltujen kertomuksissa. Vankila-aika itsessään koettiin tylsäksi ja monin tavoin epämiellyttäväksi ajaksi, hukkaan heitetyksi elämäksi. Vankilakundin leiman koettiin myöhemmin vaikuttavan siihen, miten haastateltuun suhtauduttiin. Rikollisten maailmassa se voitiin nähdä osoitukseksi vahvuudesta ja pärjäämisestä. Toisaalta vankeustuomio vaikeutti rikollisen uralta irtautumista esimerkiksi vaikeuttamalla työnsaantia. Joissain kertomuksissa ensimmäinen tuomio myös alensi kynnystä tehdä lisää rikoksia. Vankeustuomion jälkeen haastateltu oli huomannut, että vankila ei lopulta ole niin paha paikka, ja uudet tuomiot eivät pelottaneet samalla tavalla kuin ensimmäinen. Vankeus toi mukanaan kuitenkin myös mahdollisuuksia. Vankilassa oli esimerkiksi mahdollista saada päihde- tai muuta kuntoutusta, jonka saaminen vankilan ulkopuolella on huomattavan paljon vaikeampaa. Tarkasti aikataulutettu vankilaelämä mahdollisti hyvin intensiivisen hoidon. Vankila toimi pakollisena pysähtymisenä, joka antoi

mahdollisuuden pohtia omaa elämäänsä, ja jos motivaatio oli riittävän suuri, myös irtautua päihteistä tai yleisemmin rikollisesta elämäntavasta.

5.7. Rikosuralta irtautuminen

Haastatteluhetkellä haastattelemieni henkilöiden elämäntilanteet vaihtelivat suuresti. Joukossa oli jo rikosuralta irtautuneita ihmisiä, jotka olivat eläneet jo jonkin aikaa elämää, johon rikokset eivät enää kuuluneet. Heillä oli usein takanaan pitkä jakso ilman päihteitä, he olivat mahdollisesti perustaneet perheen tai saaneet vakituisen työpaikan. Näiden henkilöiden kohdalla olennaista oli roolinmuutos rikollisessa maailmassa elävästä henkilöstä joksikin muuksi. Osa haastatelluista taas eli haastatteluhetkellä tietynlaisessa välitilassa. He kertoivat esimerkiksi yrittävänsä parhaillaan eroon päihteiden käytöstä ja siihen kuuluneesta elämäntavasta, jonka osa rikokset olivat olleet. Joukossa oli myös niitä, jotka sanoivat kysyttäessä suoraan, että rikoksia tulee varmasti vielä lisää. Osaltaan haastateltujen henkilöiden hyvin erilaiset elämäntilanteet haastatteluhetkellä vaikeuttavat rikosuran loppuvaiheen analyysiä. Koin aiheen kuitenkin mielenkiintoiseksi työn kokonaisuuden kannalta ja siksi käsittelen tässä luvussa lyhyesti myös tätä aihepiiriä.

Yksi yhteinen nimittäjä nousi haastattelujen tässä vaiheessa esille. Lähes kaikki haastatellut kertoivat, että heidän pitemmän tähtäimen tavoitteensa oli elää elämää, johon päihteet tai ainakaan niiden päivittäinen käyttö tai rikokset eivät kuuluisi. Tätä työtä varten haastatelluilla oli kaikkiaan takanaan useita vuosia aktiivista rikosuraa. Monet heistä kertoivat, että rikosuran alkuvaiheessa rikosten tekeminen oli ollut jännittävää ja että rikollinen maailma oli houkuttanut heitä. Kun puhe kääntyi tämänhetkiseen tilanteeseen ja tulevaisuuden suunnitelmiin, sävy oli erilainen. Monet olivat jo ehtineet väsyä rikolliseen elämäntapaan ja sitä ei enää ihannoitu. Esimerkiksi Matti kertoi käsityksestään rikosuran lopettamisesta näin:

*Matti: Ennen ku oot sit sen verran kasvanu, jos kasvat. Et se rötöstely loppuu. Ku en mä ainakaan yhtään mun kaverii tiedä joka ois niinku ylpee jostain niitten rötöksestä. Et ne puhuis niistä et ne ois kehumisen aiheita tai mitenkään tälleen näin.
(2V230)*

Rikosuralta pari vuotta aikaisemmin irtautunut Antti taas kertoo rikosuralta irtautumisesta seuraavasti:

Antti: Niin no sen jutun jälkeen kö selvisin siitä jutusta (vakava pahoinpitely, mistä ei saanut tuomiota) niin jätin ne mun ne vanhat kaverit kenen kanssa touhusin et ei vittu. Sit alkaa vetää taas puoleen että eihän tätä pysty enää kattomaan ollenkaan. Lopetin sen niitten kanssa pyörimisen, aloin seurustelemaan muijan kans mikä on töissä [naurahtaa]. Niin ni sitte ei enää, sit ihastu niin paljo siihen muijaan ettei enää kehannu niinkö tehä tommosia juttuja mitään, eikä mitenkään muutenkaan.

(...)

No sen jälkeen aloin käymään töissä, sit huomasin et okei työtä tekemällä tienaa kans. Niin niin siitä lähtien oon tehny töitä aika monessa firmassa ja monessa paikassa mutta nyt on tää työpaikka missä nyt oon, ni tarkotus saada pysymään. Et sanotaan nyt että kolmen vuoden sisällä mulla on elämä muuttunu niinkö ihan täysin.

(3V155)

Antin kertomuksesta haluan nostaa esiin kaksi muissakin selviytymiskertomuksissa toistunutta seikkaa. Antin kertomuksessa oli selkeä tapahtuma, joka lopulta johti position vaihdokseen ja siihen, että Antti alkoi laajemmin pohtia omaa elämäänsä. Toinen myös monissa muissa selviytymistarinoissa toistunut seikka oli parisuhteen löytyminen. Antin tarinassa keskeistä rikosuran loppumisen kannalta oli havahtuminen ympäröivän sosiaalisen piirin toimintaan. Hän kuvaili toisaalla haastattelussa, kuinka näki suonensisäisten huumeiden käytön vaikuttavan pitkäaikaisiin ystäviinsä ympärillään:

Antti: Ja sit se et jätkät alko vetään semmosta huumetta, niinkö piikittämään siellä. Vittu saatanan ressuikoita, jotka naamaan ni. Se on sitte aiheutti, että mä erkaannuin niistä hommeleista kokonaan.

(...)

Sit ku sä sen muijan kautta sait normaalin semmosia työssäkäyviä kavereita, ni kyl kaikki muuttu. Ei enää niinkö tee mieli yhtään tehä niitä vanhoja juttuja mitä. Vituttaa seuraavana päivänä ihan helvetisti se jos nyt ottas pillereit, nit sit unohtas kaikki mitä piti tehä ja. Vituttas niin paljo seuraavana päivänä että sitä ei viitti.

(3V159)

Antti kertoi aikaisemmin, että ryhtyi aikanaan tekemään rikoksia osaltaan, koska tutustui nuorena miehenä sukulaismiehen kautta rikolliseen maailmaan. Tämä maailma vetosi nuoreen mieheen, joka haki paikkaansa yhteiskunnassa. Antti kertoikin, että yksi merkittävä syy sille, miksi oli alun perin alkanut tehdä rikoksia, oli hankkia rikollisessa maailmassa

elävien kunnioitusta. Vanhemmiten iän ja kokemuksen myötä rikollisen maailman houkuttelevuus kuitenkin oli heikentynyt. Antille rikokset olivat aiemmassa elämänsä vaiheessa merkittävä osa hänen identiteettiään. Vanhemmalla iällä hän taas koki, että ei enää halua samaistua ympärillään oleviin ihmisiin, vaan hän alkoi kaivata toisenlaista sisältöä elämäänsä. Antti myös tutustui työn ja uuden seurustelusuhteen kautta ihmisiin, joiden kautta hän sai uudenlaisia toimintamalleja. Varsinainen position vaihtuminen tapahtui, kun Antti oli tilanteessa, missä tajusi, että hänellä on mahdollisesti edessään pitkä vankeustuomio. Takana oli kuitenkin pidempi kehityskulku, mikä Antin tapauksessa johti lopulta uudenlaisen identiteetin omaksumiseen.

Yleisesti mielenkiintoista oli myös kerronnan sävyn muuttuminen. Tämä toistuu paitsi Antin kertomuksessa, monen muunkin selviytymistarinan kohdalla. Rikosuran ajan kuvailut liikkuvat pääsääntöisesti hiljaisen puheen maailmassa. Kertomukset olivat poukkoilevia, ja pitkiä ajanjaksoja sivuutettiin muutamalla lauseella. Kun puhe kääntyi rikosuran loppumiseen ja sen jälkeiseen aikaan, haastatellut palasivat usein vahvan puheen piiriin. Taustalla saattoi olla jokin tietty herättävä kokemus, kuten Antilla väkivaltarikos ja sen jälkeen pelko kiinnijäämisestä ja pitkästä tuomiosta. Muita tällaisia havahduttavia kokemuksia näissä kertomuksissa olivat esimerkiksi jonkun läheisen ihmisen kuolema, vankilaan joutuminen, jonkun läheisen saama pitkä vankeustuomio tai petetyksi tuleminen. Tällaiset yksittäiset tapahtumat saivat kertomuksissa kertojan pohtimaan omaa rooliaan ja sitä, millaista sisältöä jatkossa halusi omalle elämälleen. Usein näissä kuvailuissa kerrottiin myös Antin tavoin siitä, miten elämään oli tullut uutta, positiivista sisältöä. Esimerkiksi vankilassa saatu laadukas päihdehoito, parisuhde, lapsen syntymä tai vakituinen työpaikka olivat tällaisia rikosuralta irtautumista helpottaneita tekijöitä.

Vaikka ulkoiset asiat vaikuttivat haastateltujen kertomuksissa merkittävästi elämänsäkuuluun, näissä selviytymistarinoissa korostettiin kuitenkin usein omaa pärjäämistä ja oman päätöksen merkitystä. Esimerkiksi Niko kuvailee rikosuralta irtautumista seuraavasti:

Niko: Ittestähän se aina loppujen lopuks on kiinni, mut tottakai muija on aina yks semmonen minkä takia on parempaan suuntaan menny. Ja huonompaan. Se on kans ittest kiinni, ja siit porukast mis liikku kun kaikki muutki teki niin miks en minä. Ittestä se kaikkein eniten on kiinni, ei siin voi ketään muutakaan syyttää.
(6V148)

Niko ei ollut ainoa haastateltu, joka kertoi tämänkaltaisen ”lopulta se on itsestä kiinni” -kertomuksen. Näissä kuvailuissa oli nähtävissä samaa pärjäämisen ja oman roolin korostamista, mihin törmäsin esimerkiksi lapsuuden kuvailuissa. Haastateltavien kulttuuriin tuntuu kuuluvan ajattelutapa, että vaikka he elävät kovassa maailmassa ja ulkoiset olosuhteet eivät helpota elämää, niin lopulta yksilö itse tekee omat ratkaisunsa, niin hyvässä kuin pahassa.

Kysyin haastatelluilta haastattelun lopuksi, miten he neuvoisivat ystävää, jonka poika tai pikkuveli on samassa tilanteessa, kuin he olivat nuoruudessaan, rikosuran alkuvaiheessa. Haastattelurunkoa tehdessäni ajattelin, että tämänkaltaisen haastateltavan kysymys on ehkä helpompi lähestyä, kuin jos kysyisin suoraan, mitä sinulle olisi pitänyt tehdä silloin, kun aloitit rikosten tekemisen. Tässä mielessä kysymys tuntui toimivalta, kysymykseen vastattiin yleisesti melko laajasti ja pohtien. Monet haastatellut alkoivat puhua itsestään ja he peilasivat vastauksia omaan nuoruuteensa.

Yleissävy näissä vastauksissa oli melko epäilevä. Haastatellut kertoivat, että heidän ympärillään olleet aikuiset olivat kyllä koittaneet puhua heille kyllästymiseen saakka heidän valinnoistaan ja niiden seurauksista. He kuitenkin kertoivat, että tuossa nuoruuden vaiheessa kaveripiirin houkutus oli voimakasta ja kenenkään ulkopuolisen puheella ei silloin ollut kovin paljon merkitystä. Muutama useammassa vastauksessa toistunut seikka on kuitenkin mahdollista nostaa esiin.

Esimerkiksi Niko vastasi kysymykseen näin:

Niko: En mä luule, en mä usko et siihen ois ulkopuolelta voinu mitenkään vaikuttaa. Ja kun kumminkin oli se viina tärkeempää kun mikään muu ja kaikki muut aineet.
(6V152)

(...)

Kai niit olis, yks ois tietysti et olis semmonen joku ryhmä mis olis semmosii entisii rikollisii. Juts semmoosii jotka on nuorena joutunu vankilakierteeseen ja sillee. Et menis siihe juttelemaa et toiset näkis et mitä siit sitten tulee, et ei se oookkaan niin hauskaa sit enää. Joku sellane ehkä voi auttaa.
(6V156)

Nikon lisäksi useat muut haastatelluista korostivat vertaistuen merkitystä. He kertoivat, että jos ylipäätään olisivat jotain aikuista kuunnelleet, niin sellaista, jolla on itsellään kokemusta rikosten tekemisestä nuorena. Monet haastatellut myös sanoivat, että he itse yrittäisivät puhua nuoren kanssa siitä, mitä rikollinen elämä todellisuudessa on. Heidän mukaansa olisi tärkeää, että nuoret saisivat mahdollisimman suoraa ja rehellistä tietoa siitä, mitä rikokset ja päihteiden käyttö todellisuudessa tuo elämään. Koulujen tarjoama huumevalistus nähtiin hieman lapsellisena ja ainakaan sillä ei koettu olevan mitään vaikutusta. Tässä yhteydessä kerrottiin myös siitä, miten heillä itsellään oli ollut nuorena vääristynyt ja ihannoitu kuva päihde- ja rikosmaailmasta. He kertoivat, että totuus tuli esille vasta siinä vaiheessa, kun oli jo liian myöhäistä ja irrottautuminen päihteistä oli vaikeaa.

Sami esimerkiksi pohti keinoja rikoksia tekevän nuoren auttamiseksi näin:

Sami: En en mä tiää ei kuitenkaan, mul on ollu niin kova kuri kuitenkin et ei se näköjään auttanu. En mä tiedä, oisko sit kaupungin vaihto tai ainaki asuinpaikkakunnan vaihto, et jollaki tavalla se pitäis muuttaa se systeemi, ettei pääsis nois porukois pyörimään. Ei niistä, kyl kontrolloitu on, mut onneks ittellä on nyt tietoo kuitenkin näist asioist niin paljon ni. Et kyl mä niin pitkään vaan estän ku vaan pystyn, et ei mun lapsi kyl tuu käyttään, jos se on musta vähänkään et, mul on kaikki keinot käytös mitä vaan voi käyttää. Et en mä kenellekään toivo samanlaist tietenkään [naurahtaa]. Parempi ois antaa jotain ennen, ku joutuu sinne vankilaan sitte. Ko ei se kuitenkaan henkisesti kaikil oo oikee paikka, ei välttämät kaikki sitä kestä.

5V148

Samin vastauksessa tuli vertaistuen lisäksi esille toinen neuvo, joka toistui vastauksissa. Monet haastatellut korostivat, että täydellinen kaveripiirin ja mielellään koko kaupungin vaihto olisi yksi, ehkä merkittävin keino, joka olisi voinut auttaa. Kaveripiirin vaikutus omaan elämäntapaan miellettiin niin tärkeäksi, että vain katkaisemalla suhteet muihin rikoksia tekeviin nuoriin olisi mahdollista vaikuttaa myöhempään kehitykseen.

Haastatteluissa palattiin tässä kohtaa myös omiin lapsuuden kokemuksiin. Esimerkiksi laitossijoituksiin suhtauduttiin epäilevästi. Haastattelujen kertomuksissa oli kuvailuja siitä, että ainakaan se ei auttaisi, että ainakin heidän omalla kohdallaan laitossijoitus oli viimeinen siirtymä ennen lopullista periksi antamista. Toisaalta haastatteluissa oli kuvailuja esimerkiksi omien vanhempien vähäisestä läsnäolosta haastatellun lapsuudessa, luotettavien

aikuiskontaktien puutteesta, liian kovasta tai liian lepsusta kurista tai siitä, että omassa lapsuudessa ei ollut ollut mitään harrastusmahdollisuuksia. Näissä kuvailuissa haastatellut tarjosivat keinoiksi tukea rikolliseen elämään hakeutumassa olevaa nuorta tarjoamalla hänelle sellaisia asioita, joista he kokivat jääneensä itse paitsi lapsuudessaan.

6. YHTEENVETO

Alun perin tämä työ lähti liikkeelle, koska halusin ymmärtää paremmin, mistä on kyse ilmiössä, johon on aiemmassa tutkimuksessa viitattu esimerkiksi nuorisorikollisuuden polarisaatiolla tai nuorten rikollisuuden kasautumisella (Salmi 2004, 204 ks. myös Kuure 2002, 182, Kivivuori 2008, 162-163, Elonheimo 2010, 47). Myös rikoksia tekevien nuorten kanssa työskentelevät ovat käymieni keskustelujen perusteella törmänneet tähän samaan ilmiöön. Pohjimmiltaan tässä on kyse siitä, että 1990-luvulta lähtien nuorten yleinen rikosaktiivisuus on vähentynyt selvästi ja samalla tietyn osan rikosaktiivisuus on kasvanut. Tähän ryhmään kuuluvat nuoret ovat kehityksen myötä tehneet koko ajan suuremman osan nuorten kokonaisrikollisuudesta ja samalla myös rikostekojen määrä yksilöä kohti on noussut. Kehitys on ollut erityinen monella tasolla. Nuoruuteen on aina kuulunut omien rajojen hakeminen yhteiskunnan normeja kyseenalaistamalla, ja monen kohdalla tämä on tarkoittanut myös legaalisten normien rikkomista. (Honkatukia & Nyqvist & Pösö 2006, 212 ks. myös Elonheimo 2010 14-15) Tämän kyseisen ryhmän kohdalla vaikuttaa, että taustalla on muutakin. Rikokset vaikuttavat heidän elämänsä monella tavalla ja niillä on siinä merkittävä rooli. Rikosten ja tuomioiden kasautumisen myötä nämä nuoret joutuvat väistämättä yhteiskunnan marginaaliin. Heidän valinnan mahdollisuutensa ovat monella tavalla kaventuneet ja monen kohdalla nuoruuden rikoskierre johtaa myöhemmin ammattirikollisen elämään.

Nuorisorikollisuuden polarisaatio on kvantitatiivisen tutkimuksen piirissä hyvin tunnettu ilmiö, ja sen kautta on mahdollista saada esimerkiksi tietoa rikoksille altistavista taustatekijöistä, kuten siitä, millaisia rikoksia ja missä elämänvaiheessa nuoret yleensä tekevät (Näsi & Tanskanen 2017, 204 – 206, ks. myös Salmi 2004, 204, Kuure 2002, 182, Kivivuori 2008, 162-163). Kaikki tällainen tieto on arvokasta ilmiön oikean ymmärtämisen kannalta. Samalla kuitenkin näiden nuorten kanssa työskentelevät ovat toivoneet aiempaa syvällisempää tietoa. Tietoa siitä, miten tämän ryhmän nuoret itse hahmottavat omaa maailmaansa, oman toimintansa reunaehdoja ja viranomaisten roolia siinä. Oman työni kantavaksi ajatukseksi muokkautui prosessin aikana ajatus siitä, että haluan tuoda tutkimukseen mukaan rikoksia tekevien nuorten *oman äänen*.

Päivi Honkatukia, Leo Nyqvist ja Tarja Pösö kiteyttivät mielestäni osuvasti tämän puhuessaan siitä, että nuorisoriikollisuuden syvällisen ymmärtämisen kannalta on keskeistä siirtyä tarkastelemaan nuoriso-ongelmien sijaan nuorten ongelmia. (Nyqvist & Pösö 2006, 211-212). Tällöin on oleellista, että siirrytään nuorisoriikollisuuden yhteiskunnassa aiheuttamien ongelmien tasolta tarkastelemaan niitä ongelmia, joita nuoret itse kohtaavat omassa elämässään. Nuoriso-ongelmien tutkimus on yleensä ylhäältä alaspäin suunnattua, sillä kiinnitetään huomiota esimerkiksi siihen, miten nuorten rikollisuus on kehittynyt eri aikoina ja millaiset taustatekijät ennakoivat rikosten tekemistä. Tutkimusta tuotetaan yleensä yhteiskunnan tilauksesta ja yhteiskunnan rahoittamana. Usein mukana on myös pyrkimys vähentämään nuorten rikollisuutta. Tässä työssä taas tarkastelun kohteena ei ollut lähtökohtaisesti se, miten nuorten tekemiä rikoksia voidaan ehkäistä, vaan se, millaisessa maailmassa rikoksia tekevät nuoret kokevat elävänsä. Tässä on kyse asiantuntijuudesta ja siitä, kenellä on paras tieto missäkin tilanteessa. Ymmärtävän tutkimusotteen käyttöön liittyy nuorisoriikollisuuden kohdalla aina tietty painolasti. Nuorisoriikollisten toiminta rikkoo monella tavalla yhteiskunnan normeja, niin legaalisia kuin moraalisiakin. Nuorten äänen mukaan tuominen tutkimukseen ei kuitenkaan tässä yhteydessä tarkoita heidän tekojensa hyväksymistä tai vähättelyä. Kyseessä on tapa tuottaa sellaista tietoa, joka voi auttaa yhtäläillä nuorten rikollisuuden ehkäisyssä. Oleellista on tunnustaa rikoksia tekevien nuorten asiantuntijuus oman tilanteensa arvioinnissa ja tuoda se mukaan viranomaisten asiantuntijuuden rinnalle. Myös tämän työn haastatteluissa tuli esille moneen kertaan haastateltujen halu irtautua rikollisesta elämästä. Syyt sille, miksi tietty nuori kuitenkin oli tehnyt tai teki edelleen rikoksia, vaihtelivat suuresti yksilöiden välillä. Yhteiskunnan rikoskontrollin onnistumisen kannalta on kuitenkin aivan keskeistä ymmärtää, millaisia ongelmia nuoret kohtaavat jokapäiväisessä elämässään, ja tätä kautta pystyä tehokkaasti auttamaan heitä. Myös yhteiskunnan kannalta on tärkeää, että nuori sitoutuu itse prosessiin, jossa tavoitteena on rikokseton elämä. Valta on silti koko ajan viranomaisilla.

Tämän työn pohjana on kymmenen nuoruudessaan runsaasti rikoksia tehneen nuoren miehen haastattelut. Haastattelujoukko on niin pieni, että sen pohjalta ei voi tuottaa tilastollisessa mielessä edustavaa tietoa tästä ilmiöstä. Haastatelluilla on kuitenkin vuosien omakohtainen kokemus rikollisesta nuoruudesta ja siitä maailmasta, missä rikoksia tekevät nuoret elävät.

Heillä on omakohtaista kokemusta siitä, millaisten reunaehtojen alaisena rikoksia tekevä nuori toimii. Miten hän hahmottaa ympäristöään ja suhdettaan toisaalta muihin rikoksia tekeviin nuoriin, toisaalta siihen nuorten enemmistöön, joka ei tee aktiivisesti rikoksia? Entä millainen sitten on tämän työn antama kuva ”siitä tavallisesta tarinasta”, eli millainen on tätä työtä varten kerättyjen kertomusten perusteella rikollinen nuoruus? Jo haastatteluja kerätessäni kävi selväksi, että haastateltavat ovat eläneet kovassa maailmassa ja heidän kertomuksistaan ei juuri löytynyt sankaritarinoita. Kertomuksissa liikuttiin päihteiden, väkivallan ja rikosten maailmassa. Toki myös haastateltujen kertomuksissa oli valoisiaakin sävyjä, mutta kertomusten pohjavire oli silti melko synkkä. Kerrottiin paljon hukkaan heitetyistä mahdollisuuksista, rikkoutuneista ihmissuhteista, läheisten ihmisten kuolemista ja päämäärättömästä, päihteiden sävyttämästä haahuilusta. Silti myös heidän elämässään oli kertomusten perusteella tietty perusrunko. Elämänkulkuun mahtui jaksoja, joiden aikana haastatellut käyttivät runsaasti päihteitä ja joiden aika kasautui usein myös rikostekoja. Näitä jaksottivat viranomaiskontaktit, tuomiot sekä erilaiset hoitajaksot. Myös haastatellut pohtivat omia mahdollisuuksiaan ja omaa rooliaan yhteiskunnassa. Kaikkia haastateltuja ihmisiä yhdisti myös pyrkimys saada elämään muunlaista sisältöä. Useat haastatellut kertoivat, että tulevat todennäköisesti edelleen tekemään rikoksia. Silti monet kertoivat haaveilevansa vanhemmalla iällä toisenlaisesta elämästä, kuten perheestä ja työpaikasta, samoista asioista, joista enemmistö parikymppisistä nuorista miehistä haaveilee.

Useimmat haastattelemiini henkilöt kertoivat rikkinäisestä ja monin tavoin turvattomasta lapsuudesta. Kertomuksissa toistuivat kuvailut vanhempien päihde- ja mielenterveyden ongelmista, työttömydestä ja taloudellisista ongelmista. Harvinaista ei myöskään ollut toisen vanhemman, tai yhden haastatellun kohdalla molempien, kuolema lapsuusvuosien aikana. Myös perheen kontaktit sosiaaliviranomaisiin olivat verrattain yleisiä. Monet olivat myös viettäneet osan lapsuuttaan lastensuojelun laitoksissa. Lapsuuden kuvailuista on mahdollista nostaa esiin muutama usein toistunut seikka. Kertomuksissa toistui vanhempien vähäinen läsnäolo. Syyt tälle vaihtelivat suuresti, mutta tavalla tai toisella tämä toistui lähes jokaisessa kertomuksessa. Toinen merkittävä seikka oli se, että vaikeuksista huolimatta lapsuuden kokemuksilla ei haluttu selittää omaa myöhempää toimintaa. Lapsuuden kokemukset liikkuivat yleensä hiljaisen puheen maailmassa. Näissä kertomuksissa haastatellut eivät halunneet näyttäytyä uhreina siinä mielessä, että olisivat sysänneet syyn omista valinnoistaan

vanhemmilleen. Syitä tälle voi olla monia, mutta osaltaan kyse voi olla haastateltujen maailmasta, jossa korostettiin kertomusten perusteella tietynlaista kovuutta ja pärjäämistä.

Koulun alkamisen myötä monissa kertomuksissa viranomaisten läsnäolo lisääntyi. Peruskoulun myötä myös kontaktit toissijaisiin kasvatusorganisaatioihin lisääntyivät. Tämä kertoo osaltaan siitä, että viimeistään tässä vaiheessa myös yhteiskunta alkoi herätä siihen, että tähän ryhmään kuuluneet nuoret tarvitsevat vahvempaa apua, kuin mitä nuorten enemmistön kohtaamilla organisaatioilla on käytössään. Erityisluokilla, lastensuojelulaitoksilla, päihdekuntoutuksella ja muilla tämän kaltaisilla toissijaisilla organisaatioilla on kuitenkin kääntöpuolensa. Niiden myötä lapsi tai nuori määritellään poikkeavaksi ja tämä leima tuo mukanaan avun lisäksi rajoitteita nuoren mahdollisuuksiin. Toisaalta tällaisten kokemusten myötä nuori viimeistään joutuu tekemisiin muitten samankaltaisia ongelmia kohdanneiden nuorten kanssa. Tämän kaltaiset kontaktit voivat tuoda mukanaan uusia malleja rikosten tekemiselle, mikä voi joissain tapauksissa kiihdyttää ajautumista tai hakeutumista yhteiskunnan marginaaliin. Tämä prosessi on kaksitasoinen. Nuori itse omilla valinnoillaan vaikuttaa siihen, että hän joutuu toissijaisten organisaatioiden toimien kohteeksi.

Rikosten tekeminen alkoi näiden kertomustan mukaan yleensä ala-asteella, tyypillisesti kymmenen ja kahdentoista ikävuoden välillä. Kaikki haastatellut kertoivat varastelleensa kaupasta tavaraa ja useat kertoivat syyllistyneensä myös monenlaiseen muuhun pahantekoon, esimerkiksi polkupyörävarkauksiin, töhrimiseen tai tappeluihin. Myöhemmän elämän rikosuran aikaisten tekojen ja näitten ala-asteaikaisten hölmöilyjen välille tehtiin kuinkin kertomuksissa selvä ero. Niistä puhuttiin naureskellen ja useissa yhteydessä korostettiin, että ne eivät vielä olleet mitään oikeita rikoksia ja niistä ei seurannut sen kummempaa. Kertomuksissa korostettiin, että tällainen toiminta kuului vielä normaaliin lapsuuteen. Haastateltujen kertomuksissa merkittävä jako tapahtui pari kolme vuotta myöhemmin ensimmäisten vakaviksi miellettyjen rikosten kautta. Tällaisia rikoksia olivat kertomuksissa esimerkiksi mopovarkaudet, autoihin murtautuminen tai vakavat pahoinpitelyt. Näitten myötä useat haastatelluista alkoivat mieltää itseään lopullisesti jonain muuna kuin normaaleina nuorina, ja kynnyks uusiin rikostekoihin laski. Kertomuksissa haastatellut alkoivat kuvailla itseään termeillä, kuten *"hankala"*, *"häirikö"*, *"pelle"*, *"tarkkislainen"*, kun vastinparina oli

kouluun paremmin sopeutuvan enemmistön ”normaali” nuori. Kertomuksissa tulee tässä esille myös se, miten merkittävä rikosuran jatkon kannalta on nuoren oma käsitys itsestään ja mahdollisuuksistaan. Yksittäisen automurron tai mopovarkauden rangaistusseuraamukset eivät ole Suomessa kovin merkittäviä. Tyypillisesti tällaisista tuomitaan joidenkin satojen eurojen sakko ja lisäksi tekijä veloitetaan korvaamaan aiheuttamansa vahingot. Lisäksi tulee rikosrekisterimerkintä ja sen mukanaan tuoma virallinen leima. Ulkopuolelta katsoen tällaiset seuraamukset eivät vielä muodosta sellaista estettä, joka merkittävästi vaikuttaisi nuoren myöhempiin mahdollisuuksiin. Rikosrekisterimerkintä poistuu aikanaan nuoren tiedoista ja korvaussummat eivät ole yksittäisestä rikoksesta vielä niin suuria, etteikö niistä olisi mahdollista selviytyä. Kuitenkin jos nuori itse kokee, että hänen mahdollisuutensa ovat nyt menneet, kynnys uusien rikosten tekemiseen pienenee merkittävästi. Oleellista tässä vaiheessa on se, millaiseksi nuori itse määrittää oman roolinsa yhteiskunnassa. Haastateltavien kertomusten perusteella juuri tämä toinen jako on se vaihe, missä ulkopuolisten riittävän jämää puuttuminen tilanteeseen olisi erityisen tärkeää.

Tämän roolinvaihdon merkittävyys tuli esille myös siinä, että useissa kertomuksissa osattiin usein kertoa hyvinkin tarkasti se tietty tilanne, joka johti oman roolin uudelleen määrittelyyn. Nämä kuvailut liikkuvat pääasiassa vahvan puheen maailmassa. Kertomukset olivat muuhun elämänsä kuvailuun verrattuna hioutuneita. Niistä näki, että sama kertomus oli kerrottu monesti aikaisemminkin. Kerrottiin esimerkiksi yksittäisestä, syyttömänä saadusta tuomiosta tai konfliktista opettajan tai viranomaisten kanssa. Tai esimerkiksi siitä, miten sosiaaliviranomaisten väärä tulkinta kertojan tilanteesta johti sijoitukseen hänen kannaltaan huonoon hoitopaikkaan. Yleisemmin kertomuksia leimasi se, että ennen kyseistä tapahtumaa kertoja koki, että hänellä oli ollut vielä mahdollisuuksia. Koulunkäynti oli vielä kiinnostanut, oli ollut mahdollisuus haluttuun uraan, ei ollut vielä tavannut kavereita, joitten kanssa alkoi raskaampi päihteiden käyttö ja niin edelleen. Sitten kertoja joutui, usein ilman omaa syytään, tilanteeseen, joka sulki muut konventionaaliset urat, ja kertojan rikosura kiihtyi. Tässä tulee esille myös kertomuksen erityinen maailma. Nuori ei voi yhtäkkiä alkaa määrittää itseään rikollisena, vaan valmius tietynlaiseen käytökseen on muotoutunut pitemmän kehityksen aikana. Yksittäinen tapahtuma antaa kertomusten maailmassa silti syyn tai oikeutuksen henkilön myöhemmälle käytökselle. Position vaihtumisen jälkeen erään haastatellun sanoin ”Ei sille sitten enää paljon voinut, kun kerran oli lähtenyt.”

Varsinaisen rikosuran ajan kuvailuja yhdisti yleisesti kaksi seikkaa: päihteet ja yleinen elämän hallinnan heikkous. Rikosuran aikaista elämää kuvailtiin päihteidenkäytön kyllästäväksi, usein päämäärättömäksi ajelehtimiseksi, missä rikostekoa kertyi muun elämän ohessa. Ennen varsinaista rikosuraa rikokset koettiin tavallaan harrastuksena. Ne olivat yksi ajanviettotapa muitten joukossa ja ne eivät vielä määrittäneet kertojien elämäntapaa. Rikosuran ajan kuvailuissa rikosten motiivi kerrottiin yleisesti toisenlaiseksi. Rikosuran aikana rikoksia tehtiin usein päihtyneenä. Raha nousi keskeiseksi motiiviksi rikoksille. Koettiin, että rikoksia tehtiin, kun ei ollut enää muita vaihtoehtoja. Näissä kertomuksissa päihteidenkäyttö nousi monella tasolla aivan keskeiseksi vaikuttajaksi rikosuraan. Rikoksilla rahoitettiin päihteidenkäyttöä tai niillä hankittiin suoraan päihteitä. Jos päihteidenkäyttö oli päivittäistä ja sen takana oli addiktio, kynnyksellä rikoksiin laski entisestään. Haastattelussa kuvattiinkin esimerkiksi, että haastateltu koki olevansa pakkoraossa, alkoholin tai huumeitten vieroitusoireet puski päälle ja rahaa oli saatava jostain. Toisaalta haastateltavat kertoivat, että päihtyneenä normaali harkinta ei toiminut kunnolla. ja tätä kautta kynnyksellä tehdä rikoksia laski. Haastatelluilla kului myös runsaasti rahaa päihteisiin, varsinkin, jos heillä oli runsaasti huumeitten käyttöä. Samalla kun päihteisiin tarvitaan rahaa, ne myös vaikeuttavat sen hankkimista laillisin keinoin. Työssäkäynti on vaikeaa, jos koko elämä pyörii päivittäisen päihteidenkäytön ympärillä ja merkittävä osa valvellaoloajasta kuluu joko päihtyneenä, krapulassa tai huumeiden käytön jälkitilassa. Pelkästään sosiaaliturvan varassa eläessä päihteidenkäytön rahoittaminen on vaikeaa ilman muita tulonlähteitä, mikä osaltaan altistaa rikosten tekemiselle. Päihteet ja varsinkin huumeet kietoutuvat myös laajemmin siihen erityiseen sosiaaliseen piiriin, jossa runsaasti rikoksia tekevät elävät. Rikosten tekeminen ja varsinkin rahallisen hyödyn saaminen niistä vaatii erityistä sosiaalista pääomaa. Tekijällä pitää olla tietoa esimerkiksi siitä, mitä ja mistä kannattaa varastaa ja miten saaliin voi muuttaa rahaksi. Haastattelujen perusteella tämä erityinen, rikollinen maailma kietoutuu kiinteästi päihteiden ja varsinkin huumeitten ympärille. Kontaktit huumeita myyviin ja muihin huumeitten käyttäjiin toivat mukanaan kontakteja rikolliseen maailmaan. Näiden kontaktien avulla saatiin samalla malleja rikosten tekemiselle, esimerkiksi tietoa tilaisuuksista tehdä rikoksia ja keinoja, joilla rikoksilla hankittua omaisuutta voitiin vaihtaa rahaan tai päihteisiin. Joissain tapauksissa huumeita voitiin käyttää myös rikosten mahdollistajina. Esimerkiksi yksi haastatelluista kertoi, että väkivaltarikosten tekeminen oli helpompaa, jos oli käyttänyt

rauhottavia lääkkeitä. Selvin päin kynnys toisen ihmisen pahoinpitelemiseen oli suurempi. Rauhoittavien lääkkeitten alaisena taas tunteet eivät häirinneet niin paljon ja hänen mukaansa oli helpompi päästä oikeanlaiseen, vihaiseen mielentilaan.

Vaikka päihteiden ja rahan rooli rikosten syynä korostui, kertomuksissa oli myös muita motiiveja niille. Rikokset toimivat esimerkiksi ajanvietteenä. Kaveriporukan yhteiseen ajanviettoon saattoi liittyä auton varastaminen ja huviajelu, minkä lopuksi auto saatettiin rikkoa. Muita esimerkkejä tällaisesta, tietyn sosiaalisen piirin ajanviettoon liittyvästä rikollisuudesta, olivat esimerkiksi vahingonteot, graffitien maalaaminen tai väkivaltarikokset. Niillä ei näissä kertomuksissa haettu ensisijaisesti taloudellista hyötyä, vaan jännitystä ja ajankulua. Tyypillisesti iso porukka oli käyttänyt yhdessä päihteitä ja jossain vaiheessa lähdettiin yhdessä liikkeelle. Näiden iltojen aikana saatettiin varastella autoja, rikkoa paikkoja, töhriä tai haastaa riitaa pelkästään ajankuluksi. Taloudellinen motiivi oli toki näissäkin tapauksissa välillä läsnä. Esimerkiksi jos huviajelua varten varastetusta autosta löytyi rahan arvoista tavaraa, se otettiin illan päätteeksi mukaan. Tästä huolimatta pääasiallinen motiivi poikkesi niistä rikoksista, joita tehtiin puhtaasti rahan takia. Rikoksilla saatettiin hankkia myös kunnioitusta ja oman sosiaalisen piirin hyväksyntää. Esimerkiksi osa niistä haastatelluista, jotka olivat syyllistyneet väkivaltarikoksiin, kertoivat, että valmius väkivallan käyttöön antoi kunnioitusta rikollisessa maailmassa. Kaduilla saatettiin haastaa riitaa ulkopuolisten kanssa tai muuten selvittää väkivalloin erimielisyyksiä maineen takia. Tämän kaltainen maine auttoi selviämään rikollisten maailmassa ja se koettiin tavoittelemisen arvoiseksi.

Yksi erityisen mielenkiinnon kohteistani tätä työtä suunnitellessani oli viranomaisten rooli haastateltujen kertomuksissa. Toisin sanoen millainen rooli poliisille, tuomioistuimille ja muulle rikoskontrollille kerrotaan? Aktiivisen rikosuran aikana rikostekoja kertyi, ja jossain vaiheessa niistä yleensä jäätin myös kiinni. Tätä työtä varten haastateltiin lähtökohtaisesti henkilöitä, joilla oli rikosrekisteri, eli kaikilla haastatelluilla oli myös omakohtaista kokemusta rikoskontrollista. Kontaktit poliisiin, tutkinnat, tutkintavankeusajat ja oikeudenkäynnit jaksottivat muuten usein sekavaa elämänselityksen kuvailua. Ennen rikosuraa haastateltujen kertomuksia jaksottivat usein koulunkäynti, vanhempien elämän muutokset, kuten vanhempien erot, muutot eri kaupunkeihin tai eri kaupunginosiin. Sen jälkeen, kun he

siirtyivät kertomaan aktiivisen rikosuran ajasta, tällaisten kertomusta jaksottavien tapahtumien rinnalle tulivat kiinnijäämiset ja tuomiot. Saatettiin esimerkiksi kertoa, että tiettyyn aikaan tein paljon autovarkauksia, jäin sitten niistä kiinni, jouduin lastenkotiin, tapasin siellä henkilön A, tein hänen kanssaan automurtoja ja petoksia, sitten jäin niistä kiinni ja niin edelleen. Etukäteen osasin odottaa, että haastateltujen kertomuksissa viranomaisten roolia ei välttämättä kerrottaisi kovin positiivisena. Kun palasin analyysiä tehdessäni näihin viranomaiskokemuksiin, törmäsin paljon sellaiseen kuvailuun, jossa viranomaiset nähtiin vihollisina tai vähintään elämää, usein epäreilusti, hankaloittavina kontakteina. Toisaalta viranomaisille kerrottiin myös toisenlaisia rooleja. Kerrottiin esimerkiksi hyvistä asianajajista, jotka paneutuivat haastatellun tapaukseen, sosiaaliviranomaisista, jotka yrittivät oikeasti auttaa. Yleisemmin aineiston perusteella voi sanoa, että viranomaisten läsnäolo näissä kertomuksissa oli melko vahvaa sekä ennen rikosuraa, että sen aikana.

Yleisin ensimmäinen kontakti rikoskontrolliin kertomuksissa oli poliisi tai kaupan vartija. Vartijoista ei juuri puhuttu ja se vähä, mitä puhuttiin, oli pääsääntöisesti hyvin negatiivista. Vartioita kuvailtiin virkaintoisiksi, turhan päiten tärkeileviksi ja hiukan yksinkertaisiksi. Kertomuksissa esimerkiksi korostettiin, että eiväthän ne nyt mitään oikeita poliiseja ole, vaikka sellaista haluaisivat. Poliiseille taas kerrottiin laajempi ja enemmän sävyjä sisältänyt rooli. Kertomuksista nousi esiin kaksijakoinen suhtautuminen poliisiin. Varsinkin rikosuran alkuaikoina suhtautuminen poliisiin oli yleisesti hyvin nuivaa. Haastatellut kertoivat kokemuksia poliisin vainoamisesta, perusteettomista pysäytyksistä kadulla, jopa poliisien väkivallasta heitä kohtaan. Toisaalta useimmat pitempään rikollisessa maailmassa eläneet kertoivat, että heidän suhtautumisensa poliisiin ja toisaalta poliisin suhtautuminen heihin on muuttunut iän myötä. Pitkään rikollisessa maailmassa eläneiden kulttuuriin tuntui kuuluvan, että poliisiin suhtauduttiin neutraalimmin ja koettiin, että poliisi ”teki vain työtään”. Tätä korostettiin varsinkin ”asiallisten” poliisien kohdalla. Stereotypia hyvästä poliisista oli näissä kertomuksissa iäkkäämpi ja kokenut poliisi, joka osasi tehdä työtään ilman turhaa pokkurointia ja pätemistä. Nämä kuvailut liittyivät myös henkilön omaan käsitykseen itsestään ja roolistaan rikollisessa maailmassa. Kerrottiin esimerkiksi että: ”Nuorempana poliisit koittivat kovistella ja painostaa. Myöhemmin ne sitten jo tunsivat minut ja tiesivät, että se ei toimi. Sitten asiat saatiin selvitettyä helpommin.” Suhtautuminen kertoo osaltaan siitä, että haastateltu kokee jo kuuluvansa kiinteästi rikolliseen maailmaan ja että myös poliisi

tunnustaa tämän antamalla haastatellulle tietynlaista arvontoa kuulustelutilanteessa. Vastinparina kokeneelle, reilulle poliisille oli nuori, usein naispoliisi, joka oli epävarma itsestään ja yritti siksi päteä turhan kovilla otteilla ja turhalla tärkeilyllä. Tämän kaltaiset poliisit herättivät enemmän negatiivisia ja vihamielisiä kuvailuja, ja haastatellut kokivat, että heidän kanssaan asioitten selvittäminen oli vaikeaa.

Poliisin lisäksi kertomuksissa kuvailtiin paljon tuomioistuimia ja varsinkin syyttäjien toimintaa. Samoin kuin poliisienkin kohdalla kertomuksissa oli sekä positiivisia että negatiivisia kuvailuja. Syyttäjiä kuvailtiin pääsääntöisesti hyvin negatiivisesti. Heidän koettiin poikkeuksetta, jopa valehtelemalla ja liioittelemalla, hakevan kovimpia mahdollisia tuomioita. Samoin kuvailut tuomareista ja omista asianajajista olivat pääsääntöisesti negatiivisia. Tosin joukossa oli myös positiivisia kuvailuja asianajajista, jotka syventyivät tapaukseen ja yrittivät tosissaan ajaa syytetyn asiaa. Eräs huomionarvoinen ja usein esiin noussut asia kertomuksissa oli tekojen ja tuomioiden suhteen hämärtyminen. Aktiivisen rikosuran aikana rikostekoja saattoi kertyä huomattavan paljon ja usein tekijä itsekään ei ollut enää selvillä, mitä ja kenen kanssa oli missäkin vaiheessa tehnyt. Henkilön rikosuran aikainen elämänsä oli hektistä, usein päihteiden sävyttämää, ja vuoden tai kahden takaiset kokemukset eivät enää olleet osa sen hetkistä kokemusmaailmaa. Kertomusten perusteella tämä johti helposti siihen, että rikoskontrolli alettiin kokea mielivaltaisena. Kertomuksissa kerrottiin esimerkiksi, että haastateltu ei oikeudessa istuessaan edes oikein tiennyt, mistä on syytettynä ja oliko syyllistynyt kyseiseen tekoon vai ei. Tämä taas on ongelmallista monella tasolla sekä tekijän että yhteiskunnan näkökulmasta. Tekijät eivät kertomuksissaan yleisesti pyrkineet vähättelemään tai puolustelemaan tekojaan, ja tuntui, että he eivät sinällään protestoineet tietystä rikoksesta saatua tuomiota. Mutta he saattoivat kokea, että syyttäjä yrittää kaataa heidän niskaansa suuren määrän eri rikoksia, joihin he eivät ole syyllistyneet tai joista heillä on itsellään eri käsitys. Tällaisissa tilanteissa on riskinä vastareaktio. Tekijä saattaa kokea, että on aivan sama, mitä hän tekee, koska tuomioita voi silti tulla tai olla tulematta, ja siten riski ajautua uusiin rikoksiin kasvaa.

Yhteiskunnan näkökulmasta tämä on ongelmallista, koska rikoskontrolliin sisäänrakennettu ennaltaehkäisevä taso kääntyy tällaisessa tilanteessa helposti itseään vastaan. Tätä työtä varten kerätyn aineiston perusteella olisikin ensiarvoisen tärkeää, että rikoskontrollissa

kiinnitettäisiin huomiota siihen, että nuoren rikoksentehtäjän kohdalla tutkinta-ajat eivät veny kovin pitkiksi. Näin rikoksen tekijälle tulisi selkeä kokemus siitä, että juuri tietty rikosteko johti juuri tähän prosessiin. Toinen tärkeä seikka olisi kiinnittää huomiota siihen, että myös syytetty pystyy seuraamaan oikeudenkäyntiä niin, että hän ymmärtää, mistä milloinkin on kyse. Juristien ja tuomareitten käyttämä kieli ja termit voivat olla maallikolle vaikeaselkoisia ja osaltaan hämärtää prosessia syytetyn näkökulmasta. Tämä voi tuntua ulkopuolisesta merkityksettömältä, jos syytetty saa kuitenkin prosessin lopputuloksena tuomion tekemästään rikoksesta. Rikoskontrollin onnistumisen kannalta on kuitenkin ensiarvoisen tärkeää, että syytetylle tulee selkeä kuva siitä, mistä hän on saanut rangaistuksen, ja että hän voi omalla toiminnallaan vaikuttaa tuleviin rangaistuksiin.

Kertomuksissa puhuttiin varsin paljon myös saaduista tuomioista. Kaikilla tätä työtä varten haastatelluilla oli useita tuomioita eri rikoksista. Kaikilla heillä oli sakkorangaistuksia ja tuomioita vahingonkorvauksiin. Kahdeksalla heistä oli yksi tai useampia vankeustuomioita ja kuudella oli ainakin yksi ehdoton tuomio. Sakkojen, vahingonkorvausten ja ehdollisten tuomioiden merkitystä vähäteltiin, ainakin aktiivisen rikosuran aikana. Haastatellut kertoivat, että niitä ei juuri ajateltu tai koettu, että niillä olisi ollut merkitystä sen hetkisessä elämässä. Useat haastatellut kertoivat, että he eivät tiedä edelleenkään kuin karkeasti, jos ollenkaan, kuinka paljon korvauksia on edelleen maksamatta. Samoin ehdollisten tuomioiden merkitystä vähäteltiin. Haastatteluissa puhuttiin esimerkiksi ”että ei se oikein ole mikään rangaistus, kun ei sitä mistään huomaa”. Toisaalta ne haastatellut, jotka olivat jo lopettaneet rikosuransa tai pyrkivät lopettamaan sen, korostivat maksamattomien sakkojen ja korvausten merkitystä. He puhuivat siitä, että nuorempana niistä ei välittänyt ja nyt taas, kun yrittää saada elämänsä kuntoon, se on vaikeaa korvausten takia. Esimerkiksi motivaatio opiskelulle tai työn tekemiselle pienenee, koska suurin osa palkasta menisi kuitenkin näihin maksuihin. Ongelma oli erityisen suuri, jos korvauksia oli niin paljon, että jo niiden koroista suoriutuminen on vaikeaa haastatellun työelämästä saavutettavissa olevilla tuloilla. Tämän aineiston perusteella tämä kaipaava laajempaa pohdintaa. Vahingonkorvaukset ovat rangaistus tehdystä rikoksesta, ja siksi ajatus niiden kohtuullistamisesta herättää ristiriitaisia tunteita. Tästä huolimatta tilanne, jossa nuoruudessaan rikoksiin syyllistyneen henkilön ei kannata myöhemmällä iällä hankkia koulutusta tai tehdä töitä, koska ei selviä edes maksujen koroista, on ongelmallinen sekä tekijän että yhteiskunnan näkökulmasta. Lopputuloksen kannalta sellainen järjestelmä, jossa

esimerkiksi luotaisiin tekijälle realistinen aikataulu korvausten maksamiseen ja luovuttaisiin korkojen perimisestä, voisi tuottaa nykyistä järjestelmää paremman tuloksen.

Yksi rangaistusmuoto sai haastateltujen kertomuksissa paljon huomiota. Vankilasta paitsi puhuttiin melko paljon, siitä myös oli lähes kaikilla haastatelluilla vahvoja mielipiteitä. Ne henkilöt, joilla ei ollut ollut ehdottomia vankilatuomioita, kertoivat esimerkiksi pelkäävänsä vankilaa, koska siellä menettää itsemääräämisoikeutensa ja koska se kovettaa ihmistä. He esimerkiksi kertoivat ystävistään, jotka olivat olleet vankilassa, ja miten vankeusaika oli muuttanut heitä negatiiviseen suuntaan. Samoin he saattoivat kertoa, etteivät koe itseään sen tyyliksi, että joutuisivat vankilaan. Myös linnakundin leimaa ja sen mukanaan tuomia vaikutuksia pelättiin. Vankilassa jo olleet kertoivat usein heillä olleen samansuuntaisia ajatuksia ennen ensimmäistä ehdotonta tuomiota. Vankilaan joutuminen johti näissä kertomuksissa selvään oman roolin uudelleenmäärittelyyn. Kerrottiin esimerkiksi, että siellä ”oppi olemaan”, mikä viittasi rikollisten sisäisen hierarkian omaksumiseen. Siihen, että vankilassa karisi turhat luulot itsestä ja siellä oppi oman paikkansa. Vankilasta kerrottiin myös selviytymistarinoita. Kerrottiin, että vaikka vankila oli monella tavalla erityinen ympäristö ja elämä siellä oli hyvin rajoitettua, niin kyllä myös siellä pärjäsi ja ”huomasi, että ei ne siellä ole sen kummempia kuin muutkaan”. Päivittäisen vankilaelämän kuvaukset taas liikkuvat tylsässä ja puuduttavassa rutiinien leimaamassa arjessa. Kaiken kaikkiaan sävy vankilatuomioitten kohdalla oli selvästi erilainen kuin muitten rangaistusmuotojen. Vankila toimi selvästi pelotteena sekä siellä jo olleille että siltä välttyneillä. Joidenkin jo rikosuransa lopettaneiden kertomuksissa nousi esiin myös mahdollisuudet, joita vankila antoi. Siellä oli esimerkiksi mahdollista saada hyvin intensiivistä apua päihde- ja mielenterveyden ongelmiin. Jos henkilöllä itsellään oli halua saada elämänsä järjestykseen, vankila tarjosi mahdollisuuden irrottautua päihteiden käytöstä, siellä oli opiskelumahdollisuuksia. Vankila saattoi myös toimia viimeisenä herätyksenä, siellä näki vanhempia ammattirikollisia ja joutui kouriintuntuvasti kohtaamaan sen, mihin omat valinnat johtavat.

Entä kuinka hyvin onnistuivat tämän työn tavoitteissa, eli onnistuinko tuomaan rikoksia tekevien nuorten oman kokemusmaailman läpinäkyvämmäksi? Onnistuinko olemaan kadottamatta rikoksia tekevien omaa ääntä? Ideaalitalanne olisi, että voisin kysyä tätä haastattelemiltani ihmisiltä. Viime kädessä kuitenkin vain heillä on ensikäden tieto siitä,

millaisessa maailmassa he ovat viettäneet nuoruuttaan, ja tekikö tämä työ sitä maailmaa läpinäkyvämmäksi. Valitettavasti tällaisen arvioinnin järjestäminen on käytännössä hyvin vaikeaa. Tässä mielessä työn onnistumisen arviointi jää väkisin puutteelliseksi. Omakohtaisesti tämä prosessi on sen sijaan ollut opettava. Olen huomannut tätä työtä tehdessäni, että olen joutunut moneen kertaan kyseenalaistamaan ja pohtimaan uudesta näkökulmasta sekä omia ennakkokäsityksiäni että niitä keinoja, joita rikoksia tekevien nuorten kanssa työtä tekevät käyttävät. Yksi esimerkki tästä on ollut rikoksiin tuomittujen nuorten suhtautuminen rikoksista saamiinsa tuomioihin. Yleinen ajatus rikoskontrollista on, että rangaistuksia pitäisi koventaa, jotta ne toimisivat pelotteena paremmin ja sitä kautta laskisivat rikollisuutta. Omakohtaisesti oli mielenkiintoista havaita, että edes rikoksia tekevät nuoret itse eivät pyrkineet pääsääntöisesti vähättelemään tekojaan, ja myös he pitivät tuomioita sinänsä varsin lievinä. Jopa niin, että parissa haastattelussa toivottiin kovempia tuomioita. Ongelmaksi nousi kertomusten perusteella esimerkiksi se, että syytetty ei itse välttämättä pystynyt seuraamaan oikeudenkäyntiä kunnolla ja teon ja rangaistuksen suhde hämärtyi. Tämänkaltaiset esimerkit näyttävät hyvin sen, miten tärkeää on pitää tutkimuksessa mukana myös rikoksiin syyllistyvien oma kokemus. Aina ongelmien ratkaisu ei vaadi edes kovin suuria resursseja, esimerkiksi nuorten oikeudenkäynneissä voi riittää, että syytetylle avataan ymmärrettävästi asianajajien ja tuomioistuinten prosesseja ja termejä. Tässä mielessä laadullisella tutkimuksella on mahdollista Mike Presdeen ja Gavin Carverin (2000, 16-17) tarkoittamalla tavalla *venyttää kriminologian horisonttia*. Antamalla puheenvuoron myös rikoksia tekeville nuorille on mahdollista paremmin tunnistaa heidän omassa elämässään kohtaamia ongelmia ja sitä kautta myös auttaa heitä tehokkaammin. Tätä työtä varten kerätyissä kertomuksissa rikosten tekemistä ei ihannoitu ja useat haastatellut kertoivat haaveista elää jatkossa elämää, jota eivät määrittäisi päihteet ja rikokset. Tämän työn haastattelujen perusteella sekä rikoskontrollilla että useimmilla haastatelluilla oli yhteinen päämäärä. Että rikoksia tekevä nuori pääsisi irtautumaan rikollisesta maailmasta ja saisi muita mahdollisuuksia toteuttaa haaveitaan.

KIRJALLISUUS

- Alasuutari, Pertti (1999): *Laadullinen tutkimus*. Vastapaino, Tampere
- Alasuutari, Pertti (2001): Johdatus yhteiskuntatutkimukseen. Gaudeamus, Helsinki.
- Antikainen, Ari (1998): *Kasvatus, elämäntilanne ja yhteiskunta*. WSOY, Porvoo.
- Anttila, Inkeri & Törnudd, Patrik (1970): *Kriminologia*. Werner Söderström, Porvoo.
- Becker, Howard, S. (1991): *Outsiders*. The Free Press, New York, USA.
- Brumer, Jerome (1987): *Life as Narrative*. Social Research Vol 54, No. 1, Reflection on the self. pp. 11-32
- Broady, Donald (1987): *Piilo-opetus suunnitelma*. Vastapaino, Tampere.
- Brown, Sheila (1998): *Understanding youth and crime*.
<https://ebookcentral.proquest.com/lib/kutu/reader.action?docID=287898&query=>
- Czarniawska, Barbara (2004): *Narratives in Social Science Research*. Sage, California.
- Christie, Nils & Bruun, Kjetil (1986): *Hyvä vihollinen*. Weiling Gøos, Espoo
- Cohen, Albert K. (1955): *Delinquent Boys*. The Free Press, Glencoe, Illinois
- Culler, Jonathan (1994): *Ferdinand de Saussure*. Like, Helsinki.
- Elonheimo, Henrik (2002): *Turun nuorten rikollisuus kyselyjen valossa*. Teoksessa *Nuoret rikoksen tekijöinä ja uhreina*. Toimittanut Janne Kivivuori. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki 2002.
- Elonheimo, Henrik (2010): *Nuorisori rikollisuuden esiintyvyys, taustatekijät ja sovittelu*. Painosalama, Turku.
- Ferrell, Jeff, Hayward, Keith, Morrison, Wayne & Pressdee, Mike (2004): *Cultural Criminology Unleashed*. London, Sydney, Portland, Oregon.
- Garnfelt, Riitta (1998): *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Raamattutalo OY, Pieksämäki.
- Hayward, Keith J. & Young, Jock (2004): *Cultural criminology: Some notes on the script*. University of Kent, UK and John Jay College of Criminal Justice, New York, USA
Luettavissa myös:
<http://journals.sagepub.com.ezproxy.utu.fi/doi/pdf/10.1177/1362480604044608>

Honkatukia Päivi, Nyqvist Leo, Pösö Tarja (2006): *Rikokset nuorten "juttuina", narratiivisen lähestymistavan mahdollisuuksia*. Teoksessa *Nuorisoriikollisuus. Määrä, syyt ja kontrolli*. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos nuorisotutkimusverkosto/nuorisotutkimusseura Helsinki

Hänninen, Vilma (2003): *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Tampereen yliopistopaino, Tampere.

Kamppinen, Matti & Raivola, Petri (1995): *Riski, päätöksenteko ja rationaalisuus*. Teoksessa *Riskit yhteiskunnassa*. Gaudeamus, Helsinki.

Jacobs, Bruce A. & Topalli, Volkan & Wright, Richard (2003): *Carjacking, Streetlife and Offender Motivation*. The British Journal of Criminology 43: 4, 673–688. Luettavissa myös https://www.researchgate.net/profile/Volkan_Topalli/publication/228268593_Carjacking_Streetlife_and_Offender_Motivation/links/00b495281a793a96da000000/Carjacking-Streetlife-and-Offender-Motivation.pdf

Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (2004): *Puhua vastaan ja vaieta, Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista* Gaudeamus, Helsinki.

Kivivuori, Janne (1997): *Nuoret rikosten tekijöinä*. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki.

Kivivuori, Janne (2002): *Nuoret rikoksen tekijöinä ja uhreina*. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki.

Kivivuori, Janne (2008). *Rikollisuuden syyt*. Nemo, Helsinki.

Kivivuori, Janne (2009) ”Johdanto”. Teoksessa Kivivuori Janne (toim.): *Nuorten syrjäytyminen ja rikollisuus*. Hakapaino oy, Helsinki.

Kivivuori, Janne (2011): *Rikollisten veljeys*. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, Tampere.

Kuure, Tapio (2002): *Muuttuva nuorisoriikollisuus*. Teoksessa *Nuorisopolitiikka Suomessa 1960 -luvulta 2000-luvulle*. Yliopistopaino, Helsinki.

Kyngäs, Maarit (2000): *Vankeus miehen elämäkulussa*. Lapin yliopistopaino, Rovaniemi.

Kääriäinen, Juha (1994): *Seikkailijasta pummiksi*. Painatuskeskus, Helsinki.

Kivivuori, Janne (2005): *Nuoret rikoksen tekijöinä, uhreina ja kontrollin kohteina 1995–2004*. Teoksessa Janne Kivivuori & Venla Salmi: *Nuorten rikoskäyttäytyminen 1995–2004. Teemana sosiaalinen pääoma*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 214.

Laine, Matti (1993): *Vangin sosiaalinen asema*. Painatuskeskus, Helsinki.

Laitinen, Ahti & Aromaa, Kauko (2005): *Rikollisuus ja kriminologia*. Vastapaino, Tampere.

- Laitinen, Ahti & Nyholm, Marja-Liisa (1995): *Luvaton nuoruus*. Painatuskeskus, Helsinki.
- Lehtonen, Mikko (1998): *Merkitysten maailma*. Vastapaino, Tampere.
- Lindfors, Sanna (1996): *Severi. Seikkailu, verkostot ja rikokset*. Oy Edita Ab, Helsinki.
- Näsä, Matti & Tanskanen, Maiju (2017): *Nuorisorikollisuus* teoksessa Rikollisuustilanne 2016, Rikollisuuskehitys tilastojen ja tutkimuksen valossa Katsauksia22/2017. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Nyysölä, Kari & Pajala, Sasu (1999): *Nuorten työura*. Gaudeamus Oy, Tampere.
- Orford, Jim (2004): *Kohti uutta lähestymistapaa addiktiosta vapautumiseen*. Teoksessa *Muuttuuko ihminen*. Toimittanut Vilma Hänninen ja Oili-Helena Ylijoki. Tampereen yliopistopaino, Tampere 2004
- Pohjola, Anne (1994): *Elämän valttikortit?* Lapin yliopisto, Rovaniemi.
- Presdee, Mike & Carver, Gavin(2000): *Carnival of crime*. Taylor and Francis. Luettavissa <https://ebookcentral.proquest.com/lib/kutu/reader.action?docID=180475&query=>
- Puuronen, Vesa (1997): *Johdatus nuorisotutkimukseen*. Vastapaino, Tampere.
- Puuronen, Vesa (2006): *Nuorisotutkimus*. Vastapaino, Tampere.
- Raitakari, Suvi (2004): Nuoren elämänhallinta, toivottua arkea ohjeistamalla. 56-73 Teoksessa Puhua vastaan ja vaieta toim. Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna. Gaudeamus, Helsinki
- Roos, J.P. (1985): *Elämäntapaa etsimässä*. Gummerus Oy, Jyväskylä.
- Sintonen, Teppo (1999): *Etninen identiteetti ja narratiivisuus*. SoPhi, Jyväskylä.
- Tolska, Timo (2002): *Kertova mieli, Jerome Brunerin narratiivikäsite*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Valokivi, Heli (2004): *Lainrikkokan ääni auttamisjärjestelmässä* teoksessa Puhua vastaan ja vaieta. Toimittaneet Jokinen, Arja, Huttunen, Laura, Kulmala, Anna. Gaudeamus, Helsinki.
- Salmi, Venla (2004): *Varhaisnuorten normirikkomukset – ongelma vai osa normaalia nuoruutta?: helsinkiläisten 12-13 vuotiaitten kielletyn ja rikollisen toiminnan laajuus, piirteitä ja merkityksiä*. Nuorisotutkimusseura, Helsinki.
- Venla, Salmi & Suonpää, Karoliina & Virtanen, Miialiila (2015) : *Rikollisuuden piirteitä* teoksessa KATSAUKSIA 4/2015 RIKOLLISUUSTILANNE 2014 RIKOLLISUUSKEHITYS TILASTOJEN JA TUTKIMUSTEN VALOSSA, Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, Helsinki.

Wender, M. Jonathan (2008): *Policing and the Poetics of Everyday Life*. University of Illinois press, Illinois.

HAASTATTELURUNKO

Kerro perheestäsi

-lapsuus ja nuoruus

-onnellinen vai ei?

-päihitteet, käytettiinkö perheessä, koska mukaan itsellä

-oliko vanhemmilla ongelmia viranomaisten kanssa

-olitko lapsuudessa tekemisissä viranomaisten kanssa, kela/sossu/poliisi

-kyllä >milloin, mitä ajattelit, mitä hyötyä/haittaa

-käytän tod. näköisesti Kyngäksen luokittelua ”tavallinen, ongelma, moniongelmaperhe”

Milloin teit ensimmäisen rikoksen?

-jäitkö kiinni?

kyllä >mitä seurasi

ei >mitä ajattelet siitä

-mitä olisi pitänyt tehdä toisin

-miten suhtautuu poliisiin, miten poliisi/sos. viranomaiset ym toimivat ko. tilanteessa, oliko kiinnijäänti hyvä vai huono asia..

Milloin 1. tuomio?

-mistä?

-kuinka monta ja mistä sen jälkeen?

-vieläkö tulee lisää?

>ei, miksi?

>kyllä, miksi?

-ajatteleeko olevansa yhä kierteessä vai jo päässeensä siitä, onko tavoite lopettaa rikokset

Onko ehdottomia tuomioita?

- Milloin ensimmäinen ehdoton tuomio?
- Miten vankila-aika vaikutti?
- mitä vaikutti elämään sen jälkeen?

Suhde vinomaisiin

- mitä hyvää sanottavaa viranomaisista
 - >kela, sossu, työkkäri
 - >kriminaalihuolto
 - >poliisi, tuomioistuimet

Muu elämä

- parisuhde?
 - >mitä vaimo/tyttöystävä ajattelee rikoksista, onko hänellä tuomioita, mistä ja kuinka paljon
- asunto
- työ, mistä elanto?
- ks. edellinen
- rikosten/tuomioiden vaikutus muuhun elämään?
- mikä motiivi tehdä rikoksia, onko syy taloudellinen

Mitkä sinun mielestäsi ovat olleet käännekohtia parempaan/huonompaan?

- onko jokin ulkopuolinen taho vaikuttanut, kaverit, perhe viranomaiset ym.

Mitä sinä haluaisit tehdä toisin?

Mitä sinun mielestäsi pitäisi tehdä nuorelle joka on samassa asemassa kuin sinä silloin, kun kierre alkoi?

- Mitä haluaisit sanoa hänelle?

Olisiko sinulla vielä mielessä jotain sellaista, josta haluaisit puhua, tai jotain sellaista, jota en ole huomannut kysyä?

